



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Elif Hande İYİKUL

KİMLİĞİN İNŞASINDA BİR ARAÇ OLARAK FUTBOL

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Elif Hande İYİKUL

KİMLİĞİN İNŞASINDA BİR ARAÇ OLARAK FUTBOL

Danışman

Dr.Öğr.Üyesi Ceren UYSAL OĞUZ

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Elif Hande İYİKUL'un bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr.Öğr.Üyesi Fatih Fuat TUNCER

Üye (Danışman) : Dr.Öğr.Üyesi Ceren UYSAL OĞUZ

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Ramazan İZOL

Tez Başlığı: Kimliğin İnşasında Bir Araç Olarak Futbol

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 09.09.2019

Mezuniyet Tarihi : 03/10/2019

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kimliğin İnşasında Bir Araç Olarak Futbol” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Elif Hande İYİKUL





T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ



SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE
ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-SOYADI	Elif Hande İYİKUL
Öğrenci Numarası	20128505105
Enstitü Ana Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Programı	Uluslararası İlişkiler
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora
Danışmanının Unvanı, Adı-SOYADI	Dr.Öğr.Üyesi Ceren UYSAL OĞUZ
Tez Başlığı	Kimliğin İnşasında Bir Araç Olarak Futbol
Turnitin Ödev Numarası	1183751166

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 99 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 01/09/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 9

alıntılar dahil % 11 'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

...../...../.....

(imzası)

Dr.Öğr.Üyesi Ceren UYSAL OĞUZ

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE SOSYAL İNŞACILIK

1.1. Sosyal İnşacılığın Ortaya Çıkışı	3
1.2. Sosyal İnşacılığın Tarihsel Dayanağı (Düşünsel Tarihi)	8
1.3. İnşacılığın Varsayımları	10
1.4. İnşacılığa Farklı Yaklaşımlar	12
1.4.1. Onuf'un İnşacılığı	14
1.4.2. Wendt'in İnşacılığı	15
1.4.3. Kratochwill'in İnşacılığı	16
1.5. İnşacılığın Diğer Teoriler ile İlişkisi	16
1.6. İnşacılık Yaklaşımı Üzerinden Temel Kavramlar	18
1.6.1. Devlet	18
1.6.2. Norm	18
1.6.3. Anarşi	19
1.6.4. Kültür	20
1.6.5. Güç	20

İKİNCİ BÖLÜM

KİMLİĞİN İNŞASI VE FUTBOL

2.1. Kimlik Nedir?	22
2.1.1. "Ötekilik" Kavramı	22
2.1.2. Kimlik Oluşum Yolları	23
2.1.3. Kimlik Çeşitleri	24
2.1.4. İnşacılık'ta Devlet Kimliğinin Açıklanmasına Rol Teorisi'nin Katkısı	25
2.2. Ulus Nedir?	26

2.2.1. Ulusal Kimlik.....	28
2.2.2. Ulusal Kimliğin Alt Görünümleri.....	29
2.2.2.1. Etnisite.....	29
2.2.2.2. Vatan.....	30
2.2.2.3. Dil.....	30
2.2.2.4. Geçmiş ve Gelecek (Tarih).....	31
2.2.2.5. Din.....	31
2.3. Futbol Nedir?.....	32
2.3.1. Futbolun Ortaya Çıkışı.....	32
2.3.2. Modern Futbolun Ortaya Çıkışı.....	35
2.3.3. Futbolda Kurumsallaşma.....	38
2.3.4. Uluslararası Futbol Kurumları (FIFA-UEFA).....	38
2.3.5. Futbolun Küreselleşme Süreci ve Sermaye ile İlişkisi.....	39
2.3.6. Futbolda Üretilen Milliyetçilik.....	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FUTBOL, KİMLİK ve ÜLKE İNCELEMELERİ

3.1. Futbol ve Kimlik.....	47
3.2. Kimlik İnşası Bağlamında Futbol Temelli Ülke İncelemeleri.....	49
3.2.1. İngiltere Tarihinden Kesitler.....	49
3.2.1.1. İngiltere'de Futbol ve Kimlik.....	52
3.2.2. Brezilya Tarihinden Kesitler.....	57
3.2.2.1. Brezilya'da Futbol ve Kimlik.....	60
3.2.3. İtalya Tarihinden Kesitler.....	66
3.2.3.1. İtalya'da Futbol ve Kimlik.....	67
3.2.4. İspanya Tarihinden Kesitler.....	71
3.2.4.1. İspanya'da Futbol ve Kimlik.....	73
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA.....	81
ÖZGEÇMİŞ.....	88

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Büyük Teorik Tartışmalar.....3

Tablo 1.2 İnşacı Yaklaşımın Diğer Teorilere Göre Konumu.....17



KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
ETA	: Euskadi Ta Askatasuna (Bask Anavatanı ve Özgürlüğü)
FIFA	: Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği
M.S.	: Milattan sonra
M.Ö.	: Milattan önce
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDK	: Türk Dil Kurumu
UEFA	: Avrupa Futbol Federasyonları Birliği

ÖZET

Bu çalışma kapsamında futbolun toplumlar içerisinde, bilinçli olarak ya da kendi doğal gelişim sürecinin bir sonucu olarak, nasıl bir kimlik inşa aracına dönüştüğü araştırılmaktadır. Araştırma kapsamında kimlik unsuru Uluslararası İlişkiler kuramına 1980’li yıllarda ortaya çıkarak katkıda bulunmuş inşacılık yaklaşımı penceresinden incelenmiştir. Futbolun da ortaya çıkışı, tarihsel gelişimi ve küreselleşme serüveni incelenmiş, bu esnada futbola kimlik inşasına katkıda bulunabilecek ne gibi özellikler atfedilmiş olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise; İngiltere, İspanya, İtalya ve Brezilya özelinde, futbolun toplumlar üzerindeki kimlik inşa süreçlerine etkisi vaka analizleri aracılığıyla anlaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Futbol, İnşacılık, Kimlik, Milliyetçilik

SUMMARY

FOOTBALL AS A TOOL IN THE CONSTRUCTION OF IDENTITY

This study examines how football transformed into a tool for construction of identity within societies, either consciously through concentrated efforts of people and institutions or as a result of its own natural development process. Within the scope of the study, the element of identity was analysed from the perspective of the constructivist approach that emerged in the 1980s and contributed to the theory of international relations. The emergence of football, its historical development and its globalization experience have been examined with a focus on understanding the key features football developed in time which can help football contribute to the construction of identity. In the last part of the study, the effect of football on identity building processes in the societies of England, Spain, Italy and Brazil is tried to be understood through case studies.

Keywords: Football, Constructivism, Identity, Nationalism

GİRİŞ

Futbol günümüzde sadece bir spor dalı olmaktan çıkmış, futbol taraftarlığı, hangi takımın taraftarı olunduğuna göre, taraftar kitlesi tarafından izlenilmesi gerektiği kabul edilen ritüeller, bunlara eşlik eden motifler ve detaylar sayesinde aynı zamanda belirgin bir kimliğin yansıtıldığı bir faaliyete dönüşmüştür. Günümüzde profesyonel futbol kulüplerinin taraftarları arasında; coğrafi aidiyet-yakınlık, etnisite, sosyo-kültürel yakınlık, benzer siyasi ya da dini görüş ve bunlara benzer ortaklık kurulabilecek ve kolektif kimliğin belirlemesinde önem arz edecek çeşitli faktörler dikkate alınarak ortak kimlikler oluşturulmaktadır. Çalışma bunun yapılabilmesinin nedenlerini anlamaya ve futbolun kimlik inşasına katkıda bulunduğu gerçekleşmiş tarihi vakaları incelemeye çalışmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın amacı, özellikle son yüzyılda kitleleri derinden etkileyen ve harekete geçiren bir spor olan futbolun, değişen dünya düzeni ve küreselleşmenin de etkisiyle sadece bir oyun olmanın ötesine geçmesini ve bu kapsamda kimlik inşasında nasıl bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu çalışma genel olarak futbolun kimlik inşası üzerine nasıl bir etkisinin olduğu sorusuna yanıt aramaktadır. Futbolun; kimlik, kültür, milliyetçilik, sermaye ve siyasetle olan karşılıklı etkileşimi, sosyal inşacı yaklaşım çerçevesinde teorik bir alt yapı benimsenerek, literatür taraması ve seçilen ülkelerin analizi yapılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Uluslararası İlişkiler alanında inşacılık teorisinin hangi şartlar altında ortaya çıktığı, ana ayırt edici özellikleri ve hangi farklı bakış açıları altında incelendiği paylaşılmaktadır.

Araştırma kapsamında ele alınan inşacılık yaklaşımının anahtar kavramı olan kimliğin oluşma ve gelişme sürecinde; sosyalleşme, bilgi paylaşımı ve iletişim en önemli faktörlerdir. Uluslararası İlişkiler alanına yeni bir bakış açısı getiren inşacılık yaklaşımına göre; realist ve neo-realist bakış açılarının tersine, devletlerin kimlikleri standart kaideler tarafından belirlenmiş durumda ya da sabit değildir. Tam tersine devlet yöneticilerinin etkisi altında kaldıkları iç kültür ve devletlerin diğer devletlerle ilişkileri dâhilinde devlet kimlikleri sürekli değişebilmektedir.

Çalışmada, ülke incelemelerine ışık tutması amacıyla; inşacılık yaklaşımının da katkıları etkisinde, kimliğin tanımı ve analizlerine ve Rol Teorisi'ne yer verilmiştir. Farklı kimlik seviyeleri yer almakla beraber, çalışmanın amacı da göz önünde bulundurularak, kimlik olgusunun anlatıldığı bölümde ulus kimliğine ve oluşmasını sağlayan unsurlara daha detaylı yer verilmiştir. Özellikle, ulusal kimliğin alt görünümleri olan etnisite, dil, din gibi kavramların futbolun kimlik yaratma sürecinde belirleyici elementler olduğu görülmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde futbolla ilgili olarak, futbolun ortaya çıkışına ve tarihsel serüvenine dair analizler ve futbolun nasıl küresel bir oyun haline geldiğine dair incelemeler bulunmaktadır. Futbolun kitleler üzerindeki etkisi iktidarlar ve sermaye sahipleri tarafından keşfedildikten sonra küresel anlamda yaygınlaştırılmasına ve toplum hayatının vazgeçilmez bir parçası yapılmasına dair istekli faaliyetler ve yatırımlar giderek artmıştır. Bugün futbol devlet ve özel sektör eliyle sıradan bir spor dalı olmaktan çıkarak, taraftarların sosyalleşip kendilerini ifade edebildikleri büyük bir mecra haline getirilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde kolektif kimlik yaratma aşamasında futbolun neden etkili olduğu ve kendine has hangi özelliklerini kullanarak bunu başarabildiği açıklanmaktadır. Günümüzde küresel futbol kültürünü de en derinden etkileyen ve güçlü yerel futbol kültürlerine sahip İngiltere, İspanya, İtalya ve Brezilya'da futbolun gelişim hikayesi ve bu süre boyunca ülkelerin toplumları içerisinde ötekileşmeye yol açan gelişmelerde futbolun ne şekilde kimliğin oluşumuna yardımcı olan bir platform olarak kullanıldığına dair vaka çalışmaları ve incelemelere de yer verilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE SOSYAL İNŞACILIK

Futbolun kimlik inşasında bir araç olarak kullanılma sürecini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada ilk olarak sosyal inşacı yaklaşım, tezin ilerleyen bölümlerinde değinilecek konulara açıklık getirmesi açısından dikkatle ele alınacaktır. İnşacı yaklaşımın ortaya çıkışı ile Uluslararası İlişkiler alan çalışmalarına yeni bir bakış açısı getirilmiş ve ele alınan konuların sosyolojik boyutu ön plana çıkarılmıştır. Sosyal ve kültürel bir oyun olan futbolun kimlik üzerindeki etkisi ancak inşacı yaklaşımın analiz edilmesiyle anlaşılabilecektir.

1.1. Sosyal İnşacılığın Ortaya Çıkışı

Düşünce sistemlerinin geliştirilmesinde tarih boyunca ihtiyaçlar belirleyici olmuştur. Uluslararası İlişkiler disiplinine bakıldığında da aynı sürecin işlediğini görmekteyiz. I. Dünya Savaşı sonrası dönemde disiplin düşünürleri barış hareketlerinden etkilenerek, uluslararası hukuk ve örgütler üzerine eğilmişlerdir. Fakat çok geçmeden dünyada yıkıcı ikinci büyük bir savaşın yaşanması uluslararası sistemde büyük tartışmalara yol açarak, sistemde dikkat çeken dönüşümlere neden olmuştur

Uluslararası İlişkiler disiplini gelişimini II. Dünya Savaşı sonrası dönemde tamamlamıştır. Disiplin başlarda devletlerarası savaşın nasıl önlenebileceğine ilişkin cevaplar aramıştır. Uluslararası İlişkiler düşünce tarihine bakıldığında, üç büyük tartışmanın yaşandığını görmekteyiz.

Tablo 1.1. Büyük Teorik Tartışmalar¹

1920-1930	1950-1960	1980 Sonrası
1. Büyük Tartışma	2. Büyük Tartışma	3. Büyük Tartışma
İdealizm- Realizm	Gelenekselcilik- Davranışsalcılık	Rasyonalist- Düşünümsel (Pozitivizm-Post-pozitivizm)

Kaynak: Karacasulu, Nilüfer. (2012). “Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları”, Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler – I. T. Arı, (drl.). MKM Yayıncılık, Bursa.

¹ Karacasulu, 2012: 110

Tablo 1’de de görüldüğü üzere Uluslararası İlişkilerde yaşanan ilk büyük tartışma, kurucu olarak da kabul edilen İdealizm ve Realizm arasındadır. Dünya savaşının yarattığı travma ile savaşın nedenleri ve çözümleri üzerine durulmuş ve iki farklı yorum ortaya konmuştur.

İkinci büyük tartışmada, ilk tartışmanın taraflarını oluşturan idealist ve realistler tek çatı altında birleşen Gelenekselciler olarak tanımlanmış, metodolojik temelli olan bu tartışmada karşılarında ise Davranışsalcılar yer almışlardır. Davranışsalcılar, Gelenekselcilerin çalışma tarzını eleştirerek, alan çalışmasının bilimsel metotlara göre yapılması gerektiğini savunmuşlardır.²

Son büyük tartışma ise inşacılık yaklaşımının temelini oluşturan Pozitivizm (rasyonalizm) ile Post-pozitivizm arasında yaşanmıştır. Uluslararası İlişkilerde temel sorun olarak görülmeyen, kimlik, çevre sorunları, göç gibi konular Post-pozitivizm ile gündeme gelmiştir. Böylelikle, Eleştirel Teori, Feminizm ve Yeşil Teori gibi yeni teoriler Post-pozitivizm çatısı altında yer almışlardır.

Sosyal İnşacılık, 1980’lerde gerçekleşen Üçüncü Büyük Tartışma kapsamında, rasyonalist teoriler ile eleştirel teorilerin karşılaştırılması ve özellikle eleştirel teorilerin mevcut hâkim teorilere getirdiği eleştiriler sonucunda ortaya çıkmıştır. Eleştirel teoriler mevcut teorilerin politikadan arınmadıklarını savunmuşlardır. Klasik teoriler güç odaklı mevcut düzeni eleştirmek yerine, durumu doğal gösterme gayretinde olmuşlar ve böylelikle var olan hâkimiyet ilişkisini onaylama amacı gütmüşlerdir. Ancak, eleştirel yaklaşımda daha özgür bir teori geliştirebilmek için mutlaka mevcut güç sistemi eleştirilmelidir.³

Rasyonalizmin bireyci yaklaşımına karşın inşacılık bütüncül bir ontolojiye sahiptir. Rasyoneller, bireylerin toplum ve çıkarların tanımlanmasındaki rolünü reddederken inşacılar, tam tersine aktörlerin kimlik ve çıkarların belirlenmesinde aktif rol oynadıklarını iddia ederler.⁴

Soğuk Savaş sonrası yeni sistemde birçok bilim insanı dış politika ile kimlik, kültür gibi sosyal unsurlar arasında bağ kurmaya başlamışlardır.⁵ Uluslararası ilişkilerdeki değişimi açıklamayı amaçlayan inşacılık yaklaşımı soru odaklı bir metodolojiyi savunmaktadır.⁶ Soğuk Savaş sonrası gelişen süreci açıklamakta yetersiz kalan mevcut teorilerin yanında kendine bir alan yaratmıştır.

² Özlük, 2009: 250

³ Arı, 2014: 34

⁴ Karacasulu, 2012: 118

⁵ Arı, 2014: 31

⁶ Wendt, 1992: 423

Uluslararası İlişkiler çalışmalarında alternatif bir yaklaşım olan inşacılık son 30 yılda alan çalışmalarında sıkça kullanılmaya başlanılmıştır. Uluslararası İlişkiler disiplini bu kavramı ilk olarak Nicolas Onuf kullanmıştır. Onuf'a göre "İnşacılık sosyal ilişkileri çalışma yöntemidir." Bu kapsamda, "bir kavram ve önermeler sistemi olarak İnşacılık" sosyal araştırmanın her sahasında kullanılabilir.⁷ İnşacılık ilk olarak sosyoloji alanında kullanıldığı için "sosyal" olarak anılmaktadır.⁸ İnşacılık yaklaşımı sadece Uluslararası İlişkiler alanına ait bir yaklaşım değil sosyoloji, felsefe, psikoloji, eğitim bilimleri gibi birçok alanda kullanılan bir yaklaşımdır. İnşacılığın entelektüel birikimi 18. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Fakat Uluslararası İlişkiler disiplini içinde tam olarak yer bulması Nicholas Onuf'un "World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations" (1989) adlı eseriyle gerçekleşmiştir. Onuf'a göre kimliğimizi toplumsal ilişkilerimiz ile, toplumu ise birbirimize söylediklerimiz ve yaptıklarımız ile şekillendiririz. Yani kısaca bireylerin toplumu, toplumun da bireyi şekillendirdiği çift taraflı bir etkileşim yaşanmaktadır.⁹

İnşacı yaklaşım, başlı başına bir Uluslararası İlişkiler yaklaşımı olmamakla birlikte, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde pozitivizm ile post-pozitivizmin (pozitivizm sonrası) etkisiyle ontolojik (varlık felsefesi) ve epistemolojik (bilgi felsefesi) paradigmaların ortaya konmasıyla geliştirilmiştir. Ernst von Glasersfeld inşacılığın ancak ontoloji ve epistemoloji temel alınarak anlaşılabilceğini savunmaktadır.¹⁰

Sosyal İnşacılık, kimlik ve çıkarların toplumsal olarak inşa edildiğini savunarak normatif ve kurumsal değişimler ile yeniden biçimlenen dünya düzenini açıklamaya çalışmaktadır. Çift kutuplu dünya düzeninin son bulması, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 11 Eylül saldırıları gibi sistemi derinden etkileyen olayların klasik Uluslararası İlişkiler teorileri ile öngörülemediği olması yeni yaklaşımlara olan ihtiyacı gün yüzüne çıkartmıştır.¹¹

İnşacılar göre, insanlar yaşadıkları dünyayı bireysel ya da toplumsal olarak inşa ederler ve inşa ettikleri kurallar çerçevesinde yaşarlar.¹² İnşacılığın temel vurgusu insan bilincinin uluslararası politikadaki konumudur. İnşacılık neo-realizm ve neo-liberalizmin rasyonalist kuramını ve özellikle neo-realizmin materyalist yaklaşımını, yani askeri ve ekonomik güç dağılımı bağlamındaki materyal bakış açısını reddetmektedir. İnşacılar göre uluslararası ilişkilerde en önemli şey sosyal ilişkilerdir, materyal değildir. Çünkü uluslararası ilişkiler dünyası aynen sosyal ve politik dünya gibi insan bilinci dışında materyal bir obje

⁷ Onuf, 1998: 58 <http://www.rochelleterman.com/ir/sites/default/files/Onuf.pdf> (erişim tarihi: 01.08.2019)

⁸ Küçük, 2009: 773

⁹ Karacasulu, 2012: 113

¹⁰ Arı ve Kıran, 2011: 52

¹¹ Arı, 2014: 32

¹² Heywood, 2016: 147

olamaz. Bu nedenle, Uluslararası İlişkiler disiplini, uluslararası arenada yer alan aktörlerin görüş ve düşüncelerine dikkat etmek durumundadır.¹³ İnşacı yaklaşımda maddi dünyanın insan hareketlerini etkilediği varsayımı reddedilerek, insan doğası ve eylemlerine ilişkin rasyonalist tanımlamaya da itiraz edilmektedir. Bununla birlikte, uluslararası siyasetin sosyal olarak meydana geldiği düşünülmektedir. Böylelikle, inşacılar göre aktörlerin kimliklerinin sosyal bir şekilde inşa edildiği iddia edilirken diğer taraftan çıkarların ve eylemlerinin meydana gelişinde inşa edilen kimliğin etkisinin altı çizilmektedir.

Genel olarak inşacı yaklaşım, uluslararası ilişkilerin de aynı toplumsal ilişkilerimiz gibi sosyal bir süreç ve durum olduğunu iddia eder. Toplumsal ilişkilerimizi şekillendiren kurallar, bireyler ve kurumlar tarafından belirlenen süreç ve durumların, aynı şekilde uluslararası ilişkilerde de yerelden küresele, küreselden de yerele olmak üzere çift taraflı gerçekleşen bir süreçte inşa edildiğini izah etmektedir. Kimlik ve dış politika arasındaki ilişkiyi kuramsal bir temele oturtmayı amaçlayan Alexander Wendt'e göre kimlik ve toplumsal yapılar karşılıklı olarak inşa edilmektedir. Bu karşılıklı etkileşim sonucunda da çıkarlar ve politika şekillenmektedir. Wendt'in ortaya koyduğu bu yapısalcı inşacı yaklaşım neo-realizmin yapısalcılığından farklıdır. Neo-realistlere göre, uluslararası yapının anarşik olması nedeniyle, merkezi bir otoritenin bulunmaması halinde, devletlerin güvenlik kaygısından dolayı güç merkezli bencil bir politika izleyecekleri varsayılmaktadır. Wendt ise neo-realistlerin maddi temelli varsayımlarının aksine merkezi otorite yokluğunda toplumsal olarak inşa edilen bir sistem gelişeceğini savunmaktadır.¹⁴

Diğer yandan, sosyal/toplumsal ilişkilerimizi şekillendiren kural, birey ve kurumların (kimlik, kültür vb.) inşa süreci de aynı şekilde çift yönlü etkileşimler ile ortaya çıkmaktadır. İnşacılar bireylerin mevcut dünya düzenine uymaktan başka, içinde yaşadıkları dünya düzenine aktif bir şekilde katkı sağladıklarını savunmaktadırlar. İnşacılığın temel varsayımlarından biri insanların sosyal olduklarıdır. Zeffuss'a göre "sosyal dünya verili bir dünya değil, oluşturulmuş bir dünyadır"¹⁵ Sosyal varlıklar olan insanlar, söylemleri üzerinden dünyayı anlamlı kılarlar. İnsanlar aralarında konuşarak, bir şeyin tam olarak ne olduğunu yarattıkları söylemler ile belirlemektedirler. Böylelikle, inşacılar toplumsal yaşamın ortak düşünceler ve söylemlerin oluşturduğu bir yapı olduğunu ileri sürmektedirler.¹⁶

Hâkim teorilerin insan doğası üzerine geliştirdikleri ontolojik temelin, devleti rasyonel düzeyde hareket eden bir aktör olarak görmelerinin ve pozitivist epistemolojinin aksine inşacı

¹³ Arı ve Kıran, 2011: 50

¹⁴ Arı, 2014: 32

¹⁵ Zeffuss, 2002: 4

¹⁶ Küçük, 2009: 771-795

yaklaşım, sosyal ilişkilerin ve bilginin inşa edildiğini iddia eden bir anlayışa sahiptir. Bu kapsamda inşacılık temeline bakıldığında kendi başına uluslararası ilişkiler hakkında pek birşey söylememektedir. Ancak, normlar, kimlik ve sosyal etkileşim göz önüne alındığında uluslararası ilişkiler dünyasına dair güçlü görüşler edinilebilir. İnşacılık, aktörlerin ulusal çıkarlarını ve bu çıkarlara yönelik tehditler ile aktörlerin birbirleriyle ilişkilerini nasıl tanımladıklarıyla ilgilenmektedir. Realistlere göre devlet çıkarları verilidir, ancak inşacılık uluslararası ilişkileri daha geniş bir sosyal ilişki bağlamında açıklamaya çalışmaktadır.¹⁷

Neo-realizm ve neo-liberalizm teorilerinin Uluslararası İlişkilere hakim olduğu 1980’ler inşacı yaklaşımın ortaya çıktığı ve giderek biçimlendiği yıllardır. 1960’lı yıllarda başlayan bilimsellik tartışmaları nedeniyle hâkim teoriler kendilerini reforme etme çabasına girmişlerdir. Bu teorilerin katı rasyonalist ve pozitivist epistemolojiyi benimsemeleri Uluslararası İlişkiler alanının sosyal ve tarihsel boyutuna gereken önemi vermemelerine sebep olmuştur. Böylelikle, kabul etmiş oldukları uluslararası sistemdeki anarşinin sosyo-ekonomik boyutunu ve bu sistemdeki aktörlerin kimlik ve çıkarlarını dikkate almamışlardır.

Ayrıca Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından meydana gelen yeni dünya sisteminde, neo-realizm ve neo-liberalizm karşılıklı yeni çıkan aktörleri açıklamakta yetersiz kaldıklarından kimlik ve kültür gibi bilişsel ve toplumsal kavramları temel alan İnşacı yaklaşım kendisine meşru bir alan yaratmıştır. “İnşacılara göre, Soğuk Savaşın son bulması doğa bilimleri dünyasından farklı olarak uluslararası ilişkiler dünyasının değişmez olmadığını ortaya koymuştur.”¹⁸ Dünyadaki ideolojik kutuplaşmanın sonsuza dek devam edeceğini düşünen rasyonalistler, SSCB’nin dağılacağını tahmin edememişlerdir. İnşacılara göre SSCB’nin dağılması uluslararası sistemin doğa bilimlerinin aksine değişmez olmadığını kanıtlamıştır.

Sosyal inşacılar, realist ve liberallerin gözden kaçırdıkları kimlik ve müşterek fikirlerin sürekli değişime uğramasından yola çıkarak Uluslararası İlişkiler disiplinine farklı bir bakış açısı sundular. Sovyetler Birliği’nin dağılma nedeni olarak değişen toplumsal kimlik ana akım teorisyenler tarafından dikkate alınmamıştı, inşacılar ise çıkarların ve düşüncelerin gelenekler, algılar ve değerler tarafından şekillendirildiği vurgusuyla yeni bir boyut açmışlardır.¹⁹

Sosyal inşacılık yaklaşımında, uluslararası toplumun devletleri farklı boyutlarda etkilediği iddia edilmektedir. Devletlerin üye oldukları uluslararası örgütler ile edindikleri kimlik, bizlere devletlerin nasıl davranacağına ilişkin ipucu vermektedir. Ancak realist

¹⁷ Goldstein ve Pevehouse, 2006: 119

¹⁸ Karacasulu, 2012: 111

¹⁹ Heywood, 2016: 148

yaklaşımında devletlerin güç ve çıkar maksimizasyonu doğrultusunda hareket ettikleri düşünülmektedir. Kısaca neo-realistlerin maddi güç vurgusunun aksine inşacılar uluslararası sistemi normlar ve müşterek düşüncelerin oluşturduğu bir yapı olarak görmekte, çıkar ve politikaların ise aktörler tarafından karşılıklı olarak şekillendiğini varsaymaktadır.²⁰ Wendt'e göre de neo-realistleri çıkmaza sokan materyalist ve individualist yaklaşımlardır.²¹

1.2. Sosyal İnşacılığın Tarihsel Dayanağı (Düşünsel Tarihi)

Son 30 yıldır alan çalışmalarında sıkça başvurulan inşacılığın, çok yeni bir yaklaşım olmadığı, derin tarihsel izleri olan bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Tarihi izlerinin 18. yüzyıl İtalyan düşünürü Giambattista Vico'ya (1668-1744) kadar dayandığı kimileri tarafından kabul edilmektedir. Vico, bilginin bilen tarafından oluşturulduğunu iddia eder. Ernst von Glasersfeld, Vico'nun insanların bilgi yaratma güdüsünden yola çıkarak ifade ettiği “insan akli sadece insan aklının yaptığını bilir” cümlesinin Vico'nun sloganı olduğunu söylemektedir. Vico, Tanrının varlığını inkâr etmeyerek doğal dünyanın Tanrı tarafından yaratılmış olduğunu ancak dünya tarihinin insanlar tarafından yazıldığını belirtmektedir. Tarih ise insanların algıladıkları ve yaptıkları ile sınırlıdır ve insan tarafından inşa edilmiştir.²² Aynı bakış açısıyla, tarihsel yapılar olan devletlerin de insanlar tarafından yaratılan suni yapılar oldukları, bu nedenle insanların bilgi birikimleriyle oluşturdukları sistemi geliştirebildikleri gibi isterlerse de değiştirebilecekleri sonucuna varılmaktadır. İnşacılığın, realizm denince akla ilk gelen filozof olan ve bilginin inşa edildiği görüşünü Vico ile paylaşan Thomas Hobbes'a kadar dayandığını ileri sürenler bulunmaktadır.

Wendt'e göre iki dünya savaşı arasında egemen olan Grotius, Hegel ve Kant'ın temelini oluşturduğu inşacı yaklaşım, dönemin düşünürleri tarafından idealizm olarak adlandırılmıştır.²³ Dünyayı yalnızca akıl yoluyla kavrayabileceğimizi söyleyen Kant'a göre dünyaya ilişkin bilgilerimiz algılarımız ile sınırlıdır. Kant dünya hakkındaki bilgilerimizin ancak bilinç süzgecinden geçirilerek kullanılabilir duruma getirildiğini iddia eder.²⁴ Çünkü, insanların yarattığı bilgi sübjektiftir. Algılama, düşünce ve bilgi üzerinde duran Kant da inşacılığın öncüsü olarak anılmakta hatta 19. ve 20. yüzyıl başlarındaki Neo-Kantçılar da inşacı olarak kabul edilmektedir.²⁵ İnşacı yaklaşımın gelişmesinde önemli bir yere sahip Kratochwill, 1989 yılında yayınlanan “Kurallar, Normlar ve Kararlar (Rules, Norms and

²⁰ Arı, 2014: 33

²¹ Ateş, 2008: 228

²² Arı ve Kıran, 2011: 54

²³ Arı ve Kıran, 2011: 54

²⁴ Kiraz, 2014: 212

²⁵ Arı ve Kıran, 2011: 54

Decisions))” adlı eseriyle norm ve kuralların Uluslararası İlişkiler disiplininde gündeme gelmesine katkı sağlamış ve kendisini “konstrüktivist” (inşacı) olarak nitelendirmiştir.²⁶

Sosyal İnşacı yaklaşımın entelektüel kökeni 1980’lerde gerçekleşen Üçüncü Büyük Tartışmaya ve eleştirel teorinin en bilindik filozofları olan Giddens, Habermas ve Foucault’ya ve hatta onların da öncüleri olan Marks ve Nietzsche’ye kadar dayandırılmaktadır.²⁷

İnşacıların rasyonalistleri eleştirmekteki amaçları rasyonalist paradigmaları yıkmak yerine eksiklikleri ortaya koyarak geliştirmektir. İnşacılığın bir teoriden çok bir yaklaşım olarak anılmasının temel nedeni de tam olarak budur. İnşacılık, mevcut teorilere rakip olmasından ziyade rasyonellerin ihmal ettiği sosyolojik bakış açısına sahip bir yaklaşımdır.²⁸

Weber’e göre tarihsel olayların kültür temelli ve tekil olması nedeniyle doğa olayları gibi evrensel kurallar yaratması beklenemez.²⁹ Uluslararası sistemin, güneş sistemi gibi kendi kendine var olan bir sistem olmayışı nedeniyle fiziksel ve materyal yaklaşımdan daha çok düşünsel ve entelektüel yaklaşımla anlaşılabilceği inşacılar tarafından vurgulanmıştır. İnsan düşünceleriyle var olan sistemde, sabit ve kesin olmayan düşünce ve çıkarların değişmesi halinde uluslararası sistem de değişecektir.³⁰

Bir Uluslararası İlişkiler kavramı olarak inşacılık ilk olarak Onuf’un “Meydana Getirdiğimiz Dünya: Sosyal İnşacı Teorinin Uluslararası İlişkilerdeki Konum ve Kuralları (World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations)” isimli eserinde yer almaktadır. Onuf, bu eserinde öne sürdüğü inşacılığın Giddens’in “yapılandırma kuramı”ndan ilham aldığını ifade etmektedir.³¹

İnşacılık sosyoloji, felsefe gibi birçok sosyal bilimlerden ilham almıştır. Anthony Giddens’in yapılandırma kavramı (structuration theory) inşacılar için de ana yol göstericilerden olmuştur. Giddens sosyoloji biliminde yapılar ve aktörler arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için araç olarak kullandığı bu kavramın her türlü toplumsal ilişkiyi analiz etmek için kullanılabileceğini iddia etmektedir.³² Giddens’in yapılandırma kuramı insan merkezlidir ve insanlar yalnızca izleyici değildirler. Ancak inşacılar, devletlerarası ilişkilerde insanların sadece izleyici olduklarını savunarak Giddens’in kuramından ayrılmaktadırlar. Onuf’a göre devletler dünyasında insanlar önemli değildir, en önemli aktör devletlerdir.³³ Bununla birlikte, Giddens’in bireyleri toplumla etkileşim içinde, toplumsal bilgiyle donatılmış öğeler olarak

²⁶ Onuf, 2014: 3-4

²⁷ Arı ve Kıran, 2011: 52

²⁸ Karacasulu, 2012: 112

²⁹ Weber, 2012: 196

³⁰ Arı ve Kıran, 2011: 53

³¹ Kiraz, 2014: 211

³² Karacasulu, 2012: 114

³³ Ateş, 2008: 222

görmesi inşacı yaklaşımda kendisini sıkça referans olarak görmemizin nedenidir.³⁴ Giddens'e göre soyut bir gerçekliği temsil eden yapı kavramı; aktörlerin hareketlerine yön veren, kurallar ve kaynaklardan oluşmaktadır. Yapılar insanların zihninde ancak olaylar ve eylemler üzerinden somutlaştırılabilir.³⁵

Wendt toplumsal yapının müşterek bilgi, maddi kaynaklar ve pratikler üzerine kurulu olduğunu düşünmektedir. İnşacı yaklaşıma göre uluslararası politika, kimlik ve çıkarlar tarafından toplumsal olarak inşa edilen bir süreçtir.³⁶ Wendt, Onuf'un uluslararası ilişkilerin insanlar tarafından inşa edildiği savını destekleyerek inşa edilen ilişkiler üzerindeki maddi gücün katkısını yok saymadan ortak düşüncelerin etkisi üzerinde durmuştur.³⁷

Devletleri sosyal varlıklar olarak kabul eden İngiliz Ekolü, sosyal inşacılar için Uluslararası İlişkiler disiplini içinde yer edinebilmek için önemli bir basamak olmuştur.³⁸ İngiliz Ekolü, üç temel siyasi düşünceyi; Machiavellici realizm, Grotiuscu rasyonalizm ve Kantçı devrimciliği yapısı içerisinde harmanlayarak bir arada toplamıştır.³⁹

1.3. İnşacılığın Varsayımları

İnşacılığın farklı yaklaşımları bulunsa bile temel varsayımlarından bahsedilebilir. Bir teoride bulunması gereken varsayımları bulunan inşacılıkta, bu varsayımlar üzerine spesifik hipotezler henüz kurulmamıştır.⁴⁰

İnşacı yaklaşımın başlıca varsayımlarından biri gerçekliğin inşasıdır. Bireyler sosyal gerçekliği inşa ederler ve birbirleri arasındaki ilişkiler ile yeniden yapılandırır. Uluslararası sistem ise bireyler tarafından oluşturulan normlar ve düşünceler sistemidir.⁴¹ Bu kapsamda, sistem sosyal olarak kurulduğu ve devamlı yenilendiği için değişkendir.

İnşacılığa göre aktörler çevrelerinden etkilenirler ve birbirlerinden bağımsız değildirler. Bireysel düşüncelere vurgu yapan rasyonalizmin tersine inşacı yaklaşımda aktörlerin bireysel düşüncelerine değil kolektif düşüncelere vurgu yapılır. Çünkü kolektif düşünceler kimlik ve kurumları oluşturmaktadır. Kimlik ise tarih, kültür, fikir ve söylemler ile tanımlanmaktadır.⁴²

İnşacılar kimliği tanımlarken materyalist unsurları tamamen reddetmezken, normatif

³⁴ Layder, 2013: 214-215

³⁵ Layder, 2013: 217

³⁶ Arı, 2013: 499

³⁷ Özev, 2013: 486

³⁸ Reus-Smith, 2014: 313

³⁹ Devlen ve Özdamar, 2010: 45-48

⁴⁰ Karacasulu, 2012: 112

⁴¹ Karacasulu, 2012: 120

⁴² Karacasulu, 2012: 120

yapıya da dikkat çekerler. Bu bağlamda, inşacılara göre sosyal kimlik ve çıkarlar sabit değil değişkendir. Normlar ve müşterek fikirlerin değişmesi, kimliğin değişmesine yol açacağından çıkarlar da değişecektir.⁴³

İnşacılar devleti analiz birimi olarak almış, maddi ve düşünsel elementlerin birlikte oluşturduğu uluslararası sistemi ise analiz düzeyi olarak kabul etmişlerdir. Dış politika analizinde ise maddi gücü yok saymayarak karar alıcıların algılarına ve bu algıları şekillendiren unsurlara da dikkat çekmişlerdir. İnşacıların iddiasına göre, kimlik algısının değişmesi, güç kavramına yönelik algının da değişmesine yol açmaktadır.⁴⁴

Yapı ve yapan (aktör) arasındaki ilişkiye baktığımızda, inşacılar bu ikili arasındaki ilişkiyi rasyonellerden farklı yorumlamaktadırlar. Neo-realist Kenneth Waltz, aktör olarak sadece devleti görmektedir ve yapıyı ise materyalist tanımlamaktadır. Anarşi ve askeri gücün dağılımı ile uluslararası yapıyı açıklamaktadır. Waltz, aktörlerin kimlikleri ve bunların yapı ve çıkarları üzerindeki etkiye değinmemiştir. Bu noktada, inşacılara göre ise yapı materyal unsurları barındırmasının yanında normatif unsurları da içermektedir. Yapı aktörler tarafından oluşturulur ve değiştirilebilir. Ayrıca, inşacı yaklaşımda genel olarak devlet tek aktör olarak kabul edilmemekle beraber, birey ya da uluslararası örgütler de aktör olabilirler.

Yapı-Yapan ilişkisi görüş ayrılıklarına düşmüş farklı inşacılık düşünürleri arasında bile değişmeyen, sosyal inşacılığın temelini hazırlayan ilişkilerden biri olarak görülmektedir. İnşacılara göre yapı klasik yaklaşımların materyal unsurlarını içinde bulunduruyor olmasının yanı sıra, inançlar, kurallar ve normlardan da etkilenmektedir. Aktörlerin bu yapıyı oluşturma ve değiştirme gücüne sahip oldukları gibi, ayrıca karşılıklı olarak yapıdan etkilenmeye de açık oldukları varsayılmaktadır. Rasyonel teorilerin değişime sınır getiren ve anarşiyi mutlak son olarak tanımlayan önermelerine karşın inşacılık Yapı-Yapan ilişkisi sayesinde değişimin her zaman var olabileceğini savunur ve anarşinin mutlaklığı konusunda kesin hükümlerde bulunmaz.⁴⁵

İnşacı yaklaşım yapan ve yapının karşılıklı etkileşim serüveninde bireyci ve yapıyı ön planda tutan bütüncül ontolojilerden kaçınarak, yapan ve yapı arasındaki ilişkiyi ontolojik eşitlik üzerinde kurulmuştur.⁴⁶ Buna göre yapanlar yapı tarafından paylaşılan bilgiler ile şekillenir. Yapanların kendi aralarındaki sosyalleşmesi sonucu ortaya çıkan kurallar, ilkeler ve normlar ise yapanların odaklarının belirlenmesinde önemli rol oynar ve dönüşümlü olarak

⁴³ Karacasulu, 2012: 121

⁴⁴ Rumelili, 2014: 170

⁴⁵ Karacasulu, 2012: 121-122

⁴⁶ Ereker, 2010: 37

yapılara nüfuz edebilecekleri platformları oluşturmalarında destek olur.⁴⁷

Bütüncül ontolojilerin kendilerini oluşturan parçalardan bağımsız yapıları, yapıların yapanlar üzerindeki değiştirici etkisini açıklamak için kullanılmaktadır. Yapı ve yapan arasındaki ilişkinin karşılıklı olması ve ayrı düşünülmemesi, birbirlerine şekil verip ortaya çıkmalarında yardımcı olmaktadır.⁴⁸ Wendt'e göre, toplum içinde devamlı olarak kendisini değiştirmeye çalışan aktörleri bulundurur. Toplum aktörler arası etkileşimi düzenleyen sosyal bir ilişkiler bütünüdür.⁴⁹ Wendt'in bu önerisi yapanlar ve yapı arasındaki bağımlılığa dair görüşünü net bir şekilde ortaya koymaktadır.

1.4. İnşacılığa Farklı Yaklaşımlar

İnşacılığın kavramsal ve kuramsal olarak gelişmesine en çok katkı sağlayan dört teorisyen John Ruggie, Richard Ashley, Alexander Wendt ve Friederich Kratochwill olmuştur. Ruggie, neo-realizmin yapının sadece güç dağılımı ile belirlenemeyeceğine ilişkin iddiasına karşın ortaya koyduğu eleştirel çalışmasıyla inşacılığın gelişmesine katkı sağlamıştır.⁵⁰ Ashley ise, neo-realizmin devlet dışı aktörleri dikkate almamasını, materyalist oluşunu ve çıkarların değişmez oluşunun kabul edilmesini eleştirmektedir.

Wendt devleti temel özne olarak almış ve yapısalcı bir teori geliştirmeyi amaçlamıştır. Neo-realizmin rasyonalist ve materyalist yaklaşımını eleştirerek materyal yapının toplumsal yapıdan ayrı düşünülemediğini belirtmiştir. Aktörlerin sosyal olarak yapılandırılmasından yola çıkarak Giddens'in yapılandırma teorisini (structuration theory) temel almıştır. Wendt'e göre aktör ve yapı arasında karşılıklı bir etkileşim vardır, toplumsal yapı bireyi birey de toplumu şekillendirir.⁵¹

Kratochwill, kural ve normların toplum üzerindeki yansımaları üzerinde durarak düzenleyici kurallar (regulative rules) ve kurucu kurallar (constitutive rules) olmak üzere ikili bir ayrıma gitmiştir. Kratochwill'e göre düzenleyici kurallar var olan ilişkileri düzenlerken, kurucu kurallar ilişkileri düzenlemekle kalmayıp, yeni ilişkilerin kurulması için uygun ortamı oluştururlar. İnşacı yaklaşıma göre kurallar hem kurucu hem de düzenleyicidirler.⁵²

Wendt'e göre devletlerin eylemleri doğrudan çıkarları ile bağlantılıdır. Çıkarların ise devlet kimliği ile belirlendiğini iddia eden Wendt kimlik oluşumunda içsel faktörleri göz ardı ederek sadece devletlerarası sosyal ilişkilere değinmiştir. Bu bağlamda, Prince ve Reus-Smith

⁴⁷ Efegil, 2012: 73

⁴⁸ Wendt, 2014: 238-240

⁴⁹ Wendt, 2009: 7

⁵⁰ Karacasulu, 2012: 112-113

⁵¹ Karacasulu, 2012: 114

⁵² Karacasulu, 2012: 114

Wendt'in yaklaşımını “sistemsel inşacılık” olarak tanımlamaktadırlar. “Bütünselci inşacılık” ise içsel ve uluslararası faktörlerin her ikisinin birden değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Reus-Smith'e göre, inşacılar kabul ettikleri epistemolojiye göre de iki gruba ayrılmaktadırlar. Bunlar; yorumlayıcı ve pozitivist inşacılarıdır.⁵³

Hopf, Avrupa'da eleştirel (critical) inşacılığın, ABD'de ise klasik inşacılığın hüküm sürdüğünü savunarak iki farklı inşacılık yaklaşımına dikkat çekmektedir. Eleştirel inşacılık güç ve söyleme odaklanırken, klasik inşacılıkta ise normlar ve kimlik ön plandadır. Pozitivist bir epistemolojiye dayanan klasik inşacılar metodolojik olarak da rasyonalizmden ayrılmamaktadır. Yalnızca, rasyonalizmde eleştirdikleri sosyolojik yaklaşım yoksunluğunu gidermeye çalışmaktadırlar. Eleştirel inşacılıkta ise aktörlerin söylemlerini analiz etmeyi amaçlamış ve “söylemsel ve dilsel” yöntemlere odaklanılmıştır.⁵⁴

İnşacıların kendi içlerinde yaklaşımın temel unsurlarına dair tam bir fikir birliği içinde bulunmaması, inşacılığın farklı sınıflandırmalara tabi tutulmasına neden olmuştur. Emanuel Adler inşacılığı etkilemiş ve belirgin farkları olduğuna inanılan dört farklı yaklaşım grubu belirlemiş ve sınıflandırmasını buna göre yapmıştır. Bu gruplar; Modernist Dilbilimsel, Radikal, Eleştirel ve Faydacı Gerçekçi inşacılık gruplarıdır.⁵⁵

İnşacılığın babası sayılan Onuf'un da dâhil olduğu Modernist Dilbilimsel grup; dil aracılığıyla hayat bulmuş ve “söz eylem”lerden gelmiş kuralların oluşturduğu sosyal gerçek kavramının anlaşılmasının önemine vurgu yapmaktadır. Radikal inşacılar ise, çalışmalarını yaparken maddesel gerçeklik konusunda agnostik bir tutum takınmaktadırlar. Daha çok postmodern bakış açılarından etkilenmektedirler ve yoğunlukla deneysel araştırma yapma eğilimindedirler. Eleştirel inşacılar çabalarının odağına toplum özgürlüğü hedefini koyarlar ve kendilerini bu yola adanmış bir grup olarak ifade ederler. Adler'in Faydacı Gerçekçiler olarak nitelendirdiği grup ise insanın kavrayabileceğinin ötesinde maddesel bir gerçeklik iddiası ortaya atarlar. Öznelerarası etkileşimden açığa çıkan sosyal olgular ve bunların belirlediği gerçekliğin ise, sadece bu maddesel gerçekliğe kolektif bir anlam yüklendiği noktada ortaya çıkabildiğini iddia ederler.⁵⁶

Maja Zehfuss, Adler'den farklı olarak, inşacılık akımlarını sınıflandırırken gruplar yerine bu grupların da düşüncelerini etkilemiş tekil düşünürlerden yola çıkmış ve inşacılığın gelişimine katkıda bulunmuş üç temel karakter belirlemiştir: Onuf'un İnşacılığı, Wendt'in İnşacılığı ve Kratochwil'in İnşacılığı.

⁵³ Karacasulu, 2012: 116

⁵⁴ Karacasulu, 2012 : 116-117

⁵⁵ Adler, 2013: 116-117

⁵⁶ Adler, 2013: 116

1.4.1. Onuf'un İnşacılığı

Onuf'un İnşacılığı; bu üç grup içerisinde diğerlerini de etkilemiş ve ilk sırada bahsedilmeyi hak eden inşacılık yaklaşımı olarak nitelendirilebilir. *World of Our Making* (1989) eserinde Onuf dünya literatürüne inşacılığı ilk kez bir Uluslararası İlişkiler teorisi olarak getirmiştir.

Onuf'a göre inşacılık bir sebep-sonuç ilişkisi üzerinden sosyal ilişkileri yorumlamaya çalışmaz. Bunun yerine ilişkileri yokmuş gibi görünen konuların bir arada nasıl çalışılabileceğine dair ışık tutar ve bu meseleleri ele alış şeklini kurumsallaştırmayı hedefler. Bu anlamda, inşacılık Onuf tarafından Uluslararası İlişkilerle ilgili konuların nasıl ele alınması gerektiğine dair bir çalışma metodu olarak ortaya atılmıştır. Onuf'a göre inşacılığın temel taşı insan ve insan ilişkileridir. İnsanların sosyal varlıklar olmaları nedeniyle oluşturdukları ilişkilerin çevrelerini şekillendirdiği (Yapan) anda, aynı zamanda bu kurgunun (Yapı) insanı ve onun diğer insanlarla olan ilişkilerini simültane bir şekilde şekillendirdiği varsayılmaktadır. Sosyalleşmenin en önemli aracının dil olması nedeniyle Onuf konuşmanın bu süreçteki rolüne çok büyük önem atfetmektedir.⁵⁷

Onuf bu karşılıklı yaratım ve etkileme sürecini bir düzene oturtmak için “Kurallar” fikrini ortaya atmıştır. Kurallar, yaratım sürecinde insanlar arasından aktif katılımcıların (Yapan) kimler olduğunu belirler ve yaratım sürecinin de standart ve prosedürlerini bir hizaya sokmaya çalışır. Dolayısıyla her insan Yapan aynı seviyede bir Yapan olamaz.⁵⁸

Kurallar ve Yapanlar arasında anlamlı ve pratik bir ilişki vardır. Yapanlar, kuralların el verdiği ölçüde, hedeflerini gerçekleştirmek üzere hareket ederler. Bu süreçte Yapanlar; kuralları etkileyebilirler ya da değiştirmeye çalışabilirler, başka Yapanlar'ın faaliyetlerini sınırlandırabilirler ya da daha güçlü Yapanlar tarafından manipüle edilen kurallar yüzünden etkinliklerini kaybedebilirler. Kurallara uymama ya da çiğneme hiçbir katılımcıya fayda sağlamayacağı düşünüldüğü için genelde mantıklı bir Yapan davranışı olarak kabul görmez.⁵⁹

Kurallar, toplumda kabul gördükleri sürece var olacaklardır ve Yapanlar'ın çıkarları doğrultusunda oluştukları için tarafsız olduklarını düşünmek doğru değildir. Kurallar insanlara tam olarak ne yapmalarını gerektiğini söyleyen dikteler olarak düşünülebilir. Dilin bütün sosyal hayatı şekillendirdiği bir düzende, kurallar, kural niteliği kazanmadan önce, ilk olarak söz eylem olarak ortaya çıkarlar. En sık tekrarlanan söz eylemler belli bir süre sonra herkes tarafından kabul ederek kurala dönüşmektedir. Onuf genel kabul görmüş ve kurala

⁵⁷ Onuf, 1998: 58 <http://www.rochelleterman.com/ir/sites/default/files/Onuf.pdf> (erişim tarihi: 01.08.2019)

⁵⁸ Onuf, 1998: 59 <http://www.rochelleterman.com/ir/sites/default/files/Onuf.pdf> (erişim tarihi: 01.08.2019)

⁵⁹ Onuf, 1998: 60-75 <http://www.rochelleterman.com/ir/sites/default/files/Onuf.pdf> (erişim tarihi: 01.08.2019)

dönüşmüş bu söz eylemleri “sözleşme” olarak isimlendirmektedir.⁶⁰

Onuf’a göre üç çeşit söz eylem bulunmaktadır: iddiacı söz eylem, yönlendirici söz eylem ve vaat edici söz eylem. İddiacı söz eylemler kurala dönüştüklerinde yönergeci niteliğe sahip olmaktadır ve Yapanlar’a sosyal ilişkilerinde ne yapmaları gerektiği konusunda yön göstermektedirler. Yönlendirici söz eylemler, zorunluluk olgusunu kullanarak karşı taraftaki Yapan’a ne yapması gerektiğini inandırmaktadır. Vaat edici söz eylemler ise işaret etmekte ve vaatler sunmaktadır. Onuf’un inşacılığı, toplum kavramı dışlanarak incelenmeye çalışılmış devletlerarası uluslararası ilişkilerin odağına, kurallarla ilgili vurgusunu da koruyarak, bireyin, toplum olmanın ve dilin etkisini sunmuştur.⁶¹

1.4.2. Wendt’in İnşacılığı

Wendt’in İnşacılığı; *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi (Social Theory of International Politics)* adlı kitabında da belirttiği üzere, neo-realizm ve neo-liberalizmden daha toplumsal içerikli bir uluslararası siyaset teorisi ortaya koymak üzere şekillendirmiştir. Wendt kendi kurguladığı inşacılık kavramına göre öncelikli olarak; insan topluluklarının yapısı, insanların ortak düşünceleri ile belirlenmekte ve toplumlara yön veren aktörlerin kimlik ve çıkarlarının oluşum süreci bu ortak düşüncelerle şekillenmektedir.⁶²

Wendt inşacılığın uluslararası siyaset seviyesinde direkt olarak dikkate alınamayacağını ve inşacılık teorisinden faydalanılarak yapılacak incelemelerde sınırların (yer, zaman, vb.) iyi bir şekilde belirlenmesi gerektiğine de vurgu yapmaktadır. Liberalizm ve realizm gibi klasik teorilerin önerdiği uluslararası sistemin anarşik olabileceği varsayımı inşacılık tarafından da paylaşılmaktadır. Ancak Wendt, uluslararası sistemi anarşiye götürebilecek aktörlerin çıkarlarını belirleyen maddi unsurlar yanında kültürel belirleyicilerin de önemli bir etkiye sahip olabileceğini, hatta daha önemli olduğunu savunmaktadır. Bunun sebebi olarak da; aktörlerin her biri için nesnelerin farklı değerleri olabileceğini ve bunun tamamen aktörlerin kendilerine özgü sosyal dinamikler tarafından belirlendiğini savunmaktadır.

Wendt aynı zamanda devletlerin de aralarında girmiş oldukları iletişim ve kanaatleri ile birbirlerini etkileyebilecek olmalarını da göz önünde bulundurarak sosyal olduklarını bu sebeple inşacı olduklarını kabul etmektedir.

Wendt’in inşacılık kavramının orta yerine “kimlik” olgusunu oturtmaktadır. Kimliğin öznel arası diyalogla inşa edildiği düşünüldüğünde, Wendt devlet kimliğinin de, benzer

⁶⁰ Onuf, 1998: 65-67 <http://www.rochelleterman.com/ir/sites/default/files/Onuf.pdf> (erişim tarihi: 01.08.2019)

⁶¹ Ateş, 2008: 224

⁶² Wendt, 2014: 15

şekilde, başka devletlerle olan iletişim ve etkileşim sonucu ortaya çıktığını savunur. Birden fazla yapı içerisinde olan ve farklı çıkarları bulunabilecek devletlerin de birden fazla kimliğe sahip olabileceğini düşünen Wendt, devletin bu kimliği topluma yansıtılarak sosyal yapının şekillendirilmesinde de rol oynayabileceğini düşünmektedir.

1.4.3. Kratochwill'in İnşacılığı

Kratochwill'in İnşacılığı; *International Organization: A State of the Art on the Art of the State* isimli makalesindeki fikirleri baz alınarak incelenmektedir. Kratochwill kendi çalışmalarında toplumun kullandığı günlük dil ve bireylerin hareket ve seçimlerine yön veren “normlar” ve “kurallar” üzerine odaklanmıştır. Kratochwill yaklaşımı kapsamında siyaseti, özneler arası ilişkiler sonucu ortaya çıkan normlar ve kurallar ekseninde hareket eden bir seri anlamlı eylem olarak tanımlamaya çalışmıştır.

1.5. İnşacılığın Diğer Teoriler ile İlişkisi

İnşacılığın disiplinler arası bir yapısının olduğu ve farklı teorilerden feyz alarak ortaya çıktığından daha önce bahsedilmiştir. Bu kapsamda birçok teoriye atıfta bulunan sosyal inşacı yaklaşımı anlayabilmek için çok iyi bir Uluslararası İlişkiler teori bilgisine sahip olunmalıdır.

İnşacı yaklaşımda, anarşi, ulusal çıkar ve devlet merkezçiliği gibi kavramlarda realizmin etkisi görülmektedir. Ancak kavramsal açıklamaların birebir aynısı olduğu söylenemez. Çünkü realistlere göre insan doğası nedeniyle anarşi vardır ve değiştirilemez. İnşacılar ise anarşinin varlığını inkâr etmezler ancak anarşinin toplumsal olarak yaratıldığını ve bu nedenle de toplumsal değişiklikler ile değişebileceğini iddia ederler.⁶³

Realizm, çıkarların dostluk ve düşmanlık bağlamında yapılanmasına değinmez, yalnızca çıkar odaklıdır. İnşacılar göre ise çıkarlar dostluk ve düşmanlık temelinde ortaya çıkmaktadır.⁶⁴ Bu durum inşacılık çalışmalarında sık sık örneklendirilen ABD, Kanada ve Kuzey Kore arasındaki silahlanmanın nasıl farklı algılandığıdır. Coğrafi olarak ABD'ye daha yakın olmasına rağmen dost olarak gördüğü Kanada'nın silahlanması ABD'yi rahatsız etmezken buna karşın Kuzey Kore'nin silahlanması tehdit olarak görülmektedir. Ülkeler birbirlerini nasıl konumlandıkları ve algıladıklarına göre pozisyon almaktadırlar. Devletlerin birbirlerini ulusal çıkarlarına yönelik tehdit olarak görmeleri, kendi devlet kimliklerini nasıl konumlandıkları ve aynı zamanda diğer devletlerin kimliğini nasıl tanımladıklarıyla ilişkilidir.

Realistler, kurallar ve normların güçlü devletlerin zayıf devletler üzerinde kullanılmak

⁶³ Özev, 2013: 513

⁶⁴ Küçük, 2014: 372-373

üzere yaratıldığını iddia ederler. Liberaller ve neo-liberaller de normların güçlü ya da zayıf fark etmeksizin bütün devletlerin çıkarlarına hizmet ettiğinden bahsederler. İnşacı yaklaşımda ise normlara çok fazla vurgu yapılmaktadır. Devletler çıkarı olsun ya da olmasın bazı durumlarda yalnızca doğru olanı yapmak için bile normların gerektirdiği şekilde hareket ederler.⁶⁵

İnşacılık kavramsal olarak ifade edilmese de, Uluslararası İlişkiler kuramının ilk dönemlerinde bile inşacı yaklaşımın yansımaları görülmektedir. Kuramın tarihsel gelişiminde realizm ile birlikte ilk dönemi domine eden idealizmin inşacılığın disiplin içerisindeki ilk temsilcisi olduğu birçok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir.⁶⁶

Tablo 1.2. İnşacı Yaklaşımın Diğer Teorilere Göre Konumu⁶⁷

	Materyalizm	İdealizm
Bütüncülük	Dünya Sistemi Teorisi Neo-Gramsciyeen Yaklaşım	İngiliz Okul Dünya Toplumu Post-modern Uluslararası İlişkiler Feminist Uluslararası İlişkiler Sosyal İnşacılık
Bireycilik	Neo-realizm Klasik Realizm Neo-liberalizm	Liberalizm

Kaynak: Wendt, A. (2014). Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi. (Çev. H. Sarı Ertem ve S. G. Ihlamur Öner), Küre Yayınları, İstanbul.

Wendt'e göre sosyal inşacılık yukarıdaki tabloda İdealizm ve bütüncülüğün kesiştiği alanda yer almaktadır. Bireyci bir yaklaşıma sahip Neo-liberalizm ise Materyalizm ve İdealizmin arasında yer almaktadır. Karşı iki bakış açısını yansıtan Materyalizm ve İdealizm teorisyenlerin temel tartışma alanını oluşturmaktadır. Materyalizmde “maddi güçlerin doğası ve örgütlenmesinin” topluma ilişkin en temel gerçek olduğunu varsayılarak ve bu maddi gücün kaynaklarının ise insan doğası, doğal kaynaklar, coğrafya, üretim güçleri ve yıkım güçleri olmak üzere beş temel maddi faktöre dayandığı iddia edilmektedir. Materyalist anlayışta maddi olmayan güçlerinin etkilerinin ikincil olduğu kanısı hakimdir. Diğer yandan dünyanın nasıl olduğunu açıklamayı amaçlayan İdealistler sosyal unsurların da önemli olduğu belirtir ve sosyal değişimlerin zor olduğunu savunurlar. En az realistler kadar güç ve çıkara vurgu yapan idealistler, bu kavramların aktörlerin algıları ile anlamlandırıldığını ifade ederek

⁶⁵ Rumelili, 2014: 156

⁶⁶ Dunne, 1995: 367

⁶⁷ Wendt, 2014: 51

realistlerden ayrışır.⁶⁸

1.6. İnşacılık Yaklaşımı Üzerinden Temel Kavramlar

Sosyal İnşacı yaklaşımın anlaşılabilmesi için sıkça vurgulanan devlet, anarşi, kültür, kimlik ve norm gibi kavramların incelenmesi gerekmektedir. Sosyal inşacı yaklaşımın temel kavramı olan ve tezin ana başlıklarından biri olan kimlik ikinci bölümde detaylı incelenecektir. Bu nedenle aşağıda devlet, anarşi, kültür ve norm kavramlarına yer verilmiştir.

1.6.1. Devlet

Devlet terimi modern anlamda ulus devlet kavramını akla getirmektedir. Uluslararası İlişkilerde ulus devlet temel aktör olarak kabul edilmektedir. Yasal bir kişiliği temsil eden devletin, bir nüfusa, sınırları çizilmiş bir toprak parçasına, bu topraklar üzerindeki denetim yetkisine yani egemenliğe, bir hükümete ve inşacılığın sıkça üzerinde durduğu diğer devletlerce tanınmaya sahip olması gerekmektedir.

Wendt, egemenlik kavramını, iç ve dış olmak üzere ikiye ayırmıştır. İç egemenlik halka karşı devletin kullandığı siyasi otorite, dış egemenlik ise anayasal bağımsızlığı ifade etmektedir.⁶⁹

Yıkım araçlarına sahip, meşru olarak şiddet kullanma yetkisi bulunan devlet diğer aktörlerden bu bağlamda farklılaşmaktadır.⁷⁰ Wendt doğaları gereği devletlerin realist olduklarını reddetmektedir. Devletlerin norm ve kurallar çerçevesinde hareket etmeleri nasıl bir kimlik edindiklerinin de göstergesidir. Devlet üzerinde herhangi bir otorite bulunmasa bile devletler kimlikleri doğrultusunda kurallara uygun hareket edebilirler.⁷¹

Devletlerin diğer devletlerce tanınmış kimlikleri de devlet politikalarını etkilemektedir. Dost ve düşman algısının devlet politikası üzerine etkilerine değinecek olursak, bir devleti tehdit olarak algılayan devlet ona karşı maddi gücünü arttırmayı hedefleyecektir. Silahlanmanın artması sadece bu iki devleti değil bütün uluslararası sistemde huzursuzluk yaşanmasına neden olacaktır. Böylesine huzursuz olan devletlerin en ufak bir saldırı ihtimali için bile, bu durumu bertaraf etmek için saldırgan davranarak karşı devlete savaş açma ihtimali bulunmaktadır.⁷²

1.6.2. Norm

Genel olarak normlar yazılı kuralları çağrıştırmamaktadır. Uluslararası sistemi düzene

⁶⁸ Wendt, 2014: 41-44

⁶⁹ Wendt, 2014: 259-290

⁷⁰ Wendt, 2014: 256

⁷¹ Demirtaş, 2014: 110-123

⁷² Wendt, 2014: 323-324

sokan ve hatta kurucu olabilen normlardan daha önce bahsedilmişti. Normlar sosyalleşme süreci içerisinde yayılmaktadır. Rumelili sosyalleşmeyi, “dâhil olunan topluluğun yerleşik norm ve kurallarının içselleştirilmesi” olarak açıklamaktadır. Normları içselleştiren devletler zaman zaman çıkarlarını ön planda tutmadan sadece normların öngördüğü şekilde politika geliştirebilirler. Devletlerin politika uygularken sonuç mantığıyla hareket ettiklerini savunan rasyonalistlere karşın inşacılar ise normların öneminin üstünü çizerek yerindelik mantığını ortaya koymaktadırlar. Yani rasyonalistler politikaların yol açacağı sonuçları düşünerek, inşacılar ise sonuç odaklı olmayıp normların gerektirdiği şekilde politika güdülmesi gerektiğinden bahsederler.

Uluslararası normların varlığının pekişmesi için uluslararası örgütler kritik bir rol oynamaktadır. Yalnızca normların yerleştirilmesi için değil kimlik tanımlaması ve aidiyet hissi yaratması kısaca “biz” ve “ötekini” tanımlaması açısından uluslararası örgütlere önem atfedilmektedir.⁷³

İnşacılar göre bürokratik yapılar olan uluslararası örgütlerin bu yapısının olumlu ve olumsuz tarafları bulunmaktadır. Bürokrasinin olumlu etkisi olarak, örgüte kültür ve kimlik kazandırması, olumsuz tarafı ise karar alma sürecinde kurumu hantallaştırması olarak açıklanmaktadır. Birleşmiş Milletler’in (BM) Ruanda soykırımında harekete geçmekte geç ve etkisiz kalması bürokratik yapının olumsuz tarafına örnek verilebilir.⁷⁴

Güvenlik algısı üzerinde kimlik ve normların etkisini vurgulayan Katzenstein da kuruluş amaçları ortadan kalksa bile örgütlerin kimlik ve normların teminatı olarak görülmesi nedeniyle varlıklarını sürdürmeye devam edeceklerini iddia etmektedir. Katzenstein’in iddiasını destekler nitelikteki örnek olarak da Doğu Bloğunun dağılması ve Soğuk Savaş’ın bitmesine rağmen NATO’nun (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü) Batılı kimliğini temsil etmesi bağlamında hâlâ aktif olması gösterilmektedir.⁷⁵

1.6.3. Anarşi

Rasyonalistlerin anarşiyi kaçınılmaz görmelerinin aksine inşacılar, İngiliz Ekolünün norm ve kurumları vurgulayan uluslararası toplum yaklaşımını benimsemiştir. Uluslararası toplum yaklaşımına göre, anarşi olması halinde bile bir uluslararası toplumun varlığından bahsedilebilir. Bu perspektiften inşacılar, Wendt’in de belirttiği gibi anarşiyi devletlerin yarattığını savunmaktadırlar.⁷⁶ Ayrıca Wendt anarşinin siyasi otoritenin devletler arasında

⁷³ Rumelili, 2014: 160-169

⁷⁴ Rumelili, 2014: 169

⁷⁵ Katzenstein, 1996: 9 <http://www.fb03.uni-frankfurt.de/45503391/Introduction-fromKatzenstein-1996---The-Culture-of-National-Security.pdf>, (erişim tarihi: 20.07.2019)

⁷⁶ Karacasulu, 2012: 122-123

yatay olarak dağılması halinde ortaya çıktığını ve eğer otorite dikey olarak dağılırsa da hiyerarşi meydana geleceği çıkarımını yapmaktadır.⁷⁷

1.6.4. Kültür

Kültür kavramının çok geniş bir alanı ifade etmesi nedeniyle kavramı açıklamak üzere birçok farklı tanım bulunmaktadır. En genel anlamıyla “kültür, bilgiyi, sanatı, ahlakı, hukuku, örf ve âdetleri kapsadığı gibi, insanın cemiyetin bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı bütün kabiliyet ve alışkanlıkları içine alan bir bütündür” şeklinde ifade edilebilir.⁷⁸ Bir başka tanıma göre ise “kültür, toplumdaki kişilerin ortaklaşa paylaştığı toplam kurumların bir bileşkesidir.”⁷⁹ Kısaca kültür, insanların ilişki kurarak ve paylaşarak oluşturdukları “her şey”dir. Bu kapsamda toplumsal hayatta karşımıza çıkan her şeyin kültürün bir yansıması olduğu söylenebilir. Toplumdan topluma farklılık gösteren ve toplumları birbirinden ayırt etmemize yarayan en temel faktörlerden biri kültürdür.

Kültür, ortak bilgiyle var olan normlar, kuramlar, kurallar ve kurumlar gibi farklı şekillerde karşımıza çıkabilir. Kültür, inşacı yaklaşımda yeni yeni kullanılmaya başlanan bir kavram olmasına rağmen kültürün bir yansıması olan “ortak bilgiye dayalı söylem, normlar ve ideoloji” inşacılık çalışmalarının en başından itibaren ilgi alanına girmektedir.⁸⁰ Wendt’e göre Uluslararası İlişkilerde kültüre ilişkin rasyonalist ve inşacı olmak üzere iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Rasyonellerin çıkarları inançlardan üstün tutan materyalist yaklaşımına karşın özellikle uluslararası rejimler konusunda ortak düşünceye yapılan vurgular ile oyun teorisyenlerinin “ortak bilgi” olarak genelledikleri kültürü göz ardı edememişlerdir.⁸¹ Bu bağlamda kültürün davranışları etkilemesi konusunda rasyonalist ve inşacılar ortak bir görüşü paylaşmaktadırlar. Ancak inşacılar kültürün sadece davranışları değil aynı zamanda kimlik ve çıkarları da şekillendirdiğini iddia ederek rasyonalistlerden ayrışmaktadır. Kültürel yapılar makro ve mikro olmak üzere iki düzeyde karşımıza çıkmaktadırlar. Mikro düzey ortak bilgiyi ifade ederken makro düzey ise kolektif bilgiyi ifade etmektedir. Ortak ve kolektif bilgi eksenindeki kültürel yapılar öncelikli olarak davranışları etkiler ve bunun sonucunda ortaya çıkan devletin kimliğini ve çıkarlarını şekillendirir.⁸²

1.6.5. Güç

Son olarak güç kavramına bakacak olursak inşacılar gücün tanımını genişleterek

⁷⁷ Wendt, 2014: 29

⁷⁸ Erkal, 1998: 131

⁷⁹ Fichter, 1996: 33

⁸⁰ Wendt, 2014: 182

⁸¹ Wendt, 2014: 183

⁸² Wendt, 2014: 238-240

materyal unsurların ötesinde düşünsel güce vurgu yapmışlardır. Çıkarları şekillendiren kimliğin yön verdiği şekilde hareket eden aktörlerin, gücü hangi çıkarlar doğrultusunda, ne amaçla kullanacağı analiz edilmeye çalışılmaktadır.⁸³

Tüm bu bilgiler ışığında inşacılığın; sosyalleşme, bilgi paylaşımı ve iletişim gibi kavramlara vurgu yapan bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır. Kitleleri harekete geçirebilme özelliği olan futbol, bireylere sosyalleşme ve iletişim kurma fırsatı tanımaktadır. Bu kapsamda, futbolun kimlik inşasında bir araç olarak kullanılabileceği fikri inşacılık yaklaşımının temel varsayımları olan gerçekliğin inşası ve yapı-yapan ilişkisi ile desteklenmektedir.

⁸³ Karacasulu, 2012: 123

İKİNCİ BÖLÜM

KİMLİĞİN İNŞASI VE FUTBOL

Futbolun kimlik inşasında nasıl bir rol oynadığını anlayabilmek için öncelikle, tezin temel üç kavramı olarak değerlendirilen; kimlik, futbol ve ulus kavramları bu bölümde detaylı olarak incelenecektir. Kimlik oluşumunda karşımıza çıkan ötekilik kavramının futbola rakip imgesi üzerinden yansıtıldığı görülmektedir. Futbolun hangi kavramlar aracılığı ile ulusal kimliğe katkıda bulunduğu ise öncelikle ulus kimliğinin açıklanması ile mümkün olmaktadır. Bu bölümde değinilen kavramsal açıklamalar ışığında çalışmanın son bölümünde yer alan ülke incelemelerine temel oluşturmak amaçlanmıştır.

2.1. Kimlik Nedir?

Kimlik olgusu; bireyler arası toplumsal ilişkilerin kurulmasında, devlet-toplum ilişkileri aracılığıyla toplumsal taleplerin siyasi alana taşınmasında ve devletlerarası ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal bilimlerin farklı alanlarında tartışılmış kimlik kavramı, 1980’li yıllarda İnşacılık teorisinin Realizm ve Neo-realizme karşı alternatifler sunmaya başlaması ile Uluslararası İlişkiler alanında da dikkatlice incelenmeye başlanmıştır. İnşacılık teorisinin devlet kimliklerinin oluşumu ve kimlikle çıkar arasındaki ilişkiyi nasıl açıklamaya çalıştığını anlamaya başlamadan ve bu önermelerle ilgili ortaya atılmış diğer fikirleri incelemeyen önce, kimliğin tanımını yapmak ve oluşmasına katkıda bulunan diğer önemli unsurlarını, üzerinde çoğunlukla hemfikir olunmuş özelliklerini anlamak gerekmektedir.

Kimlik, bireylerin ya da toplumların “kimsiniz” sorusuna verdiği cevaptır. Kimlik çok boyutlu bir kavramdır. En önemli vasıflarından biri de kimliğin insanların birbirlerinin ortak yanlarını ve farklarını anlamasına yardımcı olmasıdır. Kimlik bireyin ait olma ihtiyacını karşılamasına yardımcı olur. Bir gruba ait olmak kişinin özgüvenini yükseltecek ve kendisini daha güvende hissetmesini sağlayacaktır.

2.1.1. “Ötekilik” Kavramı

Aynı anda aktörlerin bütünleşmelerini ve birbirleri arasındaki farkları ayırt edebilmelerini sağlayan kimlik, ben ve öteki arasındaki karşılıklı etkileşimden beslenir. Bu ilişki, kendimizin olabilmesi için ötekinin gerekliliği, öteki olmadan kendimizden bahsedemeyeceğimiz anlamına gelir. “Ötekilik” unsurunun her seviyeden (bireysel, toplumsal) kimliklerin oluşmasında etkisi bulunmaktadır. Ötekilik hiçbir zaman tamamen bir zıtlık durumu üzerine tesis edilmemektedir ve farklılığın anlaşılabilmesi için asgari de olsa

bir benzerliğe ihtiyaç duyar. Kaçınılmaz olarak öteki kendimiz ile ilişkilendirilmeyen olumsuz yönleri kendisinde toplar, birey ya da toplum bütün olumsuzlukları ötekine yığar ve rahatlar.⁸⁴ Uluslararası İlişkiler teorisi içerisinde Batı-dışı farklı kültürler üzerinde yapılan kimlik çalışmalarında ana olarak dört farklı ötekileştirme yönteminin olduğu anlaşılmaktadır. Ampirik/Kültürel bir Nesne olarak Ötekileştirme yöntemine göre, öteki hakkında ampirik veri ve kanıt toplanılması suretiyle anlaşılabilir bir nesne olarak görülmektedir. Bu yöntem ötekinin sabit ve batı kimliklerinin özellikleri olan rasyonelite ve modernite gibi özelliklerden yoksun bir varlık olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu şekilde öteki ne olduğuna bakılmaksızın, ne olmadığı üzerinden tanımlanır. Bir Varlık/Varoluş olarak Ötekileştirme yöntemine göre ötekinin anlaşılması için yorumcu sadece ötekini değil, kendi benliğinin kültürel ve tarihsel gelişimini de inceler ve öteki ile ilişkiler kurmaya çalışır. Söylemsel bir Kurgu Olarak Ötekileştirme yöntemine göre ise öteki çeşitli söylemler ile bir bilgi nesnesi olarak oluşturulur. Edward Said'in Oryantalizm kitabına göre, Aydınlanma sonrası dönemde Avrupa kültürünün Doğu kültürü karşısında kendini konumlandırması ve kimlik kazanması aşamasında bu yöntemden faydalandığı anlaşılmaktadır. Farklılık olarak Ötekileştirme metodu ise farklılığın ilişkisel karakterine ilgi çeker, örnek olarak sömürge ile sömürgeci arasındaki karşılıklı bağımlılığın eleştirel bir şekilde analiz edilmesine yardımcı olur.⁸⁵

2.1.2. Kimlik Oluşum Yolları

Wendt'e göre kimliğin oluşumunun iki ana yolu bulunmaktadır: doğal seçim ve kültürel seçim. Doğal seçim basit bir mantığa dayalıdır ve detaylı açıklama gerektirmez; kimliğin belirleyici unsuru en güçlü ve varlığını sürdürebilen aktör ve onun özellikleridir. Materyalistlerin kimlik oluşumunda en çok ağırlık verdiği etken bu olmasına rağmen, Wendt kimliği açıklarken daha çok kültürel seçimden destek alır. Kültürel seçim davranışların bir nesilden diğerine aktarılması esasına dayanır. Taklit ve sosyal öğrenme mekanizmaları kültürel seçilime göre kimlik oluşumuna yardımcı olan araçlardır.⁸⁶ Wendt'e göre taklit, bir aktörün karşısındaki aktörün başarısına kanaat getirdiğinde çalıştırdığı bir mekanizmadır. Başarı toplumca kabul gördüğünde bütün bireyler tarafından taklit edilir ve başarılı aktörün özellikleri topluluğun kimliğine homojen şekilde dağılır. Takdir edilen kimlik özelliklerinin hızlıca benimsenmesi taklit yöntemini, toplumların kimlik değişimi açısından, doğal değişimden daha etkili ve hızlı bir alternatif olarak ortaya koyar.⁸⁷

Sosyal öğrenme mekanizması, aktörlerin kendi aralarındaki ilişkilerden elde ettikleri

⁸⁴ Karaduman, 2010: 2886-2889

⁸⁵ Keyman, 2012: 45-47

⁸⁶ Wendt, 2014: 383-409

⁸⁷ Wendt, 2014: 388-398

çıkarımları uygulamaya koyma ve sonuçlarına göre kendi kimliklerine yaptıkları eklemeler ve çıkarmalar olarak çalışmaktadır. Aktörlerin birbirleri hakkında öğrendikleri bilgilere ya da çıkarımlarına göre kendi kimliklerine yaptıkları düzeltmelerin karşı tarafta bir anlam ifade etmesi ve dolayısıyla diğer kimlikler tarafından kabul edilebilir olması için, öğrenmenin tek taraflı değil sosyal olması gerekliliği bulunmaktadır. Sosyal öğrenme mekanizması başarıyla çalıştığında, ben ve öteki-ben arasında karşılıklı bir akit ve birbirlerinin kimliklerine atfettikleri karşılıklı olarak kabul gören kimlik özellikleri oluşacaktır.⁸⁸

2.1.3. Kimlik Çeşitleri

Kimlikler asgari seviyede iki düzeyde incelenebilir: bireysel ve kolektif kimlikler. Bireysel kimlikler (Wendt “tip” kimlikleri olarak da ifade etmektedir) çok yönlüdür, durumsaldır ve sosyal kategoriye gönderme yapar, farklı zamanlarda koşullara bağlı değişebilir (aile, cinsiyet, sınıf, bölge, din, etnik). Kolektif kimlikler ise kapsayıcı özelliğe sahiptir. Önemli olan bireysel özellik değil, kolektif bağın niteliğidir. Ulusal kimlik ve devlet kimliği kolektif kimliğe örnek olarak düşünülebilir.⁸⁹

Bir diğer seviye olan rol kimlikleri (roller ve rol teorisi) doğuştan var olamazlar, aktörlerin birbirleri ile olan ilişkileri esnasında çıkarları doğrultusunda istekli ya da edilgen bir biçimde üstlendikleri kimliklerdir. Bireysel ve kolektif kimlik sahibi aktörler zaman zaman farklı rol kimliklerine de bürünebilirler.⁹⁰ Tanımı itibarıyla rollerin sosyal kimlik grubuna dahil olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sosyal kimlik bir aktörün diğer aktörlerle ilişkilerinde kendisi ile ilişkilendirilen anlamların bütünü olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal kimliğin karşısında ise örgüt kimliği yer almaktadır. Örgüt kimliği aktörü inşa eden ve ona özgü, değişmesinin daha zor olduğu düşünülen özelliklerin oluşturduğu kimliktir.⁹¹ Çeşitliden bağımsız olarak ve farklı seviyelerde olduğunu gözetmek şartıyla, bütün kimlikler dinamiktir ve sürekli bir değişim içerisindedir.⁹²

İnşacılık yaklaşımı ve neo-realizmin devlet kimliklerinin oluşum sürecine dair farklı görüşleri bulunmaktadır. Neo-realizm devletler üzeri bir maddi yapıdan bahsetmekte ve bu yapının devletlerin kimlik ve çıkarlarının oluşmasında belirleyici rol oynadığını savunmaktadır. Bir diğer deyişle, neo-realist görüşe göre devletler, sistemde kalıcı olabilmek adına, bencil kimlik ve çıkar edinmeye zorlanmaktadır. İnşacılık teorisine göre ise devletlerin kimlik belirleme sürecinin tamamıyla kendi aralarındaki ilişkilerin dinamiğinden

⁸⁸ Wendt, 2014: 408-409

⁸⁹ Karaduman, 2010: 2888

⁹⁰ Wendt, 2014: 285

⁹¹ Bozdağlıoğlu, 2012: 133

⁹² Maalouf, 2000: 18

kaynaklandığı, dolayısıyla kimliklerinin devamlı değiştiği ve bu doğrultuda çıkarlarının da değişebildiği savunulmaktadır. Kimliğin sosyal (ben ve öteki-ben) ve değişken bir olgu olmasından dolayı etkileşim (sistemik etkileşim) sonucu belirlendiği ve devletin çıkar ve tercihlerine zemin hazırladığı önerilir. Dolayısıyla devletler, neo-realizmin öngördüğü gibi sadece tek bir kimliğe değil birden fazla ve değişken kimliğe sahip olabilirler.⁹³

2.1.4. İnşacılık'ta Devlet Kimliğinin Açıklanmasına Rol Teorisi'nin Katkısı

Wendt'e göre devletlerin örgüt kimlikleri iç politikanın ürünü olduğu için devletlerin çıkarlarının belirlenmesinde sosyal kimliklerinden daha az öneme sahiptir. Sosyal kimliklerin de dinamik ve karşılıklı etkileşime bağımlı değişebildiği göz önüne alındığında, Wendt devletin belirleyici kimliğinin ve bunun belirlediği çıkarlarının diğer devletlerle etkileşimi sonucu ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu etkileşimin olumsuz olması, neo-realist görüşe sahip düşünürlerin savunduğu gibi, devletin bencil bir kimlik edinebilmesine de sebep olabilir. Ancak inşacılık teorisinin devlet kimliğinin oluşumuna dair bu düşüncesi, sistemik etkileşimin yokluğu durumunda bir devlet kimliğinin oluşamayacağı çıkarımına sebebiyet vermekte ve bu eksikliği dolayısıyla eleştirilmektedir. Sistemik etkileşim için bir sorun olarak görülen bu eksikliğin onarılması için etkileşim öncesi devletlerin (devlet yöneticilerinin) kendi iç siyasi ve kültürel habitatlarında uluslararası sistem ve diğer devletler ile ilgili ürettiği anlamların (ulusal kimlik) anlaşılmasına çalışılması gerektiği savunulmaktadır. Dış dünyaya açılmadan oluşturulan bu anlamlar bütünü iyice anlaşılması sayesinde, sistemik etkileşimin nasıl çalıştığına dair daha fazla ipucu elde edilebileceği de düşünülmektedir.⁹⁴

Uluslararası kimliğin olgunlaşıp kendisinden daha karmaşık bir yapı olan uluslararası sisteme dâhil olması noktasında, daha önce bahsedilmiş olan rol teorisinin bağ kurucu özelliğinden faydalanılmaktadır. Neticede rol aktörün belli çıkarlar dâhilinde bir topluma katılma pahasına davranışlarını uygunlaştırdığı, belli ya da belirsiz bir süre için özümsemek durumunda olduğu bir kimlik çeşidini ifade etmektedir. Bireylerin toplumda belli roller üstlenip kendilerine yer edinmelerine benzer şekilde, rol teorisi sayesinde, kendi geliştirdikleri ulusal kimlikleri ile uluslararası sisteme dâhil olan devletlerin de kendilerine biçilen ya da biçtikleri role uygun davrandıkları düşünülmektedir.⁹⁵

20. yüzyılın başında ortaya çıkmış rol teorisi Kal Holsti tarafından Uluslararası İlişkiler arenasına taşınıp uygulanabilir hale getirilmiştir, son yıllarda ise dış politika analizlerinde daha yoğun bir biçimde gündeme gelmeye başlamıştır. Holsti'ye göre

⁹³ Bozdağlıoğlu, 2012: 132

⁹⁴ Bozdağlıoğlu, 2012: 135

⁹⁵ Bozdağlıoğlu, 2012: 136-141

devletlerarası ilişkilerde devletlerin takındığı roller; rol algıları ve rol reçeteleri diye iki gruba ayrılabilir. Rol algıları; genel olarak rol sahibinin kendisine atfettiği beklentiler olarak düşünülebilir. Ulusal rol algıları devlet yöneticileri tarafından ulusal kimliğin, yani ulusun sosyalleşme sürecinin, tarihinin ve kültürünün etkisi altında belirlenmektedir ve tamamıyla sübjektif niteliğe sahiptir. Rol algıları yöneticilere devletin uluslararası sistemde nasıl konumlandırılması gerektiğine dair yardımcı olmaktadır. Rol reçeteleri ise, rol algılarının tersine, devletlerin dahil oldukları uluslararası sistemden kaynaklanan rolleri ifade etmektedir. Rol reçeteleri aktörlerin birbirlerine yükledikleri roller olarak da ifade edilebilir. Uluslararası arenada kurumsal yapıların üye devletlerden beklentileri şeklinde ortaya çıkabilir. Rol reçeteleri Wendt'in devletlerarası sistemik etkileşime dair görüşünü de destekler niteliktedir. Aktörler birden fazla role sahipken hangisini ön plana çıkaracağı içinde bulunduğu etkileşim ortamına bağlı olacaktır. Rol algılarının ve rol reçetelerinin belli bir duruma yönelik uyumsuzluğa düşmesi durumunda aktör rol çatışması durumuna girebilir. Böyle bir durumda, rol algılarının önceliğe sahip olabileceğini düşünmek mantıklı olur. Devletin varlığının tehlikeye girmesinden daha sık hükümetlerin iç siyasetteki varlıkları tehlike içindedir. Dolayısıyla devlet yöneticilerinin çatışma durumunda rol algıları lehine karar vereceğini düşünmek mantıklıdır.⁹⁶

2.2. Ulus Nedir?

Ulusun modern dünyanın bir ürünü olduğunun kabul edilmesiyle beraber ortaya çıkan ulusal devletler sayesinde farklı yaklaşımlar tartışılmaya başlanmıştır.⁹⁷ Çünkü hem ulusu tanımlamak hem de ulusal devletlerin ortaya çıkış aşamalarını ifade etmek oldukça zordur. Bunun nedeni de devletin ulusal olarak tanımlanması sırasında ona ulusallık katan etmenlerin tanımlanmasının zor olmasıdır.

Primordiyalist diğer adıyla ilkçi yaklaşıma göre; ulus toplumun doğal bir yapısıdır ve bireyler yeryüzüne geldikleri ilk zamanlardan beri beraber yaşama içgüdüsüne sahiptirler. Bu nedenle insanların topluluk şeklinde yaşamaya başlamasıyla milletlerin doğuş tarihinin aynı tarihe denk geldiği düşünülmekte, dolayısıyla ulusların tarihinin en az insanlık tarihi kadar eski olduğu kabul edilmektedir.⁹⁸

Perennializm diğer bir adıyla daimciler ulusları “yavaş şekilde değişen ve değişimi yıllar alan kararlı sosyal yapılar olarak” ifade edilmektedir.⁹⁹ Bu bağlamda Smith'e göre

⁹⁶ Bozdağlıoğlu, 2012: 142-149

⁹⁷ Özkırımlı, 2017: 102

⁹⁸ Öksüz, 2017: 204

⁹⁹ Öksüz, 2017: 205

uluslar genişletilmiş akrabalık formları şeklinde ifade edilmektedir.¹⁰⁰ Bu çerçevede de uluslar aile kavramı kadar eski ve evrensel şeklinde değerlendirilmektedir. Üstelik tıpkı bir organizma gibi değişikliklere de açık bir yapısı vardır. Fakat bir tür topluluk olarak ulus, kültürler arası ve tarih ötesi tekrar eden devamlı yapısıyla da ön plandadır. Ulus “ortak toprak, dil, kültür ve tarihi paylaşan insan topluluğu” olarak tanımlanmaktadır.¹⁰¹

Modernistlere göre ulus kavramı modern çağın ürünü olmakla beraber, ulusun doğuşu kentleşmenin neden olduğu sınıflar arası hareketlilik ve endüstriyel kapitalizme dayanmaktadır. Modernistler ayrıca seçkinlerce “icat edilen gelenekler” sayesinde toplumsal dayanışmanın sağlandığını iddia etmektedirler.¹⁰² Modernistler hem modernliğin doğuşu hem de ulusların oluşma zamanının Fransız Devrimi olduğu hakkında ortak bir karara sahiptir. Ancak Öksüz’e göre bir ulusun ortaya çıkmasını yalnızca Fransız Devrimiyle ilişkilendirmek yanlış bir tutum olacaktır.¹⁰³

Etno-sembolistlere göre ise uluslar, tarih tarafından kurulan bütün tuzaklara asırlarca dayanan etnik kültür ve kimliklerin modern kuramlarla akrabalığı sonucunda oluşmuştur.¹⁰⁴ Dolayısıyla da kendini asırlardır koruyan bir etnik kültür, dünden gelen efsaneler ve sembollerle somut hale gelmektedir.¹⁰⁵

Öte yandan değer, hatıra, mit ve sembolleri vurgulayan etno-sembolistlere göre bahsi geçen unsurlar hem kimliklerin ve toplumsal yapıların biçimlenmesinde önemli rol oynamakta hem de hızlı değişim ve kriz dönemlerinde ortak bir bilinci bir nebze kadar gerçekleştirmektedir. Üstelik bu unsurlar toplum üyeleri bakımından kendilerini farklı kılmalarına neden olan sembolik bir repertuar kazanmalarını sağlayarak toplum içinde “biz”i “onlar”dan ayırmasına destek olmaktadır. Bu bağlamda da bayrak, milli bayram, milli marş ve duygu gibi kolektif sembollerin yaygın olarak kabullenilmesiyle beraber ulusal kimlik anlayışı ve ortak bağları oluşturmayı ve bunun sürdürülebilirliğini de sağlamıştır.¹⁰⁶

J.G. Herder ve J.G. Fichte gibi isimler ulusları ortak dil ve kültürle açıklamaya çalışmaktadır.¹⁰⁷ Dolayısıyla da konu birbirinden farklı olan açıklamaları içinde barındıran onlarca tanımın yapılabildiği bir alan haline gelmiştir. Max Weber ise bir devletin soy birliği, kader birliği, etnisite, dil, din ve halk gibi unsurların bazılarının ve her bir tanesinden hareketle gerçekleştirilen birden fazla ulus tanımı olduğunu ve bu unsurların her bir tanesinin

¹⁰⁰ Smith, 2017: 20

¹⁰¹ Özkırımlı, 2017: 85

¹⁰² Smith, 2017: 34-35

¹⁰³ Öksüz, 2017: 212

¹⁰⁴ Özkırımlı, 2017: 203-204

¹⁰⁵ Smith, 2017: 36

¹⁰⁶ Smith, 2017: 39-40

¹⁰⁷ Özkırımlı, 2017: 34-39

çeşitli derecelerde dayanışma duygularını oluşturabildiklerinin altını çizmektedir. Bu tespiti çerçevesinde de bir insan topluluğunun, belirli şartlar altında belli davranışlar sergileyen “millet” özelliği kazandığını veya kazandığını ileri sürdüğünü de belirtmektedir.¹⁰⁸

Weber ulus kavramını; kendini devlet içerisinde net bir biçimde gösterebilecek ve dolayısıyla da kendine ait bir devlet kurmayı arzulayacak olan toplum şeklinde ifade ederken, yine kavramın çok fazla anlama sahip olduğunu ve herhangi bir ortak nesneye sahip olmayan siyaset alanına dâhil olduğunu da belirtmektedir.¹⁰⁹

Bauer ise kavramı, kendisine özgü kültürü ve karakteri olan kader topluluğu şeklinde tanımlamıştır.¹¹⁰ Çünkü ona göre ulus kavramının doğuşu aynı dile sahip bir tür dil topluluğuyla gerçekleşmiş ve zamanla insanlar kendilerine milli bir kimlik edinmiştir. Ulus da bu yeni kimlikle beraber bir kültür topluluğu haline gelecektir.¹¹¹

2.2.1. Ulusal Kimlik

Ulusal kimlik terimi son dönemlerde ulus devletlerin oluşturulması süreciyle beraber modern bireyselliğin bir yansıması ve milli bir aidiyet şeklinde karşımıza çıkmaktadır.¹¹² Öte yandan Anthony D. Smith, “ulusal kimlik” kavramının tanımlanmaya karşı direnç gösteren bir kavram olduğunu belirtmektedir.¹¹³ Farklı kimliklerin beraber bir hayat sürmeye çalışması tanımlama yapılmasını daha zor kılmaktadır. Kimlik, belli bir nesne üstünden belli bir zaman aralığında devamlılığı ve aynılığı temsil ederken ulusal kimlik, tarihsel kültürel kimliği ve taşıdığı ortak karakter yapısıyla kimlik kavramından farklıdır.

Bir din adamı ve Lutherci olan Johann Gottfried von Herder’e göre (1744-1803) uluslar insanlığın en doğal ve temel bölümüdür. Çünkü bireyler ilk olarak iklim şartları ve coğrafya ile değişiklik göstermiş daha sonrasında ise her bir tanesi kendine özgü dil, edebiyat ve âdet oluşturarak milli ruh çerçevesinde kendilerine ait halk kültürünü oluşturmuştur.¹¹⁴ Böylelikle de bireyler onlar için yabancı olan yerlere göç ettiklerinde bile kendi milli kültürlerini korumayı başarmışlardır.¹¹⁵ Ayrıca ulusal kültür toplumların medeni dünyadaki kıymet ve yerlerini anlamada önemli bir araç olmakla beraber inkâr edilmesi sonlarını getirebilmektedir.

Ulusal kimlik birden fazla ögenin bir araya gelmesinden meydana geldiği için hepsi

¹⁰⁸ Weber, 1993: 169-170

¹⁰⁹ Weber, 2006: 182

¹¹⁰ Bauer, 2000: 100

¹¹¹ Özkırımlı, 2017: 53

¹¹² Şimşek ve Ilgaz, 2007: 193-194

¹¹³ Smith, 2013: 31

¹¹⁴ Hayes, 2010: 84

¹¹⁵ Sevim, 2008: 329

ulusal kimliğin alt unsurlarına dayanmalıdır. Bunun nedeni ise kişinin dahil olduğu her gruba ve ona ait sosyal zümreye bağlılık duymasındır. Cemaat, sınıf, bölge, din ve aile gibi kimlikler birbirlerine destek olabilir, örtüşebilir ya da çatışabilir. Hangisinin başı çektiği ise alt unsurlara ve şartlara göre değişim gösterebilmektedir. Zira ulusal kimlik, bütün yan kimlik unsurlarının aşılması ve tamamının ortak değer ve inanç sisteminde bir arada olmasıdır.

Modern devletlerin kendini tarihte göstermesiyle beraber, belli sınırlarda yaşamını sürdüren bir topluluğun bir ulusal kimlik altında bir araya getirilmesi olgusu da kendisini göstermiştir. Üstelik ulusal topluluklar, kişilerin önceden kendi kimliklerini oluşturmaları sırasında önem verdikleri aidiyetleri göz ardı ederek onları daha büyük ve geniş bir kimlik altında birleştirmeye, böylelikle de kişilerin şahsi çıkarları ile devletin çıkarları arasında eşitlemeye uygun ortam hazırlamıştır.

Bu bağlamda da ulus devletin bu şekilde isimlendirilmesinin nedeni, kendinden önceki devletlere kıyasla daha farklı toplumsal yapılanmaları içermesidir. Üstelik ulus olarak da adlandırılan bu yeni topluluklar genellikle siyasi ve kültürel altyapıyı kurmayı sağlayan ulusçuluk ideolojisiyle kolaylıkla anlaşılabilir. ¹¹⁶

2.2.2. Ulusal Kimliğin Alt Görünümleri

2.2.2.1. Etnisite

Etnisite ya da etnik kavramıyla alakalı alan yazımda net bir tanım bulunmamaktadır. Çünkü etnik kavramı da tıpkı ulus ve uluslaşma süreci üstünde etkili olan kriterlerin göreceli olması özelliğine sahiptir. Üstelik alan yazımda farklı bilim disiplinlerinin kendilerine ait bakış açıları bulunmaktadır. Bu bağlamda hukuktan siyaset bilimine kadar birçok alanda sıkça tercih edilen “etniklik” kavramı üstündeki tek ortak nokta yaygın fikir ayrılığıdır. Bu durumun nedeni ise kimilerine göre tarih dışı olması kimilerine göre ise gelip geçici olduğu ve duygu, tutum ve tavırlarla alakalı olmasıdır. Bunlara ek olarak araştırmacıların kabul ettiği bir diğer görüş, soya ait mitlerin tarihi anılarının ve rolünün altını çizen kurum, dil, gelenek veya din vb. bir ya da birden fazla kültürel farklılık çerçevesinde ayırt edilen ve tanınan kolektif bir tip olduğudur. ¹¹⁷

Diğer yandan günümüz modern toplumsal hayat şartlarına göre etniklik, sosyal bir grubun milli, ırk ya da dil kimliği olduğu söylenebilmektedir. Zira etnik etiketler, modern kurumsal hayatın tamamlayıcısı haline gelmiştir. Üstelik etnik ulusal modellerin ve etnisitenin uluslaşma sürecinde etkisinin arttığı da bir dönemdir. ¹¹⁸ Dolayısıyla da ulus artık etnik bir

¹¹⁶ Smith, 1999: 24

¹¹⁷ Vatandaş, 2004: 42-44

¹¹⁸ Smith, 2002: 189-190

grup haline gelmiş ve büyük uluslar büyük karışık gruplar, küçük uluslar ise küçük gruplar haline gelmiştir. Çünkü her ne kadar uluslar modern dünya üstünde etkili de olsa eski bir kavram olan “soykütüksel” model çerçevesinde oluşturulmaktadır. Dolayısıyla da ulusların hiçbiri soy miti, anavatan veya ortak köken olmadan varlığını sürdürememektedir.¹¹⁹

2.2.2.2. Vatan

Ortaçağ’daki karşılığı “patria” olan vatan terimi o dönem bireylerin köylerini veya yaşamlarını sürdürdükleri mekânı/kenti temsil etmektedir. Ancak modern zamanlarda gelişme gösteren teknoloji ile devletlerin kaynaklara ulaşmak adına kullandıkları yöntemler nedeniyle patria şeklinde algılanan mekân büyüyerek kutsal değerler, tanrı ve şahsi sadakat gibi değerlerin de desteğiyle onun için ölünebilecek bir diğer şey vatan kavramı oluşmuştur. Ayrıca coğrafya bilimi, Avrupa’da 19. yüzyılda devletlerin teritoryal özelliklerinin gelişme göstermesi ve tarihle birlikte geçerli hale gelmiştir. Zira coğrafya hem kontrol hem de vergilendirme açısından toprağın “vatan” şeklinde algılanmasına büyük katkı sağlamıştır.¹²⁰

Başka bir açıdan ise bir tür kara parçası olan toprak, Fransız ve Amerikan Devrimlerinde ulusal kimliğe ait bir parça olarak addedilmesi açısından da önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu devrimler artık krallıkların son bulduğunu ve halkın sadakat ihtiyacını başka bir yere yönlendirmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu baği ise toprak bağı yaratmaktadır. Bunlara ek olarak krala duyulan sadakatin yerini almış olan toprak bağı, kişinin toprağa ait olduğunu hissetmesine ve toprağa sahip olduğunu düşünmesine sebebiyet vermiştir.

2.2.2.3. Dil

Bazen biçimlendirilen, üstünde çalışılan, büyütülen ve yetiştirilen dil ile ulusal kimlik arasında ciddi bir bağ bulunmaktadır. Dil birliği ile “ulusal sınırlarda bir tek dilin konuşulmasının zorunlu olması”ndan çok tüm yurttaşlar tarafından okunabilen ve yazılabilen ortak bir dilin kullanılması hedeflenmektedir. Dolayısıyla dil, ulusal kimlik için önemli etmenlerden bir tanesi olmuştur.¹²¹ Anderson’a göre ise uluslaşma aşaması, toplumsal iletişim ağlarının gelişme göstermesiyle beraber, standart haldeki dillerin “ulusal diller” haline gelmesiyle başlamaktadır. Bahsi geçen aşamada etkili olan başlıca etkense kapitalist yayıncılığın gelişme göstermesidir. Çünkü kapitalist yayıncılığın gelişmeye başlamasıyla yerel dillerde okur-yazarlıkta artış ortaya çıkmış ve bunların neticesinde bu diller standart bir hale gelmiş ve ulusal diller haline dönüşmüştür. Bu durum da direkt olmasa da ulusallığın

¹¹⁹ Friedman, 2002: 80

¹²⁰ Koçdemir, 2004: 152-200

¹²¹ Friedman, 2002: 85

daha net bir hale gelmesini sağlamıştır.¹²²

2.2.2.4. Geçmiş ve Gelecek (Tarih)

Literatürde ulus kavramının tarihsel gelişmeden mi doğduğu ya da temelini tarihten mi aldığı ile alakalı çok fazla tartışma bulunmaktadır. Bu tartışmalardaki ortak nokta ise tarihin ulus kavramı açısından önemli bir yere sahip olduğudur.

Öte yandan ulusun meydana getirilmesi aşamasında her bir toplumun kendine ait tarihsel gelişimi, değerler ve kültür sistemini belirlediği bir medeniyet hayatı vardır. Bahsi geçen tarihsel gelişim ise aynı zamanda toplumların ulus kurmak adına gerçekleştirdiği çalışmaların beraberinde getirdiği bir tür öz-imge yaratma çabası olarak da adlandırılmaktadır. Zira bu öz-imge toplumun kendini içinde iyi hissedebileceği bir tür imge şeklinde oluşmaktadır. Üstelik ulusal kimlik, durum geçmişe uzandığı için tarihsel de olduğundan bir şekilde öz-imgeyi içinde barındırmaktadır. Zira kimliğin unsurları kısa sürede değişen şeyler olamaz; çünkü unsurların devamlılığı bulunmalıdır. Kimlik ise bahsi geçen devamlılık içerisinde oluşturduğu öz-imgeyi sürdürmek ve yaymak adına şöhretli bir tarih kuracaktır ya da üretecektir. Bu bağlamda üretim yapılması her zaman geçmişin sunduğu yorumlanmış olan bilgisel malzemenin tekrardan yorumlanması ile bazen objektif olmayan bir göz tarafından belirlenmesiyle ve kimi bilgilerin unutturulması veya geriye ittirilmesiyle gerçekleştirilebilmektedir. Bu durum da tarihin bir topluma aslında kim olduğunu söylemesini sağlamaktadır. Fakat tarihin topluma söyleyeceği şeyleri yarının ona neler göstereceği ve gelecek kalıpları belirlemektedir. Gereken karar alındıktan sonra ise tarih, toplumun bu kalıplar çerçevesinde biçimlenmesini sağlayacak ve belirli bir yorumla okunabilecek ve anlaşılacaktır.¹²³

2.2.2.5. Din

Bireylerin kimliklerinin damgalanmasındaki en önemli yöntemlerden bir tanesi dindir. Üstelik modern toplumlarda din daha çok bir tercih problemi ve daha az etnisite sorunudur.¹²⁴

Ulusal kimlik ve din arasındaki ilişkiyle alakalı örnek verilebilecek model Osmanlı Devleti'nde çok uzun süre revaçta olan kimlik algısıdır. Çünkü Osmanlı Devleti'nde hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar dinsel ve etnik kimlikleriyle beraber var olmuştur. Öte yandan yaşanan acılardan elde edilen tecrübeler ve alınan dersler farklı ırk, din ve dile sahip olan bireylerin, ulus-kimliğin ötesinde bir tür üst kimliğe ihtiyaç duymaları nedeniyle, ulus

¹²² Baştürk, 2007: 123

¹²³ Smith, 1999: 91

¹²⁴ Say, 1998: 190

kavramını daha kapsamlı ve geniş bir tanım haline getirmelerine sebep olmuştur.¹²⁵

2.3. Futbol Nedir?

Futbol artık sportif bir aktivitenin ötesinde aynı zamanda sosyal bir yapıyı temsil eden geniş bir yelpazede incelenmektedir.¹²⁶ Futbola yönelik yapılan tanımlardan bazıları şu şekildedir:

- 11 kişilik iki takımın yuvarlak bir topa eller kullanılmadan, vücudun farklı yerleriyle vurarak karşı takımın kalesine gol atılması amacını taşıyan bir oyundur.¹²⁷
- Futbol en temel düzeyde 11 kişilik takımların karşılıklı olarak mücadele ettiği uygun zemin ve koşullar çerçevesinde topu rakip takımın kale çizgisinin ötesine taşımayı hedefleyen bir spor dalıdır.¹²⁸
- Türk Dil Kurumu (TDK) tanımına göre ise futbol, “kafa ve ayak vuruşları neticesinde topun karşı kaleye sokulması kuralına dayanmakta olan ve 11 kişilik takımlar arasında oynanan ayak topuna” denmektedir.¹²⁹

Futbolu yalnızca bir oyun olarak nitelendiren bu tanımlamaların yetersiz kaldığı söylenebilir. Futbol, ortaya çıktığı ilk andan itibaren sadece bir oyun olmayıp, dönemin şartları doğrultusunda askeri, dini, ideolojik ve ekonomik değerleri içinde barındıran bir kavramdır. Futbolun tarihsel gelişimi içerisinde görülmektedir ki, futbol yeri geldiğinde askeri eğitim için bir araç, yeri geldiğinde ise ideolojik bir silah olarak kullanılmıştır. Devlet yöneticileri, sermaye sahipleri, dini, etnik ya da sosyo-ekonomik bağlarla bütünleşmiş insan grupları ve farklı birçok aktör; futbolu çıkarlarına ulaşmak, varlıklarını ortaya koymak ve kimliklerini pekiştirmek ve güçlendirmek için kullanmışlardır. Futbolun içinde barındırdığı biz ve onlar vurgusu sayesinde kimlik inşası açısından futbolun ne denli faydalı olabileceği ilerleyen bölümlerde ortaya konmaktadır.

2.3.1. Futbolun Ortaya Çıkışı

Futbolun ilk olarak nerede ve kimler tarafından oynandığı henüz kesin olarak bilinmemektedir. Yapılan araştırma ve arkeolojik çalışmalarda, dünyanın her yerinde futbola dair izlerin varlığı görülmüştür. Fakat bu kalıntılar tam olarak futbolun günümüz kurallarına

¹²⁵ Pagden, 2002: 13

¹²⁶ Şahin ve Tunçkol, 2010: 1

¹²⁷ Dever, 2015: 34

¹²⁸ Öngören ve Karadoğan, 2002: 209

¹²⁹ TDK, 2019,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ccc356383f843.36116510, (erişim tarihi: 04.01.2019)

yakınlıkları açısından çok açıklayıcı bilgiler vermemektedir. Dünya geneline bakıldığında tarih sahnesinden silinmiş Maya ve Aztek uygarlıklarında, Asya’da Çin ve Japonya’da, Avrupa’da ise Eski Yunan site devletleri ile Roma İmparatorluğu’nda, top vasıtası ile oynanan oyunların varlığı bilinmektedir. Yukarıdaki uygarlıkların futbola dair kalıntı ve kaynaklarına da baktığımızda öne çıkan ilk olarak Antik Çin dönemidir. M.Ö. 2500 yılında Çin İmparatoru Huany-Ti’nin askerlerine çeviklik talimi için topu iki direk arasından geçirilecek “ts’u kü” adında bir oyun oynattığı eski Çin kaynaklarında belirtilmektedir. Kısa zaman içerisinde popüler hâle gelen bu oyun, yalnızca askerlerin oynamakta olduğu bir oyun olmanın ötesine çıkarak üst düzey askeri kimliklere sahip olan general ve imparatorların da sevdiği bir oyuna dönüşmüştür. Tang hanedanlığı döneminde (M.S. 618-906) oyunun kuralları sabitlenmiş ve bir tür ansiklopedi olan “T’u Shu Tsi Ch’eng”de toplanmıştır. Burada sadece oyun kuralları değil, sahada oyun düzenine ilişkin taktik bilgiler de anlatılmakta ve ayrıca takım kaptanı ve kalecinin görevleri ayrıntılarıyla tarif edilmektedir.¹³⁰ Bu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde o dönemde oynanan oyunun günümüz futbolu ile benzerlikleri göze çarpmaktadır.¹³¹

Bir diğer medeniyet olarak Eski Mısır’da da bazı hiyerogliflerde top oynayan insan figürleri tespit edilmiştir. Mısır medeniyetinde Merruka adı verilen mezarların duvarlarına çizilmiş olan resimlerde de futbol figürlerine rastlanmıştır.¹³²

Futbolun eski Türk topluluklarındaki karşılığına baktığımızda karşımıza “tepük” adı verilen oyun çıkmaktadır. Bu oyunun varlığına Kaşgarlı Mahmud’un Divan-ı Lügat-it Türk eserinden ulaşıyoruz. Ayrıca “Timur Tarihi” adlı kitapta “tepük”ün Timurlenk döneminde de oynandığı görülmektedir. Oynanış şekli ile “tepük”ün Antik Dönem Çin’deki “ts’u kü” oyunu ile benzerlikleri vardır. Ayrıca bu oyunların ortaya çıkış nedenleri iki topluluk için de aynı gözükmemektedir. İki uygarlığın da hükümdarları askerlerini zinde ve çevik tutabilmek için bu tür bir yola başvurmuşlardır. Bu kadar benzerliğin ortaya çıkmasına neden olarak coğrafi yakınlık ve siyasal ilişkilerin yarattığı etkileşimi öne sürebiliriz.¹³³

İspanyollar ve İtalyanlar modern haldeki futbolu Güney Amerika sınırlarına taşıyanların kendileri olduklarını öne sürseler de ayak topunun izleri Amerika kıtasında yaşamış olan Aztekler, Mayalar ve İnkalılar gibi eski uygarlıklarda da görülmektedir. Peru ve Meksika yerlileri tarafından futbola benzeyen oyunların oynandığı tapınaklar, anıtlar, duvar kabartmaları ve heykeller mevcuttur. Meksika’da topların doğrudan duvara vurulması üzerine bir futbol oyununun oynandığı, kaybeden takımın kaptanının göğsünden kalbinin söküldüğü

¹³⁰ Stemmler, 2000: 13-15

¹³¹ Çamdereli ve Güner, 2008: 138

¹³² Akkaya, 2008: 1-14

¹³³ Dever, 2015: 53

ve tanrılara armağan olarak sunulduğu efsaneler mevcuttur. Orta Amerika medeniyetlerine baktığımızda futbolun dinsel anlamlar içerdiğini görebiliyoruz. İçerdiği dinsel anlamlar sayesinde futbol olarak nitelendirebileceğimiz oyunlar, çok geniş alanlara yayılmış ve kabul görmüştür. Günümüz Güney Amerika'sında modern futbolun bu denli popüler olmasını kıtanın kendi tarihi ile açıklamak mümkündür.¹³⁴

Avrupa'ya bakıldığı zaman ise modern futbolun ilk örnekleri karşımıza çıkmaktadır. Avrupa sınırlarında ilk ayak topu M.Ö. 100 yılında Antik Yunan şehir devletlerinden birisi olan Sparta'da oynanmıştır. Homeros'un meşhur eseri "Odesa"da da bahsi geçtiği haliyle "Epikerem (Episkopsa)" ismi ile ayak topu oynanmaktadır. İçleri tüy veya kıllar ile dolu, öküz içkembesinden yapılmış toplarla, askeri eğitim maksadıyla oynanan maçlar zamanla Roma'ya dek uzanarak orada "Harpastum" ismiyle oynanır olmuştur.¹³⁵

Romalıların oynadığı şekliyle "Harpastum"u modern futbolun çıkış noktası olarak kabul edenler bulunmaktadır. Ancak, "Harpastum" hem elle hem de ayakla oynanması itibari ile günümüz futbolundan çok farklıdır.

Ortaçağ İtalyasına baktığımızda ise karşımıza "Calcio" adlı günümüz futboluna benzer bir oyun çıkmaktadır. Soylular arasında oynanan bu oyun, günümüz futboluna dair ilk işaretleri içinde barındırır. Her ne kadar çoğu ayak topu ya da günümüz futboluna yakın oyunlar, çıkış itibari ile daha çok üst sınıf temelli olsa da bu durum kalıcı olmamıştır. Çoğu zaman toplumun her noktasına nüfuz etmiştir. Bu durum Ortaçağ Avrupası için de geçerlidir.¹³⁶

Futbolun beşiği olarak kabul edilen İngiltere'ye bakıldığında orada da diğerlerine benzer bir tartışma olduğu görülmektedir. Yaygın görüşe göre Britanya'ya ayak topunun gelişi Romalıların Harpastum oyununu getirmesi ile gerçekleşmiştir. Fransızlar "bu oyunun, Normanlar tarafından İngiltere'ye götürülen "La Soule"den türediği görüşündedir. İtalyanlar ise İtalya'dan götürüldüğünü ve "Calcio" oyunundan çıktığını öne sürmektedir".¹³⁷

Bu tartışmanın sonucu ne olursa olsun bir gerçek vardır ki Britanya'da futbol oldukça sevilmiştir. 12. yüzyıldan itibaren toplumun her kesimi tarafından oynanmıştır. Hatta ilerleyen zamanla birlikte futbol rekabete dönüşmüştür ve köyler, kasabalar arasında maçlar düzenlenmeye başlamıştır. Tabii ki günümüzde de olduğu gibi rekabet, çatışmalara da yol açmıştır. Bu çatışmaların sonrasında Kral II. Edward 13 Nisan 1314 tarihli ferman ile top ile

¹³⁴ Çimen, 2018: 2

¹³⁵ Çimen, 2018: 2

¹³⁶ Erdem, 2010: 20

¹³⁷ Erdem, 2010: 17

yapılan gürültü ve hasar nedeniyle şehirlerin içerisinde futbol oynanmasını yasaklamıştır.¹³⁸

Bu yasağın üstüne biraz düşünecek olursak, anlatılan şekliyle ferman oldukça masum gözükmetedir. Sonuçta insanların canlarının ve mallarının zarar görmesi engellenecektir. Ama biraz derinlemesine bakıldığında bu yasağın altında yatan daha farklı motivasyonlar bulunduğu anlaşılabilmektedir. Öncelikle dönemin kamusal yaşamına dair bilğimiz çok olmasa da şunlar söylenebilir: Futbolun yarattığı ortam beraberinde insan topluluklarını getirecektir. Bu topluluklar her ne kadar seyirci olsalar da, toplandıklarında siyasi ya da toplumsal sorunlar üzerine görüşlerini belli oranda dile getireceklerdir. Bu düşüncüyü günümüz futbol ortamında da görmek mümkündür. Futbol maçı için bir araya gelen insanlar birbirlerinden ve sorunlarından haberdar olacak ve çözümler bulmaya çalışacaklardır. Kısacası kendi “kamusal alanlarını” yaratacaklardır. Zamanın şartlarını düşünecek olursak, insan topluluklarına korku ile yaklaşan, örgütlenmelerini istemeyen krallıklar bunun önüne geçmek isteyeceklerdir. 13 Nisan 1314 tarihli ferman direkt olarak bu anlama gelmeyebilir fakat dünya tarihindeki bu tarz yasaklamalar az ya da çok insanların örgütlenmelerini engellemek için yapılmıştır.¹³⁹

Ayak topunun oynandığı en eski uygarlıklara baktığımızda karşımıza bazı benzerlikler çıkmaktadır. İlk bakışta, bu benzerliğin daha çok ayak topunun oynanışı ile alakalı olduğu zannedilebilir. Ama bu üzerinde çok durulması gereken bir benzerlik değildir. Daha ziyade futbol oyununun ortaya çıkış nedenleri arasındaki benzerlik dikkate alınmalıdır. Diğer bir ifadeyle, top ile yapılabilecek bir etkinliğin birbirlerine benzer yapılara ve kurallara sahip olması anlaşılabilir bir durumdur. Oysa üzerinde durulması gereken asıl nokta ayak topunun farklı uygarlıklarda ortaya çıkışı arasındaki benzerliklerdir. Bu benzerlikler genel olarak üç ana başlık altında toplanabilir. Bu ana başlıklar: dini, askeri ve üst sınıf eğlencesidir. Bu benzerliklere ek olarak, futbol hemen her uygarlıkta çıkış noktası ile sınırlı kalmamış, toplumun her kesimi tarafından sevilmiş ve oynanmıştır.

2.3.2. Modern Futbolun Ortaya Çıkışı

Futbolun kökenleri üzerine birçok tartışma olsa da modern futbolun ortaya çıkışı üzerine bir mutabakat vardır. Günümüz futbolunun temelleri ilk olarak futbol topunun günümüzdeki şeklinin kabulü ile gerçekleşmiştir. Daha sonra ise 19. yüzyılın ortalarında günümüzde de geçerli olan ilk kurallar oluşturulmuştur. “Futbol oyununun belli kurallar çerçevesine getirilmesi 1848 yılında Cambridge Üniversitesi’ndeki öğrencilerce geliştirilen Cambridge kurallarının hayata geçirilmesi ve öğrenciler arasında ilk futbol maçının

¹³⁸ Ongan ve Demiröz, 2010: 41

¹³⁹ Akkaya, 2008: 1-14

oynanması ile başlamıştır.”¹⁴⁰

Futbola olan ilgi, 18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yüzyılın ilk yıllarına kadar üniversitelerde, taşrada ve kentlerde çok kan kaybeder, hatta bazı gözlemciler bu durumu yaklaşan bir ölümün habercisi diye yorumlarlar, fakat haksız çıkarlar, çünkü futbol bu kritik evreyi tamamen farklı ama İngilizlere özgü bir ortamda, özel okullarda atlatır. Futbol hayatta kalmasını özel okullara borçludur. Yalnızca öğrencilerin oyun güdüsüne değil, bu okullarda 18. yüzyıldan 19. yüzyılın başlarına kadar esen anarşizm rüzgârına denk düşen şiddetine de borçludur. Futbolun 19. yüzyılda yeniden doğuşu bazı okul müdürlerinin çabaları sayesinde olmuştur, zira onlar futbolda reform yapmak suretiyle kaosu hüküm sürdüğü okulları da ıslah etmeye çabalamışlardır.¹⁴¹

19. yüzyıla baktığımızda futbolun İngiltere’de popülerliğini arttıran önemli bir olay meydana gelmiştir. Bilindiği üzere futbol kırsal kesimde oldukça popülerdi. İnsanlar farklı biçimlerde de olsa futbol oyununu çok seviyor ve oynuyorlardı. Sanayi Devrimi ile kente göçler başlamış ve insanlar futbol kültürlerini beraberinde getirmişlerdir. Fakat uzun mesailer ve zorlu iş şartları dolayısıyla, bu kültürlerini yaşamalarına pek imkân kalmamıştır. 19. yüzyılın ortasında İngiltere’de Factory Acts (Fabrika Yasaları) adı altında yapılan kanuni düzenlemeler sonucunda, işçiler nispeten de olsa daha fazla boş zamana sahip olunca, futbol oynayabilmek ve seyretmek için de uygun koşullar yeniden oluşmuştur. Her ne kadar sonrasında birkaç yasak getirilse de, İngiltere’de işçilerin futbola olan tutkusu azalmamıştır. Bu tutku İngiliz futbol kulüplerinin temellerinin atılmasında büyük rol oynamıştır. Futbolun önündeki engellerin kalkmaya başlamasıyla birlikte futbol tekrar yükselişe geçmiştir. Fakat yine de ortada büyük bir sorun vardır. Futbol 1860’lı yıllara gelindiğinde henüz tam anlamıyla kurallar bütününe sahip değildi. Cambridge kuralları ile ilk temeller atılmıştı fakat bu kurallar yaygınlık kazanmamıştı. Futbolun ortak kurallara sahip olmaması kaotik ortamı beraberinde getiriyordu. Bu durum 8 Aralık 1863 tarihinde Ebezener Morley’in toplantı çağrısı ile sonlandırılmak istenmiştir. “Morley bu toplantının amacını daha önce kimsenin yapmadığı kadar açık bir dille ifade eder: “ ... sabit kurallar oluşturarak oyunu kesin bir düzene oturtmak amacıyla bir federasyon kurmak”.¹⁴² Bu çağrıya on bir kulübün temsilcisi cevap vermiş ve Mason Tavernasında toplanmışlardır. İlk olarak toplantının ilk gününde katılımcılar ile Futbol Federasyonu (Football Association) kurulmuştur. Oluşturulacak standart kurallar üzerinde en çok tartışılan konu “handling game” ile “dribbling game” arasında gerçekleşmiştir. Yapılan

¹⁴⁰ Kuyucu, 2014: 142

¹⁴¹ Stemmler, 2000: 79

¹⁴² Stemmler, 2000: 91

alışmalar sonucunda futbolun ilk resmi kuralları yayınlanmıştır.¹⁴³

Kuralların kabulünden sonra futbol hızlıca profesyonelleşmiş ve bir iş kolu olarak görülmeye başlanmıştır. Futbol Federasyonu'nun kuruluşundan 8 yıl sonra resmi kulüp sayısı 50'ye ulaşmış, 30 Kasım 1872 tarihinde İngiltere ve İskoçya arasında futbol tarihinin ilk milli maçı yapılmıştır. Bu gelişmeler ile birlikte artık profesyonel bir lig ihtiyacı doğmuştur. 1882 yılında başlayan görüşmeler ve tartışmalar 1888'de meyvesini vermiş ve İngiliz Profesyonel Futbol Liginin başlaması ile futboldaki gelişmeler önemli bir dönüm noktasına erişmiştir. Profesyonel ligin kurulması ve belirlenen kurallar çerçevesinde maçların yapılmasıyla beraber futbolun İngiltere'den dünyaya hızla yayılma süreci başlamıştır.¹⁴⁴

Modern futbolun doğduğu yer olan İngiltere, 19. yüzyıl itibari ile dünyanın en gelişmiş devleti konumundadır. Siyasi ve ekonomik yönden çağının lideri olan İngiltere, dünyanın büyük bir kısmına gücünü hissettirmiştir. Gücünü hissettirmenin yanı sıra İngiltere yayılmacı bir politika izlemiştir. Bu politika gereği dünyanın geri kalanı ile ticari ilişkiler kurulmuş, bu ilişkiler ile birçok İngiliz dünyanın başka yerlerinde yaşamaya başlamıştır. Ayrıca dünyanın birçok yerinden ğrenciler İngiltere'ye gelmişler, birçok İngiliz ğrenci de diğer ülkelere eğitim amaçlı yerleşmişlerdir. Tüm bu yaşananlar sayesinde futbol dünyanın dört bir yanına yayılmıştır. İngilizlerin futbola olan aşkları ve bu aşklarını gittikleri her yerde sürdürmek istemeleri, futbolun yayılmasındaki en önemli sebeplerden biridir.¹⁴⁵

19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Avrupa'nın birçok ülkesinde futbol federasyonları kurulmuştur. Aynı dönemde Avrupa'da birçok futbol kulübü birbiriyle karşılaşmalar yapmaya başlamıştır. Fakat bu karşılaşmalar daha çok dostluk maçı havasında geçmektedir. Zaten dönem itibari ile bundan fazlasına da gerek yoktur. Çünkü o zaman oynanan futbol günümüz futbolu ile içerdiği anlamlar bakımından çok farklıdır.¹⁴⁶

Futbolun tüm toplumsal sınıflara yayılması ile endüstriyel şehirlerin insanları aralarında bu tarz fırsatlar aracılığıyla yeni toplulukların oluşmasına neden olmuştur. Oyuncular buralarda birlik ve beraberlik içerisinde sosyalleşme imkânları bulmaktadır. Böylece futbol, barındırdığı kimlikleri bir arada toplayarak, modern endüstri toplumları için yeni bir soluk olmayı başarmıştır.¹⁴⁷

Ancak günümüzün futbolunu taraftarlar tarafından çok kullanılan ve kabul gören bir tezahürat ile açıklayacak olursak; Vur, Kır, Parala Bu Maı Kazan! en bilinenlerden biri olacaktır. Ne pahasına olursa olsun kazanmak günümüz futbolunun çıkış noktası olmuş ve

¹⁴³ Kuyucu, 2014: 142

¹⁴⁴ şahin ve Tunçkol, 2010: 7

¹⁴⁵ Kuyucu, 2014: 142

¹⁴⁶ Kuyucu, 2014: 142

¹⁴⁷ Wahl, 2005: 6

körüklediği şiddet ile bir bütün olmuştur.

2.3.3. Futbolda Kurumsallaşma

Futbolun kurumsal yapısını değerlendirmeden önce, futbolun kurumsal bir yapı olmasını etkileyen başlıca olaylar kronolojik olarak aşağıdaki maddeler halinde gösterilebilir;¹⁴⁸

- 1848 yılında “Cambridge Kuralları”nın ortaya çıkışı
- 1857 yılında İngiltere’de ilk futbol kulübü olan Sheffield United’in kurulması
- 1863 yılı 26 Ekim gününde dünyanın ilk futbol federasyonu olan İngiltere Futbol Federasyonu’nun “Football Association (The FA)” kuruluşu
- 1879’da Glasgow’dan Darwen’e para karşılığında futbolcu getirilerek futbolda profesyonelleşmesinin ilk adımının atılması
- 1889 yılında futbolun İngiltere Adalarından çıkıp Avrupa’ya yayılmaya başlaması ve Danimarka ile Hollanda futbol federasyonlarının kurulması
- 1890 yılında futbol müsabakalarında tüm yetkinin hakeme verilmesi
- 1893 yılında Amerika kıtasında ilk futbol federasyonunun Arjantin’de kurulması
- 1900 yılında ilk kez bir takım oyunu olarak futbolun Paris Olimpiyat Oyunları’nda yer alması ve İngiltere’nin şampiyon olması.

Futbolun kurumsallaşmasında bu gelişmelerin etkili olduğu söylenebilir. Bunlara ek olarak dünyada futbolun kurumsallaşmasında büyük ölçüde yeri olan uluslararası futbol kurumlarından da bahsetmek gereklidir.

2.3.4. Uluslararası Futbol Kurumları (FIFA-UEFA)

Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği (FIFA) dünya futbolunun yönetici organizasyonu olarak yer alan ve futbolda uluslararası müsabakaları ve turnuvaları düzenleyen en yetkili organdır. FIFA, Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) ile birlikte dünyada spor organizasyonunda tek yetkili organdır. FIFA, 21 Mayıs 1904’te kendine ait federasyon kuruluşlarını sürdüren Avrupa ülkeleri İspanya, Fransa, Belçika, Danimarka, Hollanda, İsveç ve İsviçre’nin halihazırda bulunan federasyonlarını bir çatı altında toplayarak, futbol organizasyonunu geliştirerek bir dünya organizasyonu olmasını sağlamak hedefiyle Paris şehrinde kurulmuştur. FIFA’nın kurulmasına öncülük eden, bir süre FIFA’da başkanlık da yapan Fransız futbolcu Robert Guérin ve Hollandalı Hirschmann olmuştur. İngiltere kurucu ülkeler arasında yer almayı reddetmiştir. Britanya Futbol Federasyonları’nın FIFA

¹⁴⁸ Çimen, 2018: 3

içerisinde bulunmaması John Williams'a göre İngiltere'nin "aşağı milletlerle" bir arada olmak istememesinden kaynaklanıyordu.¹⁴⁹ Bir başka neden ise futbolun dünyaya yayılmasında öncü ülke konumundaki Britanya'nın futbol üzerinden kültür emperyalizmi yapması ve bu kitlesel gücü başka ülkelerle paylaşmak istememesi olarak yorumlanabilir.

İnal'a göre "FIFA ve BM üyeliği devletlerin uluslararası tanınırlığında benzerlik gösterir." BM üyeliği kadar FIFA'ya üyeliğin kabulü de bir ülkenin uluslararası ortamda tanındığının göstergesidir. Filistin'in BM tarafından resmi olarak tanınmadan önce FIFA'nın şartlı olarak bile olsa üyeliğini onaylaması varlığını kanıtlar niteliktedir.¹⁵⁰

1906 yılında FIFA'ya katılan İngiltere ve Britanya Adaları, I. Dünya Savaşı nedeniyle Almanya ve müttefikleriyle aynı yerde bulunamayacaklarını belirterek 1920'de FIFA'dan ayrılmışlardır. Birkaç yıl sonra geri katılmalarına rağmen Britanya Federasyonları ve FIFA arasında 1928 Amsterdam Oyunları'nda bir kez daha anlaşmazlık ortaya çıkmış ve Britanya Federasyonları yeniden FIFA'dan ayrılmışlardır. Bu seferki ayrılık ise 1946 yılına kadar sürmüştür. FIFA her geçen gün biraz daha güçlenerek 1994'te 190 üye sayısına ulaşmıştır. Üye sayısı 2000 yılında 204'e kadar çıkmıştır.¹⁵¹

Avrupa Futbol Federasyonları Birliği (UEFA) 15 Haziran 1954 yılında Basel'de kurulmuştur. UEFA'nın amacı sadece Avrupa'da futbol ile ilgili konularla ilgilenmek değil, kendisine üye olan ülkeler arasındaki spor ilişkilerini daha ileriye taşımak, dostluk bağlarını güçlendirmek, politik ve dini farklılıkları futbol aracılığıyla sonlandırmaktır.¹⁵²

FIFA ve UEFA'nın dünya futbol sahnesinde yerini almaya başlamasıyla uluslararası futbol müsabakaları savaş alanlarında deneyimlenen milletler arası rekabeti futbol sahalarına taşımıştır. Futbolun yerel ve uluslararası siyasete katkısı göz ardı edilemez boyutlara ulaşmıştır.

2.3.5. Futbolun Küreselleşme Süreci ve Sermaye ile İlişkisi

Modern futbolun dünyaya yayılarak bugün geldiği nokta anlaşılmaya çalışılırken; iki dünya savaşını geride bıraktığını, sayısız siyasi rejim değişikliği ve toplumsal olayın içerisinde ana ve yan rollerde bulunduğunu unutmamak gerekir. Etkileyen ve etkilenen konumunda olan futbolun küreselleşme yolculuğu boyunca şüphesiz bazı temel köşe taşlarından bahsetmek söz konusudur.

İngiltere futbolun dünyaya yayılmasında en önemli role sahip ülkedir. Vatandaşları aracılığıyla dünyaya futbolu anlatmış, kendi futbol kurumlarını ilk önce kurmuş ve

¹⁴⁹ Williams, 2015: 207

¹⁵⁰ İnal, 2008: 115

¹⁵¹ <http://www.nkfu.com/uluslararasi-futbol-federasyonu-fifa-hakkinda-bilgi/>, (erişim tarihi: 17.02.2019)

¹⁵² <http://www.nkfu.com/uluslararasi-futbol-federasyonu-fifa-hakkinda-bi/>, (erişim tarihi: 17.02.2019)

kendisinden sonra gelen ülkelere de bu anlamda model olmuştur. 1879 yılında, daha birçok ülkede futbol federasyonu bile bulunmazken, İngiltere’de Glasgow’dan Darwen kulübüne iki oyuncu para karşılığı transfer edilmiş ve “tarihin ilk profesyonel futbolcu transferi” bu şekilde gerçekleşmiştir.¹⁵³ İngiltere, futbolu ticaret yaptığı, sömürgeleştirdiği, kısacası dünyadaki her ülkeye götürmüştür. Ancak bütün İngiliz vatandaşları bunu karşılıksız bir futbol sevgisi için yapmamış, futbolun dünyaya yayılması faaliyetlerinden bazılarını ülkelerinin emperyalist emelleri ile birleştirerek organize bir şekilde de gerçekleştirmişlerdir. 1893 yılında Arjantin Futbol Federasyonu’nun İngiliz kökenli kişilerin etkisi altında kurulması esnasında alınmış “saha içinde futbolcuların İngilizce konuşmaları”, “federasyon toplantılarının İngilizce dilinde yapılması” gibi kurallar bu amacı net biçimde ortaya koymaktadır. Benzer bir şekilde İngiltere, 1904 yılında kurulan FIFA’ya da ilk başlarda mesafeli bir tavır takınmış ve bu oluşma dâhil olmak istememiştir.¹⁵⁴ İngiltere futbol üzerinde doğal yollardan elde ettiği “kuruculuk” avantajını kolayca diğer ülkelerle paylaşmak istememiş ve kültür emperyalizmi emelleri dâhilinde futbolu keşfetmiş olmanın kendisine verdiği ayrıcalıklı konumdan sonuna kadar faydalanmak istemiştir. Kendi imajı ile birleştirdiği futboldaki üstünlük kurgusuna zarar vermemek adına, uzun yıllar yapacağı uluslararası müsabakaları bile seçerken dikkatli davranmıştır. Benzer şeyler, İngiltere ve Avrupa’nın hegemonyasından ötürü uzun süre futbola adım atmayan ve kendi kontrolünde tutabileceği sporlara yönelen ABD için de geçerlidir.¹⁵⁵

1900 yılında ilk defa Paris Olimpiyat Oyunları’nda futbola da yer verilmiştir. Bu gelişme futbolun küreselleşmesi yolunda atılmış en önemli adımlardan biri olarak görülmektedir. Takip eden I. Dünya Savaşı boyunca futbol cephelerde oynanmış, askerler arası bağları geliştirici bir takım oyunu olarak savaş sonrası bütün Avrupa’da kabul gören bir spor dalına dönüşmüştür. I. Dünya Savaşı sonrası futbola siyasi bir anlam da atfedilmiştir. Savaşta karşılaşmış ülkeler birbirleri ile futbol sahasında bir araya gelememiş, tarihte ilk defa bu dönemde futbol müsabakaları ülkeler arası siyasi sorunlara ayna tutulan gösteriler haline getirilmiştir.¹⁵⁶ II. Dünya Savaşı yılları boyunca futbol müsabakaları ertelenmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa’da yayılan ideolojiler ve Avrupa Birliği’nin temellerini atacak olan “Birleşik Avrupa” hareketi, bütün Avrupa ülkelerini her alanda olduğu gibi futbolda da yakınlaştırmıştır. Aynı dönemde televizyon yayıncılığı alanında gelişmeler de, futbolun küreselleşmesini ve birleşmiş Avrupa’nın ötesinde kitleler tarafından da kabul görmesini

¹⁵³ Ongan ve Demiröz, 2010: 63

¹⁵⁴ Ongan ve Demiröz, 2010: 64

¹⁵⁵ Ongan ve Demiröz, 2010: 65

¹⁵⁶ Ongan ve Demiröz, 2010: 66

kolaylaştırmıştır.¹⁵⁷

Sermayenin küreselleşme serüveni, futbolun küreselleşme serüveni ile paralellik göstermektedir. Sermayenin bir yatırım alanı olarak futbolu kabullenmesi ve ilgi göstermeye başlaması ise, 1990'lı yıllarda net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Öncesinde futbolun, kendisine yatırım yapacak kurumlara gelir getirici ve makul getiriler vadeden bir alan olarak olgunlaşması gerekmiştir. Futbol küreselleştikçe ve farklı anlamlar kazandıkça, mali getiriler olarak da olgunlaşmış ve dikkat çeker hale gelmiştir. Futbol kulüplerinin en önemli ve konvansiyonel gelir kalemi; tribün gelirleridir. Eskiden taraftarlar için sadece maç izlenebilen bir yer olan tribünler zaman içinde maç izleme dışında farklı faaliyetlerin de takip edilebildiği, taraftarların kulübün sunduğu farklı ürün ve hizmetlerden faydalanabileceği şenlik alanlarına dönüşmüşlerdir. Yıllar içinde bireylerin alım gücündeki artış ve artan boş zamanları, maç izlemeye daha fazla kaynak ayırabilmelerini sağlamıştır. UEFA'nın "Club Licensing Benchmarking Report Financial Year 2017" raporuna göre; Avrupa'nın iç sahada en fazla taraftar karşısında maç oynayan yirmi takımının izleyici rakamları, 2017/2018 sezonunda, maç başına 80.000 ile 50.000 arasında değişmiştir.¹⁵⁸ Bu istatistiğe göre takımların maç başına tribün gelirleri 1,5 milyon ile 5 milyon avro arasında değişmiştir.¹⁵⁹

1980'li yıllarda futbolun sadece bir spordan çıkıp bir endüstriye doğru yol alması ile beraber tribün geliri yaratmakta olan taraftarlar artık bir "müşteri" olarak taraftarı oldukları kulüp için "markalı ürünlerin tüketimi" modeline bağlı perakende geliri de yaratmaya başlamışlardır. Tribün gelirleri ile beraber perakende gelirleri büyük kulüplerde yaklaşık olarak gelirin %30-40'ını ifade etmektedir.¹⁶⁰ Bunlar dışında futbol kulüplerinin en önemli diğer gelir kaynakları ise sponsorluk ve medya gelirleridir. Diğer iki gelir kaleminden farklı olarak bu gelirler, futbol dışından sermaye kaynağı kurumların futbol kulüpleri ile işbirliği yaparak elde ettiği gelirler olmaları bakımından ön plana çıkmaktadırlar.

Sponsorluk; şirketlerin futbol kulüplerinin taraftarları nezdindeki popülerliklerinden faydalanmak suretiyle kendi imajlarına katkıda bulunmaya çalıştıkları bir faaliyettir. Farklı alanlarda faaliyetleri olan şirketler kendi isimlerinin futbol kulübü markasıyla bir şekilde ilişkilendirilmesi karşılığında (malzeme sponsoru, forma reklamı, stat isim hakkı, televizyon reklamı, vb.) futbol kulüplerine gelir aktarmaktadır. Bazı şirketler sponsorluk anlaşmalarını, daha mikro seviyede, direkt olarak sporcularla da gerçekleştirebilmektedir. 2017/2018 sezonu

¹⁵⁷ Ongan ve Demiröz, 2010: 68

¹⁵⁸ UEFA Report 2017: 37 [UEFA report details European football's journey to profitability - UEFA.com](https://www.uefa.com/uefa-report/0/~/UEFA-report-details-European-football's-journey-to-profitability-UEFA.com) (erişim tarihi: 20.07.2019) (erişim tarihi: 20.07.2019)

¹⁵⁹ UEFA Report 2017: 65 [UEFA report details European football's journey to profitability - UEFA.com](https://www.uefa.com/uefa-report/0/~/UEFA-report-details-European-football's-journey-to-profitability-UEFA.com) (erişim tarihi: 20.07.2019)

¹⁶⁰ Ongan ve Demiröz, 2010: 72

itibarıyla, Avrupa liglerinde futbol kulüplerinin sponsorları yoğunluklu olarak; finansal hizmetler, online bahis ve perakende tüketim alanlarında faaliyet gösteren şirketlerdir. Avrupa’da bulundukları ülkenin en üst seviye futbol ligleri olan 25 ligdeki kulüplerin yaklaşık %35’i Avrupa menşeli olmayan bir ana forma sponsoruna sahiptir. Bu durum, Avrupa futbolunun, sponsorlar açısından, küresel anlamda ne derece kabul gördüğünün bir göstergesidir.¹⁶¹

Futbol maçlarının televizyon gösterimine konu olması II. Dünya Savaşı sonrası dönemde başlamıştır. 1960’lı yılların başında Real Madrid ve Eintracht Frankfurt arasındaki Avrupa Kupası final maçının televizyondan yayınlanma hakları 8.000 pound karşılığı satılmış, 1965 yılında ise BBC günün maçlarının özet görüntüleri için 5.000 pound ödemeyi kabul etmiştir.¹⁶² Günümüzde, Avrupa’da bulunan farklı liglerin yıllık televizyon ve diğer platformlarla ilgili medya haklarının yerel ve uluslararası alanda pazarlanmasından elde ettikleri gelirlere bakıldığında, 2017/2018 sezonu gerçekleştirmelerine göre en fazla geliri olan ligin İngiltere Premier Ligi olduğu (3 milyar avro) anlaşılmaktadır. İngiltere, İspanya, İtalya ve Almanya’da en üst liglerde bulunan kulüplerin yıllık ortalama medya gelirleri 2017/2018 sezonunda sırasıyla; 145 milyon avro, 63 milyon avro, 53 milyon avro ve 46 milyon avro olarak gerçekleşmiştir.¹⁶³ İngiltere Premier Ligi’nin dünya genelindeki yüksek izlenilirlik oranı, bu ligde mücadele eden kulüplerin diğer Avrupa kulüplerine göre çok yüksek yayın hakkı geliri elde etmelerine zemin hazırlamaktadır. Avrupa’da en fazla yayın hakkı geliri olan 20 kulüpten 17’sinin İngiliz kulüpleri olması da bu nedenle şaşırtıcı değildir. İngiliz kulüplerinin gelir kaynaklarının yarısından fazlası yayın hakkı gelirlerinden oluşmaktadır.¹⁶⁴ İngiltere Premier Ligi’nde ve diğer Avrupa liglerinde (Portekiz hariç) kulüpler yayın haklarını toplu sözleşmeler aracılığıyla satarlar. Toplam gelirin kulüpler arasındaki bölüştürülmesi ise, kulüplerin geçmiş başarıları (yakın geçmiş ve uzak geçmiş), geçen sezonki performansları ve birtakım diğer kıstaslar da göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmektedir. Birçok ligde dağıtım sistemi çoğu zaman yoğun eleştiri altında kalmış ve daha hakkaniyetli gelir paylaşımına yönelik yeni modeller devreye girmiştir. Ancak yine de, yayın hakkı gelirlerinin dağılımı ya da farklı sebeplerden dolayı aynı liglerde mücadele eden futbol kulüpleri arasında bile büyük gelir farkları oluşabilmektedir. Düşük gelirli kulüpler gelirdeki paylarını arttırmaya

¹⁶¹ UEFA Report 2017: 56 [UEFA report details European football’s journey to profitability - UEFA.com](#) (erişim tarihi: 20.07.2019)

¹⁶² Ongan ve Demiröz, 2010: 73

¹⁶³ UEFA Report 2017: 56 [UEFA report details European football’s journey to profitability - UEFA.com](#) (erişim tarihi: 20.07.2019)

¹⁶⁴ UEFA Report 2017: 58 [UEFA report details European football’s journey to profitability - UEFA.com](#) (erişim tarihi: 20.07.2019)

Futbolun küreselleşme serüveninin önemli bir kısmı da sermaye ilgisinin arttığı döneme denk gelmiştir. Dolayısıyla, kaçınılmaz olarak futbolun kontrolünü eline geçiren yatırımcılar futbolun küreselleşme serüvenine de sonradan dâhil olarak yön vermişlerdir. Sermayenin futbola dâhil olması ve bunu yaparken de Avrupa bölgesine yoğunlaşması, Avrupa futbolunun dünya futbolu içerisindeki sağlam statüsünü pekiştirmiştir. Hâlihazırda dünyanın farklı yerlerindeki rakiplerinden daha güçlü olan Avrupalı kulüpler sermaye desteğini de arkalarına alarak bu güçlerini katlamışlar ve arayı açmışlardır. Bu imaj, Avrupa bölgesi futbolunu ve bu bölgedeki takımlarda top koşturmayı bütün profesyonel futbolcular için bir imaj meselesi haline getirmiştir. Öyle ki, ne kadar yetenekli olursa olsun, bir profesyonel futbolcunun yeteneğinin küresel olarak kabul edilebilmesi için üst düzey bir Avrupa kulübünde başarılı bir kariyer yapması şart koşulmuştur.¹⁶⁸

Futbol küreselleşirken farklı ülkelerdeki yerel motifleri evrenselleştirmiştir. Brezilyalı futbolcuların gol sevincinde kullandıkları ve bugün dünyanın her yerinde futbolcuların taklit ettiği salsa dansı, Meksikalı taraftarların “Meksika dalgası” ve nice taraftar grubu arasında sadece sözleri farklı dillere çevrilerek kullanılan taraftar marşları ve tribün şarkıları evrenselleşmiş yerel motiflerin en güzel örnekleridir. Farklı futbol kültürleri içerisinde ortaya çıkmış taktik ve stratejiler bile zaman içerisinde birbirine yaklaşmış, birbirlerinin güçlü yanlarını alarak homojenleşmişlerdir. Küreselleşen futbol, dünyanın her yerindeki taraftarların saygı duydukları ve üzerinde anlaşılabildikleri; tarihi, kahramanları ve olayları olan bir fenomene dönüşmüştür.¹⁶⁹

2.3.6. Futbolda Üretilen Milliyetçilik

Futbol, çeşitli kültürlerin karşılaşmasıyla beraber milli kimliğin oluşmasında önemli sembollerden birini temsil etmektedir. Dünyanın pek çok yerinde farklı milliyetçilik algılarının dışa vurumu şeklinde değer gören futbol, milliyetçi bir biçimde biz ve onlar ayrımını sıradan bir görünüme dönüştürmektedir. Futbol, milli maçlar ve farklı ülkelerden kulüp takımlarının karşılaşmaları ile milliyetçiliğin önemli boyutta dışa vurum araçlarından biri halindedir. Yerel ve bölgesel çekişmeleri oluşturan ve uluslararası karşılaşmalarda milliyetçilik imgesini açık bir biçimde karşımıza çıkaran futbol, ulusal kimliği sağlama ve milliyetçilik sürecinde önemli etkin rol oynamaktadır.¹⁷⁰

Kapitalizm çerçevesinde endüstriyel bir şekil alarak yalnızca bir oyun olmanın ötesine geçen futbol, toplumları etkileme gücünün yanında egemen ideolojileri ve tüketim kültürlerini

¹⁶⁸ Ongan ve Demiröz, 2010: 80

¹⁶⁹ Ongan ve Demiröz, 2010: 81

¹⁷⁰ Talimciler, 2014: 58-59

de yeniden üretmekte olan ideolojik bir aygıt niteliğindedir. Sporun önem teşkil eden bir parçası halindeki futbol, kabul görmüş ideolojinin tekrardan üretimine katkıda bulunurken diğer yandan da örgütlü bir kitleselleşme aracını temsil ederek ulusal kimlik ve milliyetçiliğin biçimlenmesine imkân vermektedir.¹⁷¹

Futbol dünyasının taraftar alt kültürü, kendilerini yücelterek rakiplerini düşmanmış gibi aşağılayan sloganlar, bayraklar ve pankartlar ile milliyetçiliği gündelik ve popüler seviyede cisimleştiren davranışları sıradanmışçasına gerçekleştirebilmektedirler. Tribün içerisindeki duygudaşlık ve ortak tezahüratlar incelendiği zaman milliyetçilik; birbirleriyle tanışmayan insanların kendilerini ortak bir payda içinde hissetmelerinin değişmeceli bir örneğini temsil etmektedir.¹⁷²

Futbol ve milliyetçilik arasında bağ kurulması I. Dünya Savaşı'nın ardından, uluslararası maçlar ile oluşmaya başlamıştır. İki dünya savaşı arasındaki bu dönem boyunca, halkların futbola olan ilgisinin de artmasıyla, futbol kulüpleri ve ulusal ligler profesyonelleşmeye başlamıştır. Profesyonelleşen futbolun içinde geliştiği siyasal atmosfere bakıldığında zaman, Almanya ve İtalya başta olmak üzere, aynı dönemde bütün Avrupa ülkelerinde milliyetçilik akımının hızla yükselişe geçtiği görülmektedir.¹⁷³

Hobsbawm'a göre, özel ve kamusal dünyaların aralarındaki uçurumu ortadan kaldırmaya yarayan futbol, özellikle devletleri ve milletleri temsil ederken, milletler arasında yaşanan sözde mücadeleleri taraftarlar arası yaşanan gerginliklere indirgeyecek zemini hazırlamaktadır. Uluslararası spor müsabakalarında temsil edilen milli mücadele fikriyle milletler ve devletleri temsil eden sporcular da soyut cemaatlerin birer temsilcisi niteliğindedirler. Sporu, özellikle futbolu erkekler için milli duyguların aşılmasında benzersiz biçimde etkin bir araç konumuna getiren yöntem, kişileri sembolize etmiş olduğu milletlerle özdeşleştirmelerin bir neticesidir.¹⁷⁴

Uluslararası rekabette spor/futbol ve ulusal kimlik arasında ayrılmaz bir bağ vardır. Özellikle futbol maçları ham vatanseverliği görüntülemek açısından önemli alanlardan bir tanesidir. Uluslararası futbol maçlarında, futbolcuların ulusal bayraklarını sırtlarına sarmaları dahi ulusal kimliğin yeniden inşası bakımından dikkat çekicidir.¹⁷⁵

Futbol, dünyayı sararak milyarlarca insanı hem maddi hem de manevi şekilde peşinden sürüklemekte olan bir dinmiş gibi tanılanmaktayken, futbol ve milliyetçiliğin birbirleriyle iç içe geçmiş olmaları dikkat çekmektedir. Futbol ve milliyetçiliğin aralarındaki

¹⁷¹ Çoban, 2008: 59

¹⁷² Bora ve Gökalp, 2010: 186

¹⁷³ Saygın, 2012: 20-21

¹⁷⁴ Hobsbawm, 2014: 170-171

¹⁷⁵ Vincent, 2010: 201

kitleleri harekete geçirme ortak yönü birbirine benzer bir zihinsel üretimden ortaya çıkmaktadır. Bu olguların arasındaki ilişkiye bu bakımdan bakıldığında, futbolun milliyetçilik için bir “av sahası” konumunda olduğu açık bir şekilde görülmektedir.¹⁷⁶

Biz ve onlar olguları arasındaki özdeşlik ve farklılık ilişkilerinin tekrardan yapılandırılabilmesi içinde kalan futbol, geçmişten bu güne dek etkili bir rolü üstlenmektedir. Ötekileştirme normlarının meydana gelmesiyle aracı rolünü üstlenen popüler futbol algısıyla etnik, milli, kültürel, dinsel ve hegemonik niteliklerdeki kimlikler için şekil almakta olan futbolun sadece futbol olmadığı taşıdığı değerlerle de desteklenmektedir.

¹⁷⁶ Koçak, 2010: 32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FUTBOL, KİMLİK ve ÜLKE İNCELEMELERİ

3.1. Futbol ve Kimlik

Günümüzde futbol basit bir boş zaman eğlencesinden öteye geçmiş, kapasitesinin fark edilmesinden sonra medya grupları, sermaye sahipleri ve siyasi iktidarlar tarafından ortak bir ulusal bilinç oluşturma mecrası olarak kullanılmıştır. Kitleler futbolu yapan olmaktan izleyen konumuna getirilerek hayatın öznesi olmaktan nesnesi konumuna indirgenmişlerdir. Bireylerin futbolla aralarında bağ kurabilmelerini kolaylaştırmak adına oyun birçok motif ve ritüelle süslenmiş, fanatik taraftarlık devlet ve özel sektör propagandaları ile desteklenmiştir. İnsan eliyle desteklenerek açığa çıkarılan futbolun kitleler üzerinde etkisi, futbolun kimlik oluşumunda önemli bir etmen olması ile sonuçlanmıştır. Futbol, dünyada giderek artan sorunlar ve çözümsüzlüklerden bunalmış bireyin var olduğunu hatırlayabildiği ve kendini basitçe ve hürce ifade edebildiği bir alan olarak bu süreçte yeniden tesis edilmiştir.¹⁷⁷

Belirgin olarak ortaya çıktığı 19. yüzyılda bireysel gelişim ve sosyalleşme aracı olarak toplumda yer edinmiş olan futbol, organizeleşmeye ve kitlelere yayılmaya başladıkça bu yapısından uzaklaşmış gibi görünse de bireyle olan bağını kopartmamıştır. 20. yüzyıl içerisinde futbol, modernitenin yükü altında kalmış bireylerin her an yıkıcı bir şekilde düzene karşı ortaya çıkabilecek tepkileri için yatıştırıcı rolü üstlenmiştir. Küreselleşme çağının başlangıcında kendisi ile aynı döneme denk gelmiş diğer spor dallarına olan avantajları nedeniyle futbol küresel anlamda en hızlı yayılan ve en çok mühendisliğe sahne olan spor dalı olmuştur.¹⁷⁸

Toplumsal ve kültürel değerleri paylaşan sosyal grupların kendilerine ait ayinsel denebilecek faaliyetleri bulunmaktadır. Bu “ritüeller” iki sosyal durum arası geçişi sağlamak ve iletişim için kullanılır. Ritüeller sosyal statü ve rollerin de belirleyicisi olabilir. Futbol tarihsel gelişiminde organizeleşmeye başladıktan sonra sokak arasından çıkmış, devlet ile özel sektör desteği sayesinde, kentlerin en merkezi bölgelerindeki stadyumlara taşınmıştır. Taraftar grupları maç öncesi ve sonrasında, maç izlemek ya da ortak tutkuları doğrultusunda sosyalleşmek için bu merkezlerde buluşmaya başlamışlardır. Ortak giyindikleri renkler ve söyledikleri sloganlar ve marşlar sayesinde hem kendi görüşlerini bağımsızca dile getirme hem de aidiyet hislerini tecrübe edebilmektedirler. Kolektif bir anlam taşıyan bu tarz ritüeller

¹⁷⁷ Ulus, 2007: 217

¹⁷⁸ Ulus, 2007: 216

futbol taraftarlarını bir arada tutmakta, birbirlerine ve taraftarı oldukları takıma karşı sadakat ve aidiyet duyguları geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Grup psikolojisi altında aidiyet refleksi dahilinde takip edilen bu ritüeller bireyin içinde bulunduğu topluluk içerisindeki sosyal rolünü tanımlar. Bu durumun bireyin kendine özgü davranışlarının belirlediği bireysel kimliği ile ilişkisi yoktur. İki farklı ülkeye ait futbol takımının taraftarlarının göstermiş olduğu fanatikliğin boyutlarının benziyor olması, aslında iki ülkenin kültürünün ve tarihi değerlerinin birbirine benzer olmasına işaret etmektedir.¹⁷⁹

Futbolun kimlik belirleyici konumuna yükselmeye başlaması iki dünya savaşı arasındaki döneme tekabül etmektedir. 1918 yılından sonra yükselen milliyetçilik akımı etkisindeki devletler ve özel girişimler, teknolojik ilerlemelerin ve medya imkânlarının da el vermesi sayesinde, Avrupa’da kıtasal çapta yayılmaya başlamış futbol müsabakalarını popüler ideolojilerin yayılması için propaganda alanlarına dönüştürmüşlerdir. Aynı dönemde Mussolini’nin İtalya’da futbola olan yakın ilgisi ve ulusal bilinç yaratmaya yönelik olarak başlattığı futbol projesi, Dünya Kupası’nın tesis edilerek başlaması ve 1936 Olimpiyat Oyunları’nın içinde geçtiği hava; uluslararası futbolun rakip milletlerin birbirlerine karşı üstünlük kurma mücadelesine girdiği bir alan olarak evrimini tamamladığına işaret ediyordu. Bu şekilde, futbol milliyetçilik duygularının kitlelere aşılması için eşsiz bir platforma dönüşmüştür. Milyonlarca insandan oluşan bir topluluğun on bir genç ve sağlıklı, sadece tek bir millete mensup erkek tarafından temsil edildiği, ortak çabaya katılımın sadece destek göstermek ve alkışlamak ile bile kanıtlanabileceği bir platform kitleler içinde de talep görmüştür.¹⁸⁰

Bütün kimliklerin belirlenmesinde önemli bir role sahip olan “ötekilik” unsuru; futbolu bu konuma ulaştırmak isteyen planlı eforların sahiplerinin en çok yatırım yaptığı, futbolun kimlik inşasına yönelik yeteneğinin altında yatan en önemli alanlardan biri olmuştur. Futbolun kendisi zaten bir takım sporudur ve biz/onlar karşıtlığına dayalıdır. Takım sporları, psikolojik etkileri dâhilinde bireysel sporlara oranla, takım ruhunu destekler, tek amaç doğrultusunda bireysel çıkarlardan vazgeçmiş bireylerin birlikteliğine vurgu yapar. Dolayısıyla takım sporları futbolcuları savaşçılara ve taraftarları da destekçilere dönüştürmektedir. Futbolun terimlerine dikkat edilecek olunursa, “hücum”, “savunma”, “kaptan” gibi militarist anlamı olan terimlerin futbol içerisinde yer edinebilmiş olması da bu sebeple ilişkilendirilebilir.¹⁸¹ Futbolun yüksek revaç bulması ve sınırsız destek sayesinde de hızlıca profesyonelleşmesi biz/onlar karşıtlığının daha çok ortaya çıkmasına yol açmıştır.

¹⁷⁹ Abdürrezzak, 2015: 56-57

¹⁸⁰ Ulus, 2007: 219

¹⁸¹ Abdürrezzak, 2015: 53

Milliyetçilik akımının etkisi altında futboldaki “öteki” söylemi, medyanın desteği ile de beraber, futbol takımının temsilcisi olduğu bireyler arasında başka hiçbir alternatifin kuramayacağı imgesel bir ağ kurmuştur. Futbol müsabakalarının devletlerarasında çözüme ulaştırılamamış ve tarihsel boyutu olan sorunlarla ilişkilendirilmesi bu güçlü etkiyi yaratmıştır. Medya ötekini kitlelere yansıtma üslubu ve öteki ile ilgili haberleriyle bireylerin futbol aracılığıyla yaşadığı duyguları, dolayısıyla futbolun kimlik belirlemedeki gücünü arttırmıştır ve her zaman kontrol etmiştir.¹⁸²

Sporda kimlik ötekilerden farklı olmayı ve ortak alanı sergileyebilir. Dolayısıyla takım sporları, onları yapan bireylere ortak bir kimlik inşa etmek fikrini aşılır. Sporun simgesel yönü, başarıların ve hezimetlerin yarattığı ilişkiler, takım sporunun kimlik inşa yeteneğine destek verir.¹⁸³ Futbol taraftarlığının kimlik belirleyici özelliği, milliyetçilik akımı sayesinde, ilk defa belirgin olarak milli takımlar seviyesinde başlamış; ancak milli aidiyet ortaklığı aramayan tamamen farklı görüşleri bile savunabilen birçok makro ve mikro farklı ideoloji ve fikir de zaman içerisinde belirli futbol takımları tarafından ifade edilmeye başlanmıştır. Mevcut durumda bireylerin taraftar olma yoluyla tuttukları futbol takımına ve onun işaret ettiği her türlü değere dair onaylayışını göstermesi artık günümüzde olağan hale gelmiştir. Hatta herhangi bir futbol takımının kolektif hiçbir unsuru temsil edemeyecek ya da bağdaştırıcı, birleştirici hiçbir özelliğinin bulunamayacağını düşünmek artık mümkün değildir. Her toplumda olan dinsel, mezhepsel, ekonomik ve diğer farklılıklar ve anlaşmazlıklar bir şekilde futbol takımları aracılığıyla futbol taraftarlığına sirayet etmiştir.

3.2. Kimlik İnşası Bağlamında Futbol Temelli Ülke İncelemeleri

Önceki bölümde futbolun doğuşundan, gelişimine kadar, milletler arası ilişki kurmasına ve politik çıkarlar uğruna kullanılmasına değinilmişti. Bu bölümde ise futbolun milliyetçilik ve ulusal kimlik üzerine olan etkileri dört ülke; İngiltere, Brezilya, İtalya ve İspanya özelinde incelenmeye çalışılmıştır. Futbolun dünyayı tesiri altında aldığı son yüzyıldaki gelişim sürecinde dünyada futbol algısı ve sevgisinin oluşmasına en çok katkı yaptığı düşünülen bu dört ülke aşağıda tek tek incelenmektedir.

3.2.1. İngiltere Tarihinden Kesitler

İngiltere ile Birleşik Krallık'ın isim olarak kullanımı konusunda çoğu zaman karışıklık yaşanmaktadır. Birleşik Krallık, İngiltere'nin de dahil olduğu, içişlerinde belli bir seviyede özerkliğe sahip ancak İngiltere devlet üst teşkilatlanmasının ve İngiliz kraliyet ailesinin

¹⁸² Ulus, 2007: 220

¹⁸³ Zelyurt, 2013: 185

hakimiyetini tanıyan; İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda ülkelerini içeren devleti ifade etmektedir. Bu devletin de tam adı; Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı'dır. İngiltere Birleşik Krallık içerisinde en çok tanınan, ekonomik ve kültürel olarak en aktif ve en büyük nüfuslu ülke olduğu için genelde Birleşik Krallık ifade edilmeye çalışılırken İngiltere'nin ismi de kullanılabilir. 1603 yılında İngiltere ve İskoçya tahtları birleşmiş, iki ülkenin resmi olarak birleşmesi ise 1707 yılında iki ülke parlamentolarından geçirilen "Acts of Union" kararları ile gerçekleşmiştir.¹⁸⁴ İrlanda ise Birleşik Krallığa 1801 yılında dahil olmuş, sonrasında Güney İrlanda 1922 yılında bağımsızlığını ilan etmiş, ancak İrlanda'nın kuzeyinde bulunan ve Birleşik Krallık destekçilerinin kontrolünde bulunan Kuzey İrlanda birliğin içinde kalmaya devam etmiştir. Bu çalışmada, futbol ve İngiltere arasındaki özel bağ da gözetilerek, Birleşik Krallık sınırları içerisinde futbolun gelişimi incelenirken Birleşik Krallık'ın tümü "İngiltere" olarak betimlenmiştir.¹⁸⁵

Birleşik Krallık ülkelerinin tümü Britanya adalarında bulunmaktadır. Bu adalar, kısmen, ilk olarak Roma İmparatorluğu döneminde 1. yüzyılda düzenli devlet otoritesi altına alınmıştır. Roma İmparatorluğu'nun çökmesinden sonra Britanya'da uzun süre politik birlik sağlanamamış, 11. yüzyıla kadar adaların yönetimi, Viking istilası dönemi dışında, aralarında politik bir bütünlük bulunmayan farklı Anglo-Sakson krallıkları tarafından sürdürülmüştür. 11. yüzyıldaki Norman İstilasası sayesinde Roma İmparatorluğu döneminden sonra adanın gördüğü en güçlü siyasi birlik tesis edilmiştir. Bu siyasi birlik sonrasında, Fransız etkisi altında, İngiltere bir devlet olarak dünya tarih sahnesindeki yerini almıştır. Tudor hanedanının 15. yüzyılda monarşinin kontrolünü ele geçirdiği dönem İngiltere'nin tamamen İngiliz hükümdarlar tarafından yönetilmeye başlandığı ve İngiliz milli kimliğinin Fransız etkisi altından kurtularak dönüşümünü tamamladığı dönem olarak kabul edilmektedir. 16. yüzyılda İngiltere'nin ve dünyanın kaderini belirleyecek bir gelişme daha yaşanmış ve İngiltere'de monarşi Anglikan mezhebini kurarak Papa'nın boyunduruğu altından ayrılmıştır. Bu gelişme yaşandığında İngiltere'de Katolik ve Protestanlar beraber yaşamaktadırlar. Ana ilkeleri bakımından Anglikanizm'in Protestanlığa daha yakın olması ve halkın hızlıca bu yeni mezhebin etkisi altına girmesi Protestanlar ve Katolikler arasında İngiltere tarihinde yakın geçmişe kadar etkisini gösterecek "mezhep çatışmaları"nın başlamasına neden olmuştur. Bu mezhep çatışmaları İngiltere'nin 17. yüzyılına damgasını vurmuştur. 17. yüzyıl sonunda tahtta hak sahibi olan Protestan inancına sahip William of Orange'ın parlamentonun davetiyle

¹⁸⁴ Gürçan, 2018: 95

¹⁸⁵ Gürçan, 2018: 77

Hollanda'dan gelerek İngiliz tahtına oturmasıyla monarşi ve parlamenter demokrasinin iç içe ülkeyi yönettiği günümüze kadar uzanan siyasi düzenin temelleri de atılmıştır. İngiltere tarihinde bu olay “Şanlı Devrim” olarak anılmaktadır.¹⁸⁶ Anglikanizm'i benimsemesi ve Katolik kilisesinin boyunduruğundan kurtulmasıyla, İngiltere kendini Avrupa'nın geri kalanından bağımsız bir hukuk ve din sistemi ekseninde kurgulayabilmiştir. Bu sayede, Protestan bakış açısının Katolikliğe göre daha az konservatif ve yeniliğe açık dünya yorumunu ve yeni siyasi sisteminin de faydalarını kullanarak, İngiltere 17. ve 18. yüzyıllarda; Atlantik ticareti, Kuzey Amerika'nın ve Asya'nın kolonileştirilmesi ve Sanayi Devrimi hamleleri ile 19. yüzyıl başında dünyanın en güçlü devletlerinden biri haline gelmiştir.¹⁸⁷

Sanayi Devrimi ile artan üretim ve yeni ürünler, İngiltere'nin sömürgelerine ve dünyanın farklı yerlerine İngiltere'nin dünyaya yayılmış ticari filoları ile ulaştırılmış, İngiltere 19. yüzyılın en büyük sanayi gücü ve ekonomik devi haline gelmiştir. Sanayi Devrimi İngiltere'de tarım sektöründe özellikle pamuk işlemeciliği ve tekstil alanlarında başlamış, sonrasında; kömür madenciliği, çelik endüstrisi ve ulaşım alanlarında üretim faaliyetleri anlamında büyük değişimler yaşanmasına sebep olmuştur. Yeni üretim teknikleri sayesinde tarımsal üretimin artması insanların daha iyi beslenmelerine ve nüfusun da hızla artmasına neden olmuştur. 1800 yılında 1 milyon olan Londra nüfusu, 50 yıl sonra 2,5 milyona yaklaşmıştır.¹⁸⁸ Artan nüfus ve kırsaldaki sınırlı iş imkânları nedeniyle birçok insan şehirlere yeni gelişen endüstrilerde işçi olarak çalışmaya gelmiştir. Bu durum, endüstrileşen şehirlerde iki farklı sınıfın doğmasına neden olmuştur. Hâlihazırda Sanayi Devrimi öncesinde de şehirlerde yaşamını sürdüren ve şehirli kesimin içerisinde gelerek devrimin hızına katkıda bulunan endüstriyel yatırımcılar bu sınıflardan birincisini teşkil etmektedir. Sayıları giderek artan bu endüstriyel yatırımcılar; daha öncesinde zanaatkâr, sanatkâr ya da profesyonelleşerek uzmanlaşmış “burjuva” olarak ifade edilen sınıfın yeni endüstrileşmiş ve gelişen şehirlerdeki temsilcileri olmuşlardır. Kırsaldan şehirlere aileleri ile çalışmaya gelen işçiler de ikinci yeni sosyo-ekonomik sınıfı oluşturmuşlardır. 19. yüzyılın ilk yarısında, endüstrileşme çabalarının iyi şekilde organize edilmemiş olmasından dolayı, şehirlerdeki işçilerin sayısı değişen burjuva sınıfına göre daha azdır. Bunun sebebi, endüstriyel girişimcilerin geniş çapta ticari faaliyet ve yatırımda bulunabilecekleri düzenlemelerin olmaması ve hala ticaretin yatırımcılar için yüksek riskler taşıması ile açıklanmaktadır. Ancak, 19. yüzyılın ikinci yarısı ile beraber gerekli düzenlemelerin de yapılması ve teknolojik gelişmelerle, sanayileşme çok yüksek hızda ilerlemeye başlamıştır. Burjuvanın 19. yüzyılın ilk yarısında biriktirdiği sermaye ve yeni ek

¹⁸⁶ Jačisko, 2015: 16

¹⁸⁷ Gürçan, 2018: 79-95

¹⁸⁸ <https://webpages.cs.luc.edu/~dennis/106/106-Bkgr/20-Industrial-Rev.pdf> (Erişim Tarihi: 12.09.2019)

sermayeye ulaşmada yaşadıkları kolaylık, 19. yüzyılın ikinci yarısında sanayileşmenin hız kazanmasına yol açmıştır. Bu dönemde artık sermaye sahibi de olan burjuva ve işçi sınıfı arasındaki fark çok açılmış, işçiler giderek kötüleşen koşullarda çalışmaya mahkûm edilmiştir. “İşçi sınıfı”nın tam olarak ortaya çıkması ve haklarını koruma için ilk defa sendikalar etrafında organize olmaları da bu döneme denk gelmektedir.¹⁸⁹

19. yüzyılın ikinci yarısında; Sanayi Devriminin iyice hızlandığı, yeni sanayici ve sermaye sahibi burjuvazi ve işçi sınıflarının kendi kimliklerini geliştirmeye başladıkları bu dönemde futbol da İngiltere’de giderek artan bir şekilde popüler olmaya başlamıştır. İngiltere’de futbol, ortaya çıkıp organize olduğu dönem ve sonrasında yaşanan gelişmeleri etkilediği gibi onlardan da etkilenmiş ve bugünkü halini almıştır.

3.2.1.1. İngiltere’de Futbol ve Kimlik

Futbolun doğduğu ve dünyanın geri kalanına ihraç edildiği ülke olarak İngiltere, futbolun kimlik inşasına yönelik etkilerinin en iyi gözlemlenebildiği ülkeler arasında da başta gelmektedir. İngiltere’de futbol kulüplerinin iki ana başlıkta kimlik unsuru altında bölünmekte olduğu söylenebilir. Bunlar sırasıyla; “sınıf ayrımı” (işçi-sermaye sahibi) ve “mezhep ayrımı” (Katolik-Protestan) etkileri altında kurulmuş futbol kulüpleridir.

İngiltere’de futbol kulüpleri üzerinden yansıtılan ilk ötekilik ilişkisi sosyo-ekonomik sınıf ayrımı olarak ortaya çıkmaktadır. 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında futbol, işçilerin boş zamanlarını geçirmekte yegâne uğraşlarından biri haline gelmiştir. Sanayileşmede dünya öncüsü olması açısından, İngiltere tarihinde işçi sınıfı sömürsünün ve başkaldırısının da ilk görüldüğü ülkelerden biri olmuştur. Dolayısıyla; işçi sınıfının büyük şehirlere göç etmesi ve nüfusunun hızlıca artması ile futbolun popülerleşmesi dönemlerinin kesişmesi, İngiltere’de futbol kulüplerinin sermaye sahipleri tarafından kurulmuş ve işçi sınıfı tarafından kurulmuş futbol kulüpleri olarak ayrılmasına neden olmuştur. Bu ötekilik, ilgili futbol kulüpleri arasında mücadele üzerinden yıllarca yansıtılmıştır.

İngiltere’de dini kökenli toplumsal çatışmalar futbola da sirayet etmiştir. Bu durumun en belirgin örneği ise, “Glasgow Rangers” ve “Celtic” takımları arasındaki rekabette görülebilir. İskoçya’ya 19. yüzyıl sonlarında kömür madenlerinde çalışmak için göçmüş Katolik ve İrlandalı madencilerle, zengin ve İngiliz idarecilerle iyi ilişkileri bulunan Protestan ve İskoç sermaye sahipleri arasında Glasgow şehrinde zamanla gelişen kimliksel farklılıklar, iki toplumun farklı futbol kulüpleri kurma ve birbirlerine üstünlüklerini burada kanıtlama çabalarıyla yüzyıldan uzun süren bir rekabete dönüşmüştür. Zaman içerisinde İrlandalı

¹⁸⁹ <https://webpages.cs.luc.edu/~dennis/106/106-Bkgr/20-Industrial-Rev.pdf> (Erişim Tarihi: 12.09.2019)

işçilerin kurduğu Celtic ideolojik olarak da sol görüşü benimserken, İskoç sermaye sahiplerinin kurduğu Glasgow Rangers ise daha muhafazakâr, İngiltere ve Kraliçe yanlısı sağ görüşe kendisini dâhil etmiştir.¹⁹⁰

İngiltere’de futbolun kimlik inşasına etkisi incelenirken, ülkedeki futbol endüstrisinin sermaye ile olan ilişkisinin dünyadaki en karmaşık ve en üst düzeydeki ilişki olması da dikkate alınmalı ve bu gerçekliğin futbol kulüplerinin kimliklerine taraftarları ve yöneticilerin hissettikleri üzerinden nasıl yansıtıldığı da incelenmelidir.

Futbol modern bir oyun olarak 17. yüzyılda Britanya’da yaygın biçimde oynanmaya başlanmıştır.¹⁹¹ Arkeolojik bulgular, tam olarak benzemese de, futbol ve türevi oyunların Oliver Cromwell’in İngiltere’yi yönettiği dönem ve sonrasındaki Şanlı Devrim’den çok daha önce ve farklı coğrafyalarda oynandığını ortaya koymaktadır.¹⁹² Yine de, günümüzdeki modern futbolun kronolojisinin başlangıcı olarak tarihçiler genellikle Britanya’yı adres göstermektedirler.

18. yüzyıla gelindiğinde; Sanayi Devriminin ilk tohumlarının atılması, teknolojik ilerlemeler ve farklı ticaret fırsatları yaratan yeni coğrafi keşifler Britanya halkı ve kültürünü hızlı bir değişime sokmuş durumdadır. Britanya’da hızla endüstrileşen şehirlerdeki iş gücü açığı tarımsal üretimdeki yeni teknikler ile birleşince kırsaldan kente toplu bir göçün önü açılmıştır.¹⁹³ Kırsaldaki bireyler kendileri ile beraber ailelerini ve kültürlerini de şehirlere taşımışlar ve kaçınılmaz olarak büyük şehirlerdeki kültürden de etkilenmişlerdir. Yeni geldikleri ortamda eski evlerinden getirdikleri top oyunlarına fazla zaman bulamayan ve zor çalışma koşulları altında ezilen bu yeni işçi sınıfı çok geçmeden haklarını korumak amacıyla kendi içinde örgütlenmeye başlamıştır. İşçi sendikalarının ortaya çıkması ve kazanımlar elde etmesi işçilerin örgütlenme ve beraber hareket etme konularında tecrübe kazanmasına yardımcı olmuştur. Bütün bu gelişmeler yaşanırken Britanya ve İrlanda’da futbol 18. yüzyıl sonuna doğru ve 19. yüzyıl başında popülerliğini kaybetmeye başlamaktadır. Özellikle kırsaldan göçen “commoner” olarak nitelendirilen işçiler arasında popüler olan bu oyun, işçilerin gittikçe kötüleşen hayat standardı yüzünden onu şehirlere getiren kitle içerisindeki taraftarlarını kaybetmektedir. Özel mülk kavramının dünyanın her yerinden önce sanayileşme devrimine başlayan İngiltere’de hızlıca yer edinmesi bile futbol için bir dezavantaj olarak ortaya çıkmış, kamuya ya da özel şirketlere/şahıslara ait arazilerin çitle çevrilmeleri dahi futbolunu özellikle kırsalda oynanması anlamında futbol severler için çeşitli zorluklar

¹⁹⁰ https://is.muni.cz/th/x4oat/Bachelor_Thesis_-_Jan_Jacisko.pdf (erişim tarihi: 12.09.2019)

¹⁹¹ Stemmler, 2000: 42

¹⁹² Galeano, 2017: 52

¹⁹³ Irak, 2009: 17

doğurmuştur.¹⁹⁴

19. yüzyılın özellikle ikinci yarısında futbol, özel okullardaki öğrencilerin çabaları sayesinde, sermaye sahibi burjuvazi ve toprak sahibi aristokrasinin de ilgi alanı içerisine girmiştir. Futbol toplumun bu üst kesiminde, ekonomik imkânların verdiği avantajlardan da faydalanarak, daha hızlı organize olmayı başarmıştır. Bu özel okulların içerisinde Cambridge Üniversitesi başı çekmektedir. Nitekim 1863 yılında İngiltere Futbol Federasyonu kurulur ve futbolun ilk genelgeçer kuralları karara bağlanır.¹⁹⁵

İngiltere Futbol Federasyonu'nun kurulması ve ulusal standart futbolun geliştirilmesi, özellikle rugby ve bizim bildiğimiz versiyonu ile futbol arasındaki çizginin çok net bir şekilde çizilmesini sağlamıştır. Bu dönemden sonra Britanya'da birçok futbol kulübü kurulmuştur. İşçi sınıfı da elde ettiği kazanımları korumak ve artırmak adına örgütlenme yolunda hızla ilerlerken futbolun hegemonyasını da burjuvaziye kaptırmamak adına kendi futbol kulüplerini kurma yoluna gitmiştir.¹⁹⁶

19. yüzyıldan 20. yüzyıla girilen dönemde İngiltere dünyanın en modern ve gelişmiş ülkesi konumundadır. İngiltere'nin ekonomik açıdan üstünlüğü bu dönemde futbolun dünyaya genişlemesinde de rol oynamıştır. İngiltere'nin 19. yüzyıldaki yayılcı politikasının neticesinde dünyanın pek çok noktasında İngilizlerin sermaye yönlendirmesi ve bu yerlere yatırımlarını gerçekleştirmesi anlamına gelmektedir. Bu sebepten ilgili ülkelere farklı çevre ve mesleklerden İngilizlerin göçü sağlamıştır. Tek sebebi ekonomik nedenlerle açıklanamayacak bu göç hareketi sonunda modern futbol da bu insanlarla beraber, özellikle kıta Avrupası dışındaki birçok coğrafyaya taşınmıştır.¹⁹⁷

İngiliz futbol taraftarlarının oyunla aralarında diğer millet kimliklerine mensup taraftarların kurabileceğinden daha güçlü bir bağ bulunabileceğini düşünmek, modern futbolun Britanya adasından dünyaya yayıldığı varsayılırsa, çok da yanlış olmayacaktır.¹⁹⁸

Mevcut durumda; İngiltere futbol ligleri sistemi içerisinde mücadele etmekte olan yaklaşık 7,000 futbol kulübü bulunmaktadır. Bir karşılaştırma yapmak gerekirse; Türkiye'de, bölgesel amatör ligler de dâhil, herhangi bir lig içerisinde mücadele etmekte olan futbol kulübü sayısı 500 civarındadır. Futbol kurallarının ulusal seviyede belirlenmeye başladığı 19. yüzyıl ikinci yarısında, 1859 ve 1919 aralığında dahi, İngiltere'de toplam 110 futbol kulübü

¹⁹⁴ Stemmler, 2000: 75

¹⁹⁵ Stemmler, 2000: 91

¹⁹⁶ Irak, 2009: 22

¹⁹⁷ Cenikli vd., 2017: 55

¹⁹⁸ Fedorova, 2010: 2

https://www.academia.edu/2042318/Football_and_identity_in_contemporary_England?auto=download, (erişim tarihi: 17.02.2019)

kurulmuştur. İngiltere’deki futbol kulüplerinin sayısının bu kadar fazla olması yerelliği ön plana çıkarmıştır. Bu durum futbol kulüplerinin seyirci ve taraftar bulma konusunda da sıkıntı yaşamamasına yardımcı olmuş, dolayısıyla kulüplerinin faaliyetleri için kesintisiz bir mali kaynak sağlamıştır.¹⁹⁹ Halk açısından da, futbol içerikli aktivitelerin bu kadar yaygın olması, futbol taraftarlığını neredeyse ailede bir nesilden diğerine aktarılan ve kimlik belirleyici bir özellik haline getirmiştir. Sınıf farklılıkları ve bunların futbolun halk içindeki organizasyonuna olan etkisi, yani aidiyet, yerellekle birleşince, İngiltere futbol sistemi dünyadaki diğer ülkelerin hepsinin üzerinde bir seviyede detaylı şekilde ortaya çıkmıştır.

Yerellik ve aidiyet; İngiltere’nin “Üzerinde Güneş Batmayan Ülke” diye betimlenen “Emperyal Birleşik Krallık” özelliğini 20. yüzyılın ikinci yarısında önemli seviyede kaybetmesi sonrası, taraftarların takım seçimini belirleyen en önemli iki faktör olma özelliğini yitirmeye başlamıştır. Bu dönemde Büyük Britanya İmparatorluğu içerisindeki milletler üzeri ve bağlayıcı “Brit” kimliği tedavülden kalkmış, efektif olarak birlik içerisinde kalmaya devam eden ancak artan seviyede otonomi kazanan her toplum kendi milletine ait folklor ve diğer belirleyici unsurlarla kendini tanımlar hale gelmiştir. Bu durumdaki bütün alt millet kimlikleri arasında en geride kalan “İngiliz” kimliği olmuştur. Bu dönem sonrası “İngiliz” kimliği kendini İngiliz halkı içerisinde hızlıca konumlandıramadığı gibi, artan göç dalgası neticesinde, birçok başka alt kimliği de içerisine dâhil etmek durumunda kalmıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde, İngiliz milliyetçiliğinin belirgin bir örneği bulunmamakla beraber bu terim kendini daha çok aşırı sağcı politik hareketler ve holiganlarla özdeşleştirir duruma gelmiştir.²⁰⁰

1990’lı ve 2000’li yıllarda ticari fırsatların artması nedeniyle resmi ve özel kurumların da futbola olan ilgisi artmıştır. Futbol kulüplerinin gelir ve harcamaları artmış, Premier Lig yayın hakları alanında dünyanın en pahalı futbol ligi haline gelmiş, yerel başarılar kadar uluslararası başarılar ve tanınırlık elde etme çabaları da önem kazanmıştır. Bu durum kendi içinde çok renkli ve detaylı bir mozaik olan İngiliz futbol sistemini de dengesizleştirmiştir. Londra dışındaki kulüpleri destekleyen etnik İngiliz taraftarların Londra kulüplerine bakış açısı bu dönemde giderek olumsuzlaşmıştır. Yerel kulüp taraftarları yoğunluklu olarak kendi taraftarlıklarını kendi etnik kökenleri ve hatta geçmişin güzel ve güçlü “Büyük Britanya” imajı ile ilişkilendirmeye başlamışlardır. D.N. Fedorova, “Football and Identity in Contemporary England” adlı makalesinde bir Huddersfield taraftarı ile yaptığı görüşmeyi şu

¹⁹⁹ Irak, 2009: 144

²⁰⁰ Fedorova, 2010: 2-3

https://www.academia.edu/2042318/Football_and_identity_in_contemporary_England?auto=download , (erişim tarihi: 17.02.2019)

şekilde aktarmaktadır:

“Ortalama bir hayatı olan ve İşçi Partisi’ne oy veren bir erkeğim. Kraliyet ailesinin en büyük hayranı değilim, ama en azından onlar hakkında şaka yapmak eğlenceli olabiliyor, turistler de onları çok seviyor. Futbol ve yaz aylarında da kriket oynamayı severim. Ülkemde olanlarla ilgili çok sinirliyim. Kültürümüz özgünlüğünü kaybediyor. Dilimizi konuşabilen herkese sığınma hakkı veriyoruz. Benimle aynı görüşü paylaşan milyonlarca İngiliz olduğuna eminim, şu anda ortak bir sesimiz yok ancak bir gün birleşeceğiz ve herkese hâlâ var olduğumuzu göstereceğiz.”²⁰¹

Futbolun beşiği olması, kulüpleşmenin üst düzeyde ve karmaşık motivasyonlara bağlı olarak oluşması nedeniyle İngiltere’de taraftarlar ve kulüpleri arasında çok özel bir bağ olduğunu söylemek doğru olacaktır. İngiltere futboluna küresel anlamda artan ilgi kulüpler arası farkları gittikçe belirginleştirmekte, yerel kalan ve büyüemeyen kulüplerin taraftarları da bu duruma bir reaksiyon olarak kendi aidiyetlerini İngiliz kimliği ile gittikçe daha fazla ilişkilendirmektedirler.

İngiltere’de futbol ve siyaset arasındaki ilişkinin gidişatının belirgin bir şekilde tanımlanabileceği ilk alan; adayı yönetmiş farklı politik akımların futbolun peşine takıp sürüklediği gruplarla karşı karşıya geldiği dönemlerdir.

Daha önce de bahsedildiği gibi, bir işçi sınıfı hareketi olarak ortaya çıkmış futbolda, sonrasında farklı sosyo-ekonomik sınıflar tarafından sahiplenilse de, işçi sınıfının hegemonyası hiçbir zaman belli bir seviyenin altına inmemiştir. 1970’li yılların sonunda “Demir Lady” lakaplı Margaret Thatcher ile beraber Muhafazakâr Parti’nin yönetimi ele geçirmesi ve uygulamak istedikleri neo-liberal politikalar ile işçi sınıfı ile giriştikleri mücadele, özellikle 1980’li yıllar boyunca İngiltere’de futbol ve siyaset arasında belirgin ve karşılıklı etkileşim yaratan bir ilişkinin var olduğunun en sağlam göstergesi olmuştur.²⁰²

İşçi sınıfını baskılamak isteyen bu tür eğilimler, bu sınıfa ait, zaten zor koşullardan gelmiş ve çabuk sinirlenmeye yatkın, toplumun ortalamasına göre bir miktar daha düşük eğitilmiş ve zor koşullarda yaşayan insanları daha da zorlu bir ruh haline doğru sevk etmiştir. Nitekim 1970’li ve 1980’li yıllarda “punk” ve “skinhead” gibi agresifliğin kontrolsüz ve karşıdakini bilerek ve isteyerek şaşırtırcasına dışa vurulduğu akımlar işçi sınıfları içerisinde ortaya çıkmıştır. Artan bu agresiflik, işçi sınıfının dâhil olduğu hayatın her alanında kendini göstermiş, futbolda da dozu artan holiganlık olarak vücut bulmuştur. 1970’li

²⁰¹ Fedorova, 2010: 4

https://www.academia.edu/2042318/Football_and_identity_in_contemporary_England?auto=download , (erişim tarihi: 17.02.2019)

²⁰² Irak, 2009: 72

ve 1980’li yılların adadaki popüler takımı Liverpool bir işçi kulübüdür. Liverpool 1980’li yıllarda, resmi raporlarda taraftar taşkınlıkları ile ilişkilendirilen, çok fazla sayıda ölüm içeren ve felaket olarak nitelendirilen iki olayla (Heysel ve Hillsborough)²⁰³ anılmıştır. Muhafazakâr hükümet bu ve benzeri olayları futbolu kendi kontrolü altına almak ve bir denetleme sistemi içerisine dâhil etmek için kullanmıştır. Nitekim 1980’li yıllarda çıkarılan birçok yasa ve düzenleme sonrası futbol statlarındaki yüksek güvenlik uygulamaları önce İngiltere’de sonra da dünyanın farklı ülkelerinde uygulanmaya başlanmıştır.²⁰⁴

1990’lı yılların başında tüm dünyada etkisini iyice artıran küreselleşme ve sermayenin giderek daha serbest halde dolaşır olmasıyla beraber, futbol da artık yatırımcı ilgisi çekmeye başlamıştır. İngiltere’de Premier Lig’in doğmasıyla beraber artık futbol bir spor olmaktan çıkarak bir sektör olma yoluna girmişti. İngiliz futbolunun kapitalizmle bu etkileşimine siyasetçiler çok olumlu yaklaşmış, hatta bu sürecin hızlı ve sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için de ellerinden geleni yapmışlardır.²⁰⁵

Futbol ve siyaset ilişkisi ikinci olarak en net milliyetçilik ekseninde gözlemlenebilmektedir. Ülke içerisinde izlenen politikalar ya da diğer ülkelerle girilen diyaloglar ne zaman milli duyguları tetiklese bunun futbolda bir yansıması olduğu gözlemlenmektedir. İngiltere ile Arjantin arasında kısa süreli Falkland Adaları Savaşı ve iki ülkenin de katıldığı 1982 Dünya Kupası’nın bu gerginlik altında oynanması bu ilişkinin en güzel göstergesidir. Turnuvaya İngiliz ve Arjantinli taraftarların milliyetçi gösterileri damga vurmuştur. Hatta bu durum bu iki milletin taraftarları ile sınırlı kalmamış, bu ülkelere sempati duyan ve ilişki kurabilen başka milletlere ait taraftar grupları da bu atışmaya dâhil olmuşlardır.²⁰⁶

Futbol İngiltere’de oynanmaya başlandığı dönemden günümüze kitleleri peşinden sürüklemiştir. Sosyo-ekonomik, dini ve kültürel farklılıkları olan birçok milletten insanın bir arada yaşadığı İngiltere’de futbol; bu kimliklerin yansıtılması için bir alan yaratmakta ve ben-öteki vurgusu ile kimlik inşasında önemli bir yer tutmaktadır.

3.2.2. Brezilya Tarihinden Kesitler

Brezilya, 16. yüzyıl’da Portekizliler tarafından kolonize edildikten sonra dünya tarih

²⁰³ Liverpool taraftarının dünya çapında kötü bir ün elde etmesine neden olan iki olaydan ilki 1982 yılında Belçika’da Heysel Stadyumunda oynanan Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası Finalinde Liverpool ve Juventus taraftarları arasında yaşanan olaylar sonucunda 39 kişinin hayatını kaybettiği Heysel faciasıdır. İkincisi ise, 1989 yılında Liverpool ile Nottingham Forest takımları arasında oynanan FA Cup yarı final maçında yaşanan arbede sonucunda 96 taraftarın hayatını kaybettiği Hillsborough faciasıdır.

²⁰⁴ Irak, 2009: 97

²⁰⁵ Irak, 2009: 99

²⁰⁶ Irak, 2009: 89

sahnesine dahil olmuştur. Öncesinde, yaklaşık 30.000 yıldır insan yerleşimlerinin bulunduğu Brezilya’da çoğunlukla göçer Tupi-Guarani yerlilerinin oluşturduğu farklı etnik gruplar bulunmuştur.²⁰⁷

16. yüzyılın ikinci yarısında, bölge kolonileşmeye başladıktan sonra hızla sayıları artan şeker kamışı tarlalarında çalıştırılmak üzere Brezilya’ya Portekizli tüccarlar tarafından Afrika’dan köle işçiler getirilmeye başlanmıştır. Bunun öncesinde, Portekizli tüccarlar bölgede yaşayan yerli halkı para karşılığı ya da köle olarak tarlalarda çalıştırmaya başlamışlar ancak yeterli insan gücünü sağlamak amacıyla Atlantik’in diğer ucundaki az gelişmiş bölgelere yönelmişlerdir. Portekizli tüccarlar, İspanyol rakiplerinden çok daha hızlı ve aktif bir şekilde, köle ticaretini organize etmişler ve şeker üretiminde bunun olumlu etkilerini de hızlıca görmüşlerdir. 17. yüzyılda Portekiz devleti ve Portekizli tüccarlar, özellikle Hollanda merkezli “Dutch West India Company” şirketinin bölgede yaratmaya çalıştığı rekabetle mücadele etmişlerdir. Bu mücadeleden başarıyla çıktıktan sonra Portekiz 17. yüzyıl sonuna doğru Atlantik Okyanusu üzerindeki köle ticaretinin tartışmasız lideri konumuna yükselmiştir. Portekiz, köle arzını garanti altına almak adına, 17. yüzyılın sonunda Angola’yı işgal etmiş ve sömürgesi haline getirmiştir. 16. yüzyılın son çeyreğinde Brezilya limanlarına getirilen kölelerin sayıları 40 bin civarında iken, 17. yüzyıl ilk çeyreğinde bu sayı 150 bine, 17. yüzyılın ikinci yarısında ise 350 bine yaklaşmıştır.²⁰⁸

18. yüzyılda Portekiz Avrupa’da İspanya ile yaşadığı sorunlar nedeniyle şeker ticareti ile ilgili Brezilya üzerindeki vergileri arttırmıştır. Buna ek olarak, dünya şeker ticaretinde İngiltere ve Fransa’nın da rekabete dahil olması Brezilya’ya zor dönemler yaşatmıştır. Aynı yüzyılda Brezilya’da altın rezervlerinin bulunması ve ülkenin kahve ticaretine de dahil olması bu sorunlara karşı Brezilya ekonomisine farklı fırsatlar sunmuştur. Artan üretim talebi karşısında Brezilya limanlarına gelen kölelerin sayısı bu dönemde daha da artmıştır.²⁰⁹ Afrika’dan Brezilya’ya, kolonileşmenin başladığı dönemden Brezilya’da köleliğin bitirildiği 1888 yılına kadar geçen yaklaşık üç yüzyıllık dönemde, 3 milyon civarında köle getirilmiştir. Bu sayı, bütün Atlantik köle ticaretinin büyük kısmını oluşturmaktadır. Ancak Kuzey ve Güney Amerika ile Karayip bölgesindeki diğer sömürge kolonileri ve ülkeler ile karşılaştırıldığında, Brezilya’nın köle emeğine bağlı oluşturulmuş ve görece daha sürdürülebilir sosyal sisteme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum; Brezilya’da köle statüsündeki insanların sistematik bir şekilde özgür kılınarak, köleler ve sahipleri arasında melez (Afrikalı-Avrupalı-Yerli) bir sosyo-ekonomik sınıfın yaratılmış olmasıyla

²⁰⁷ Ekici, 2014: 31

²⁰⁸ Marquese, 2006: 5-7 http://socialsciences.scielo.org/pdf/s_nec/v2nse/scs_a04.pdf, (erişim Tarihi: 12.09.2019)

²⁰⁹ Marquese, 2006: 5-8 http://socialsciences.scielo.org/pdf/s_nec/v2nse/scs_a04.pdf, (erişim Tarihi: 12.09.2019)

anlatılmaktadır (“Creoles” ve “Mulattos”).²¹⁰ Kölelerin özgür bırakılması ve belli temel haklarla topluma dahil edilmesi sürecinde özgür bırakılacak köleler daha çok kadınlar ve çocuklardan seçilmiştir. Bu sayede köle sınıfındaki insanların aile kurmalarının önüne geçilmeye çalışılmış, böylece köle sınıfına ait insanların sayıları da, direkt olarak Afrika’dan gelen arzla belirlenir bir şekilde, kontrol altında tutulmuştur. Öte yandan, özgürlüğüne kavuşan ve sınırlı da olsa, sosyal mobiliteye sahip bu ara sosyo-ekonomik sınıf, kendi varlığını devam ettirebilmek için köle emeğine bağlı ekonomik sistemin en ateşli destekçisi konumuna gelmiştir.²¹¹

19. yüzyıl başında Napolyon’un Portekiz’i işgal etmesi sonrası, Portekiz tahtı geçici bir süreliğine Brezilya’ya taşınmıştır. 1821 yılında Kral João oğlunu Brezilya’da kral naibi olarak bırakarak Portekiz’e geri dönmüş, ancak Prens Pedro 1822 yılında Brezilya’nın Portekiz’den ayrıldığını duyurmuştur. 1822 yılında Portekiz’den bağımsızlığını kazanan Brezilya 1889 yılındaki bir askeri darbeye kadar monarşi olarak yönetilmiştir. 1889 yılında cumhuriyet ilan edilmiş olmasına rağmen, ülke çok uzun bir süre askeri cuntaların hegemonyası altında, demokrasiden yoksun olarak yönetilmiştir.²¹²

1889 ile 1929 arasındaki dönem “1. Cumhuriyet” dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde politik güç eski eliti temsil eden ve Brezilya’yı oluşturan eyaletlerin yönetimlerini elinde bulunduran oligarklar arasında bölüştürülmüştür. Kahve ticareti ile de uğraşan oligarkların çıkarlarının gözetildiği bu sistem halkı temsil etmekte başarısız olmuştur. 1929 küresel finansal buhranını takiben 1930’da yapılan askeri bir darbeyle Rio Grande do Sul eyaletinin lideri Getulio Vargas Brezilya’da yönetimi ele geçirmiştir. Vargas’ın tohumlarını attığı ve 1945 yılına kadar da aktif olarak, diktatörlük derecesinde keyfi uygulamaları da içeren, idaresini üstlendiği bu ikinci siyasi dönem 1964 yılına kadar sürmüştür. Bu dönemde devletin eyaletler üzerindeki merkezi kuvveti arttırılmış, eyaletlerin etkileri ve güçleri sınırlandırılmıştır. Devlet eliyle, koloni geleneğinden gelen eski endüstrilere alternatif olması amacıyla, ağır sanayi yatırımları yapılmış ve çağın teknolojik ilerlemelerini yansıtan rekabetçi yeni endüstriler yaratılmıştır. Popülist devlet politikalarının sıkça görüldüğü bu dönemde Brezilya ekonomik olarak hızlı bir büyüme kaydetmiştir. Ancak 1964 yılında yapılan başka bir askeri darbe ile Brezilya 1985’e kadar sürecek askeri yönetimin etkisi altına girmiştir. Bu dönemde asker kökenli yöneticiler farklı politikalar

²¹⁰ “Creole” terimi Amerika’daki kolonilerde doğmuş, aynı zamanda hem Avrupa hem de yerel ya da Afrika’ya ait etnik kimliklere dair kalıtsal özellikler taşıyan kişilere verilen genel addır. “Mulatto” terimi ise Amerika’daki kolonilerde ya da sömürge ülkelerde yaşayan ve anne ya da babalarından biri Afrika kökenli (siyahi) olan kişileri tanımlamak için kullanılmıştır.

²¹¹ Marquese, 2006: 14 http://socialsciences.scielo.org/pdf/s_nec/v2nse/scs_a04.pdf, (erişim Tarihi: 12.09.2019)

²¹² Ekici, 2014: 31

izlemeye çalışmış olsa da, ülkenin yeniden seçilmiş sivil yöneticilerin idaresine döndürülmesi halkın her zaman en öncelikli beklentisi olmuştur. 1985 yılında bu istek yerine getirilmiş ve ülke yönetimi ordu tarafından sivil yöneticilere geri teslim edilmiştir. Brezilya’da yeniden demokrasinin tam anlamıyla tesis edilmesi çok hızlı gerçekleşmemiş, ülke ikinci hızlı büyüme ve liberalleşme dönemini ancak 2003 ve 2011 yılları arasında Luiz Inacio Lula da Silva başkanlığında yaşamıştır.²¹³

1958 ile 1970 yılları arasında Brezilya üç defa Dünya Kupası’nı kazanmıştır. 18 yaşındayken ilk kez 1958 yılında Dünya Kupası’nda görücüye çıkan Pele’nin de kariyerinin büyük çoğunluğu ile örtüşen bu dönem, Brezilya’nın dünyaya futboldaki üstünlüğünü kabul ettirdiği ve uluslararası futbol camiasında bugün de geçerli olan Brezilya algısının oturduğu dönemdir. Bu dönem boyunca devlet yöneticileri, özellikle askeri yönetim döneminde, futbol takımının başarılarını propaganda aracı olarak kullanarak halkın milliyetçi duygularını hedef almıştır. Totaliter rejim futboldaki başarıları kendi popülist icraatları ile birleştirerek halk nezdinde Brezilya’nın az ve orta gelişmiş ülkeler seviyesinden, gelişmiş ülkeler seviyesine çıktığı algısını yaratmaya çalışmıştır. Konuyu gerçek sorunlara çekmek isteyen muhalifler devlet propaganda araçları tarafından futbol başarılarının gerçek önemini anlamamakla ve ülkelerini sevmemekle suçlanmışlardır.²¹⁴ Futbol Brezilya’da her zaman siyasi, ekonomik ve sosyal her türlü gelişmenin içinde yer almıştır.

3.2.2.1. Brezilya’da Futbol ve Kimlik

Brezilya futbolun popüler olmaya başladığı dönemde, incelemeye giren diğer üç ülkeye göre toplumsal olarak en fazla bölünmüş ülke olarak ön plana çıkmaktadır. Nüfusun önemli bir kısmını teşkil eden, ayrımcılığa uğrayan, sosyo-ekonomik olarak toplumun en alt seviyesini temsil eden eski köle sınıfından siyahi (Afro-Brezilyalılar ve “Mulatto”lar) Brezilyalılar, futbolun zengin ve gücü elinde bulunduran kesimin himayesinde ülkede popülerleştiği dönemde uzun bir süre, toplumu bölen argümanların etkisiyle sporun dışında tutulmuşlardır. Siyahi futbolcuların kendilerini kanıtlamak için geliştirdikleri kendilerine has teknik, bugün Brezilyalı olsun ya da olmasın birçok futbolcunun kullandığı ya da taklit etmeye çalıştığı ve dünyada “Brezilyalı” kimliğini tamamlayan futbol anlayışının doğmasına zemin hazırlamıştır. İçerisinde günlük hayata dair toplumsal ayrımlar ve olumsuzlukları barındırmasına rağmen Brezilya’da futbol şüphesiz toplumun her kesimi tarafından çok sevilmiştir. Devlet yöneticileri bu durumu kendi lehlerine kullanmaya çalışmışlardır. İncelemeye konu ülkeler arasında yolsuzluğun en yüksek ve devlet yöneticilerinin yasama ve

²¹³ Costantini ve Bittencourt, 2014: 180

²¹⁴ Casaqui ve Peres-Neto, 2013: 107

yürütme kapasitelerinin de en düşük olduğu ülke Brezilya'dır. Bu anlamda yöneticiler büyük stadyumlar inşa ederek ve futbolun ötekileştirme ve kimlik kazandırma özelliğine yatırım yaparak, toplumun dikkatini gündelik problemler yerine futbola çekmeye çalışmıştır.

Futbolun Brezilya'da oynanmaya başlanması birçok ülkeyle benzerlik göstermektedir. Latin Amerika'nın en büyük, dünyanın ise beşinci büyük ülkesi olan Brezilya 19. yüzyılda Avrupalı girişimcilerin gözbebeklerinden biriydi. Babası İskoçyalı bir demiryolu mühendisi olan Charles Miller, Brezilya'da futbolun babası olarak bilinmektedir. Miller'ın, 1894 yılında Britanya'dan iki futbol topuyla dönmesi Brezilya futbol tarihinin başlangıcı olarak kabul edilebilir.²¹⁵

Charles Miller 1895 yılında "The S.P. Railway" ve "The Team Gas" takımları arasında bir maç düzenlemiştir.²¹⁶ Brezilya'da ilk futbol kulübünün 1900'de kurulmasının hemen ardından 1902'de Sao Paulo'da ilk yerel futbol ligi organize edilmiştir.²¹⁷ Brezilyalıların bu yeni oyuna ilgisi çok hızlı artmıştır. Oynanan oyunları binlerce insan takip etmeye başlamış ve kısa bir süre sonra nerdeyse her kasabada en az bir tane futbol kulübü kurulmuştur.

Futbolun önceleri bir İngiliz sporu olarak tanıtılması nedeniyle, oyun ilk olarak şehirli, zengin beyaz elitler tarafından sahiplenilmiştir. O dönemde, Avrupa'daki örneklerinin devamı olarak Rio'da şehrin ileri gelenleri, meslek sahibi insanlar ve genç öğrenciler önderliğinde Fluminense takımı kurulmuştur.²¹⁸ Belli bir sosyal grubu temsil eden bu takımın oynadığı maçlarda izleyiciler son moda elbiseler ile arz-ı endam ederek adeta soylu bir İngiliz gibi tavır takınıyorlardı.

19. yüzyılın sonlarına doğru Brezilya'da gerçekleşen sosyal değişim ve kimlik arayışı döneme damgasını vurmuştur. Brezilya o zamanlar en köleliğin en yaygın olduğu ülke konumundaydı. Resmi olarak ABD'de bulunan köle sayısının 6 katı yani yaklaşık 3,5 milyon köle ile 1888 yılına kadar kölelik sistemini devam ettirmiştir.²¹⁹ Köleliğin kaldırılmasıyla özgürlüğünü kazananlar, Brezilya'nın kahve tarlalarından şehirlere göç ederek şehirdeki yoksul alt sınıfı meydana getirmişlerdir. Brezilya, Afrika'dan sonra en fazla siyahi nüfusun bulunduğu ülkedir. Nüfusun yüzde 45'i Afro-Brezilyalılarından meydana gelmektedir. Afro-Brezilyalılar ise ülkedeki yoksul kesimin yüzde 60'ını oluşturmaktadır.²²⁰

Brezilya'da başlarda sadece elit beyazların futbol oynama hakkı vardı, siyahların

²¹⁵ Bellos, 2003: 2-3

²¹⁶ Thimmel ve Azzellini, 2009: 54

²¹⁷ Bellos, 2003: 3

²¹⁸ Bellos, 2003: 4

²¹⁹ Bellos, 2003: 4

²²⁰ Thimmel ve Azzellini, 2009: 54-57

futbol oynaması yasaklanmıştı. Belki de bu yasağı tutum nedeniyle artan merak siyahların futbola karşı ilgilerini daha da arttırmıştır. Elitlerin kulübü olan Fluminense'ye giremeseler de gizli kapılar ardından izledikleri bu oyunu şehrin fakir mahallelerinde taklit etmeye başlamışlardır. Futbol oynamak için fazla ekipmana ihtiyaç duyulmaması, olmazsa olmaz tek unsurun yuvarlak bir cisim olması en fakir insanın bile oyunu oynamasına olanak sağlamıştır. 1910 yılına gelindiğinde futbol ülkenin her yerine yayılarak en popüler spor haline gelmiştir. Futbol böylelikle zenginden fakire, siyahtan beyaza her kesime hitap etmeye başlamıştır.²²¹

Rio'nun çevre varoşlarından Bangu'da tekstil fabrikası idarecileri tarafından 1904 yılında kurulan Bangu Athletic takımı Brezilya tarihinde ilk kez siyahilere kadrosunda yer veren takım olmuştur. Aynı dönemlerde büyük kulüplerde de melez oyunculara yer verilmeye başlansa da melezlere karşı alınan tavır değişmemiştir.²²²

Brezilya'da futbol, köleliğin kaldırılmasından sonra irdelenmeye başlanan beyaz üstünlüğünü güçlendirmek için araç olarak kullanılmıştır. Büyük futbol kulüplerine üyelik şartları sadece elit zenginlerin karşılayacağı şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca, futbolda diretilen amatörlük de, yoksul ve siyahların futboldan uzak tutulmasını sağlamıştır. Buradaki temel amaç hiç kuşkusuz futbolu beyaz ve zenginlere ait bir alan olarak konumlandırma gayesinden kaynaklanmaktadır.²²³

Yüzyıllarca Lizbon tarafından yönetilen Brezilya'da, Portekizliler tarafından kurulan ve adını ünlü kâşiften alan, Vasco da Gama 1923 yılında kurulduğu ilk sene birinci ligde oynamaya hak kazanmıştır. Vasco da Gama Brezilya futbolunda dengelerin değişmesine neden olmuştur. Kulübü diğerlerinden ayıran en önemli özellik kadrosunda siyahi, melez ve fakir beyazları bulundurmasıydı. Futbol henüz profesyonelleşmediği için, futbolcularına kurnaz bir formülle şehirdeki Portekizlilerin dükkânlarında çalışma imkânı sunulmuştur. Sosyal sınıf ve renkler dikkate alınmadan oluşturulan kulüp, statükoyu bozması nedeniyle diğer kulüplerin tepkisini çekmiştir.²²⁴

Avrupalı kulüplerin yeni yetenek arayışı nedeniyle yönlerini Latin futbolculara çevirmesinden sonra futbolcuları kaybetmemek için zorunlu olarak 1933 yılında ilk profesyonel lig düzenlenmiş ve kısmen de olsa futbolcular arasındaki sınıf ayrımı kalkmıştır.²²⁵ Futbolun profesyonelleşmesi, siyahi futbolcuların takımlarda yer alabilmesi Brezilya'da futbol gelişimini sağlayan temel etken olmuştur. Brezilya'ya Dünya Kupasını

²²¹ Bellos, 2003: 5

²²² Bellos, 2003: 6

²²³ Thimmel ve Azzellini, 2009: 55

²²⁴ Thimmel ve Azzellini, 2009: 17-18

²²⁵ Bellos, 2003: 7

kazandıran kadroların çoğunu, daha önceleri yasaklı olan siyahi oyuncular oluşturmaktadır.²²⁶

Spordeki simgesel taraf, ulusal kimliğin ve milliyetçiliğin yükselmesini teşvik etmektedir. Özel sportif branşlardaki başarılar, belli sporların aralarında sembolik bir ilişkinin oluşmasına yol açmaktadır. Kenya ve atletizm, Kanada-İsveç ve buz hokeyi, İskoçya ve golf, Japonya ve sumo güreşi, Fransa ve bisiklet, Küba ve beyzbol, İrlanda ve hurlink örnekleri spor ve ülke sembollerini temsil etmektedir. Aynı şekilde Brezilya ve futbol da ulusal kimlik ve milliyetçi duygular için birleştirici ve ayrıştırıcı en küresel örneği temsil etmektedir.²²⁷

Yukarıda anlatılan Brezilya’da futbolun ilk yıllarında ırkçılığın, Brezilya tarzı top sürme tekniğinin gelişmesine neden olduğu bazı tarihçiler tarafından savunulmaktadır. Beyaz oyunculara temas ederek faul yapacağından korkan siyahi oyuncuların geliştirdiği bu teknik sosyal hayatın içinden çıkarak Brezilya futbolunun en belirgin özelliklerinden biri haline gelmiştir.²²⁸ Alex Bellos’un kült kitabı Futebol’da belirttiği üzere;

“Futbolun Brezilya’ya gelişi ülkenin ulusal kimlik arayışında olduğu yıllarla eşzamanlıdır. Futbolun hızla yaygınlaşması ulusal simgelerden yoksun olan kentsel nüfusu bir araya getirdi. Futbolun halk üzerindeki etkisini gören politikacılar ise bu sporu politik ideallerini gerçekleştirmede bir araç olarak gördüler. Örneğin 1930 isyanıyla başa gelen Getulio Vargas, ülkede sosyal uyumu sağlamak ve milliyetçi düşüncüyü yaymak için futbolun gücünden yararlandı.”²²⁹

Dünyanın her yerinde örneklerine rastlanıldığı gibi, Brezilya’da futbolla siyaset iç içe geçmiştir. Siyasetçiler futbolu, emellerine ulaşabilmek için bir araç olarak görmektedir. Brezilyalı diktatör Vargas, futbolu milli duyguları pekiştirmek ve uluslararası arenada olumlu bir imaj çizmek için kullanmıştır.²³⁰

Hemen hemen kendini futbolla ilişkilendiren bütün ülkelerde futbolu kendi kültürüne mal etme çabası tezin önceki bölümünde anlatılmıştı. Dünyanın futbol başkenti olarak anılan Brezilya’da da elbette bu tarz tartışmalar gündeme gelmiştir. Brezilya’da, yerlilerin oynadığı yerel dilde “zicunati” olarak anılan oyunun Avrupalılar tarafından getirilen futbolun atası olduğuna dair iddialar ortaya atılmıştır.²³¹

Birçok ırktan gelen pek çok etnik gruptan oluşan, dünyanın beşinci en büyük ve en kalabalık ülkesi olan Brezilya’yı bir arada tutan bağlardan biri de kuşkusuz futbol sevgisidir.

Brezilya’da 200’den fazla yerli kabile bulunmaktadır. Amazon’un el değmemiş vahşi

²²⁶ Kuper, 1994: 348

²²⁷ Jarvie, 2006: 115

²²⁸ Bellos, 2003: 10

²²⁹ Bellos, 2003: 13

²³⁰ Thimmel ve Azzellini, 2009: 22

²³¹ Bellos, 2003: 79-80

ormanlarında hâlâ keşfedilemeyen onlarca kabile bulunduğu bilinmektedir. Kabilelerin her biri neredeyse kendi yerel dillerini konuşmaktadır. Brezilya’da ekonomik ve politik olarak gelişmemiş bu topluluklar içe dönük, toplumun geri kalanından dışlanmış olarak yaşamaktadır. 1988’de kabilelerin yaşadıkları topraklar üzerindeki mülkiyet hakkı resmiyet kazanmıştır. Kabilelerin varlıklarının resmen tanınmasından sonra, 1990’lı yıllarda aradaki bağı güçlendirmek için futbol turnuvaları düzenlenmiştir. “Kabileler futbol maçlarında birbirleriyle Portekizce konuşuyorlardı. Böylece futbol farklı dilleri ana dilleri olarak kabul eden kabileler arasında ortak bir dil yaratmıştı.”²³²

Kabilelerin Brezilya’nın resmi dili olan Portekizceyi konuşması içe dönük yaşayan bu toplulukların Brezilya sosyal hayatına futbol aracılığıyla bağlanması anlamına gelmektedir. Brezilya sosyal hayatının bir parçası olmayan kabileleri “Brezilyalılaştırmak” için kullanılan bu oyun kabileler için ise sınıf atlamak ve şehir hayatına ayak uydurmak için bir araç anlamı taşımaktadır. Devletin sağlamakla yükümlü olduğu sosyal imkânlardan yararlanamayan ülkenin en ücra yerleşim yerlerinde bile futbol sahalarının bulunması futbolu herkesi ortak paydada buluşturan yegâne değer durumuna getirmektedir.²³³

Brezilya’da 1946 anayasasının kabulüyle diktatörlük rejimi son bulmuştur. Yeni anayasa ve 1950 Dünya Kupası’nın Brezilya’da düzenlenecek olması halkın geleceğe yönelik umutlarını yükseltmiştir. Brezilya’nın ne kadar güçlü olduğunu göstermek için inşa edilen, Brezilya’nın sembollerinden Maracana Stadyumu ile milliyetçilik duyguları pekiştirilmiştir.²³⁴ Bu olumlu ortam, Brezilya’nın kendi evinde Uruguay’a karşı kaybetmesiyle yıkılmış, Brezilyalıları için hâlâ unutulmayan bir trajedi olmuştur. Kuper; bir ülke siyasi ve ekonomik olarak ne kadar kötüyse, Dünya Kupalarına yüklenen anlamın o kadar büyük olduğunu savunmaktadır.²³⁵ Brezilya’nın Uruguay karşısında aldığı yenilginin hâlâ hafızalardan silinmemesi Kuper’in tezini doğrular niteliktedir.

Çok geçmeden Brezilya 1958’de ilk defa Dünya Kupası’nı kazanmış ve sonraki dönemde 1962 ve 1970 yıllarında iki kez daha bu onura layık olmuştur. Pele’nin adını dünya futbol tarihine altın harflerle yazdığı bu dönem, Brezilyalıların 1950 travmasından kurtuldukları ve kendilerini dünyanın en büyük devletleriyle eş tutmaya başladıkları bir milli gurur dönemidir. Milliyetçilik duyguları bu dönemde çok yükselmiş, askeri kökenli yönetim de çıkarları doğrultusunda bundan faydalanmayı bilmiştir. Askeri rejim, kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istediği, futboldaki başarıların yarattığı milliyetçi havayı daha da

²³² Bellos, 2003: 87-89

²³³ Galeano, 2017: 210

²³⁴ Bellos, 2003: 46-50

²³⁵ Kuper, 1994: 386

güçlendirmek için propagandalarında “Brezilya: Sev ya da terk et” ve “Kimse bu ülkeyi durduramaz” gibi sloganlar kullanmıştır. Devleti eleştirmek isteyen muhalefet bu dönemde vatan hainliği ile suçlanmıştır.²³⁶

Brezilya futbolu birçok başarılı futbolcu yetiştirmiş, bu futbolcular yaptıkları ve mirasları ile toplumsal olaylara yön vermiş ve kimlik inşasına katkıda bulunmuşlardır. 1980’li yıllarda Brezilya milli takımının en önemli oyuncularından biri Socrates’dır. Sol eğilimli bir eğitim geçmişi olan Socrates 1978 yılında katıldığı Corinthians takımındaki yönetimin demokratik olmayan uygulamalarına karşı futbolcu hak ve özgürlüklerini korumak için kulüpteki diğer takım arkadaşlarını “Corinthians Democracy” isimli ütopyacı sosyalist bir yapıda örgütlemiştir. Bu yapı içinde beraber hareket etmeye başlayan futbolcular kısa sürede kulüp yönetimine karşı bazı kazanımlar elde etmişler, bununla da kalmayıp o dönemde gündemi meşgul eden toplumsal sorunlara da duyarsız kalmamışlardır. 1964 yılından beri siyasi olarak askeri yönetimlerin tekelinde bulunan Brezilya’nın 1982 yılındaki 15 Kasım seçimleri öncesi Corinthians futbolcuları sahaya “On beşinde sandık başına” yazılı formalarla çıkarak taraftarlar nezdinde demokrasiye desteklerini kamuoyuna açıklamışlardır. 1982’de Corinthians Sao Paulo eyalet şampiyonluğunu kazandığında Socrates ve arkadaşları sahaya sırtlarında “Demokrasi” yazan formalarla çıkmışlar ve o tarihten sonra askeri yönetimin demokratikleştirilmesi çabalarının sembolü haline gelmişlerdir. 1984 yılında bir mitingde 1,5 milyon kişiye hitap eden Socrates kalabalığa verdiği sözde; Kongre’nin birkaç gün içinde yapılacak özgür başkanlık seçimlerini yeniden tesis eden anayasa değişikliğini kabul etmesi durumunda Fiorentina’dan gelen teklifi geri çevireceğini bildirmiştir. Ancak beklenen değişiklik gerçekleşmeyince, Socrates Fiorentina’ya transfer olmuş ve Corinthians Democracy devri de kapanmıştır. Yine de Socrates’in 1984’deki çabaları boşa gitmemiş, başlattığı dalga ülkenin 1989 yılında demokrasiye geçişine ön ayak olmuştur.²³⁷

Futbolun her şeyden öncelikli olduğu bir ülkede, 2014 Dünya Kupası organizasyonu için harcanan milyarlarca doların, Brezilyalı yoksulları kaldırmak için harcanmaması ülkede toplumsal bir kalkışmaya dönüşmüştür.²³⁸ Dünyada futbolun başkenti olarak anılan Brezilya’da futbol odaklı bu protestoların yapılması tüm dünyayı şaşırtmıştır. 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz nedeniyle Brezilya ekonomisi olumsuz etkilenmiştir. Refah döneminde sünen altı edilen sosyal adaletsizlikler krizle birlikte ortaya dökülmüştür. Brezilya ekonomisinin yavaşlamaya başladığı dönemde kamu kaynaklarının organizasyon için harcanması halkın tepkisini çekmiştir. Özellikle, olumlu bir imaj çizmek için şehirlerin

²³⁶ Casaqui ve Peres-Neto, 2013: 108

²³⁷ Bellos, 2003: 391-393

²³⁸ McGill, 2006: 309

gelişmiş bölgelerine yatırım yapılması, altyapı sorunuyla uğraşan orta ve yoksul kesim için herhangi bir gelişme yaşanmaması sorunun kaynağını oluşturmaktadır.²³⁹

Uluslararası organizasyonlarda, FIFA'nın küresel sermaye ortakları ve sponsorlar yanlısı politikaları, halkın tepkilerine rağmen devam ettirilmiştir. Turnuvanın ilk düdüğünün çalmasıyla protestolar kısmen son bulsa da Brezilyalıların yolsuzluklara, adam kayırmacılıklara ve adaletsizliklere karşı takındıkları tutum, futbolun artık bu tarz yozlaşmaları eskisi kadar örtbas edemediğinin kanıtı niteliğindedir.

Ancak her şeye rağmen, Brezilya halkının kendisini futbol ülkesi olarak tanımlaması, burada ulusal kimliğin en büyük sembolünün futbol olduğunun en önemli göstergelerinden birisidir. Brezilyalılar futbollarıyla çok gururlanıyorlar çünkü oynadıkları futbolun aslında kendi milli karakterlerini de yansıttığına inanıyorlar ve sahada futbolcular; tribünlerde de taraftarlar futbol kanalıyla bu milli ruhu tüm dünyaya yansıtıyorlar.

Brezilya'nın dünya futboluna hâkimiyeti bu sporun Brezilya'da gündelik hayattaki konumuyla, milliyetçilikle ve ulusal kimlik algıları ile yakından alakalı bir durumdur. Futbol, Brezilya için kültürün kendisi demektir. Teknik direktör Carlos Alberto Parreira bu durumu, “Brezilya milli takımı bu ulusun sembolüdür” sözleriyle ifade etmekte ve “Brezilya ulusunu bir araya getiren tek ve nadir olaydır futbol” sözleriyle de desteklemektedir.”²⁴⁰

3.2.3. İtalya Tarihinden Kesitler

Tarihsel olarak “İtalyan” kelimesi bir milleti çağrıştırmaktan daha çok belli bir coğrafyada yaşayan insanları ifade etmekteydi. İtalyanların Avrupa'nın birçok ülkesinden çok daha geç siyasi birliğini sağlaması, şehir devleti geleneğinden gelen, millet olma bilincinden uzak bir topluluk olmalarından kaynaklanmaktadır. Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra İtalya'da siyasi birlik sağlanamamış “Venedik Cumhuriyeti”, “Milano Dukalığı”, “Sicilya Krallığı” ve “Papalık Devleti” gibi birçok şehir devleti hüküm sürmüştür.²⁴¹ Ticaret, sanat ve diplomasi konularında gelişmiş olan şehir devletleri kültürel ve bölgesel farklılıkları nedeniyle birbirleriyle sürekli çekişme halinde olmuşlardır. Ayrıca İtalya'da ortak ve kuvvetli bir ordunun bulunmaması, şehir devletlerinin çevrelerindeki büyük devletlere karşı kendilerini savunmasız hissetmelerine neden olmuştur. Avrupa'nın güçlü devletlerine karşı ayakta kalabilmek için şehir devletlerinin bütünleşerek “İtalyan Birliği”nin sağlanmasının zorunlu olduğu fikri ünlü İtalyan filozofu Machiavelli tarafından da belirtilmiştir.²⁴²

Napolyon Savaşları sonrasında 19. yüzyılda, coğrafi bir anlam ifade eden İtalya'yı

²³⁹ Akkuyu, 2014: 100-104

²⁴⁰ http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/05/060523_brazil-so-good.shtml, (erişim tarihi: 10.02.2019)

²⁴¹ Gürçan, 2018: 212

²⁴² Gürçan, 2018: 217-218

kontrol altına alan Napolyon Bonaparte'ın kendisini kral ilan etmesi İtalyan Birliği fikrinin ateşleyicisi olmuştur. Karmaşık bir süreç sonunda 1861 yılında Sardinya Kralı II. Vittorio Emanuele İtalya Krallığı'nın ilk kralı ve İtalyan Birliği'nin kurucusu olarak tarihe geçmiştir.²⁴³

Uluslaşma sürecini çok geç tamamlayan İtalyanlar, I. Dünya Savaşı'nın galipleri arasında yer almalarına rağmen güçlü müttefikleri İngiltere ve Fransa tarafından verilen vaatlerin yerine getirilmemesi nedeniyle hayal kırıklığı yaşamışlardır. Savaşın yarattığı travmalar, ekonomik sıkıntılar ve hayal kırıklıkları halkın aşırılıklara eğilimli hale gelmesine neden olmuştur. 1919 yılında faşistlerden oluşan paramiliter bir yapı kuran Benito Mussolini, 1921 yılında İtalyan Ulusal Faşist Partisi'ni kurmuştur. Mussolini 1922 yılında “Kara Gömlekliler” isimli bir grupla Roma'ya giderek bir darbeyle devlet yönetimini ele geçirmiştir. Dönem itibarıyla faşist yönetimlerin kol gezdiği Avrupa'da, “Duce” (lider, kahraman) olarak anılan Mussolini İtalyan halkı tarafından desteklenmiştir. Mussolini 1945 yılında Partizanlar tarafından öldürülünceye kadar İtalya'da muhalifleri bertaraf ederek faşist propagandayı devletin her alanına yaymıştır.²⁴⁴ Futbola olan ilgisiyle tanınan Mussolini'nin faşist propagandanın bir aracı olarak futbolu kullanması da kaçınılmaz olmuştur.

3.2.3.1. İtalya'da Futbol ve Kimlik

İtalya futbolun devlet eliyle kimlik inşası esnasında kullanılmasına dair en açık örneği teşkil etmektedir. Mussolini “Yeni İtalyan” algısına uygun vatandaşlar yaratmak amacıyla, bireylere üstün fiziksel ve mental özellikler kazandıracağına inanılan futbolu milli spor ilan etmiştir. Bu şekilde futbol devletin ulusal kimlik inşa etme amacıyla kullanacağı bir araç haline gelmiştir. Devletin bu alandaki yatırımları sonuç vermiş, İkinci Dünya Kupası 1934 yılında İtalya'da düzenlenmiş ve bu kupayı ezici üstünlükle İtalyan milli takımı kazanmıştır. İtalya, organizasyonu da devlet ve faşizm propagandasının yapıldığı bir fırsat olarak çok iyi kullanmıştır. Elde edilen başarılar ve turnuva boyunca göz boyayıcı devlet propagandası faşizmin İtalyan toplumunun önemli bir kesiminde kabul görmesine el vermiştir. Aynı dönemlerde İtalya gibi faşizmin etkisinde bulunan Almanya devleti de, 1936 yılındaki Berlin Olimpiyatları'ndan benzer bir şekilde faydalanmaya çalışmış ve Alman ulusunun üstünlüğünün dünyaya kanıtlanması doğrultusunda organizasyona özel önem atfetmiştir.

İtalyanca kelime anlamı “tekme” olan “calcio”, 1400'lü yıllarda Floransa'da ortaya çıkmış, aslında modern futbola çok benzerlik de göstermeyen ancak ayakla oynanan bir top oyunudur. İtalyan Futbol Federasyonu'nun İtalyanca adının “Federazione Italiana Giuoco

²⁴³ Gürçan, 2018: 219

²⁴⁴ Gürçan, 2018: 223

Calcio” olarak belirlenmiş olması, futbolun İtalyan kökenli calcio kaynaklı bir oyun olduğu iddiasını kendine temel almaktadır.²⁴⁵ 1887 yılında Torino’lu bir iş adamı olan Edoardo Bossi’nin İngiltere’deki bir iş seyahatinden beraberinde getirdiği futbol topları ve yeni öğrenmiş olduğu bu oyuna heyecanı İtalya’da modern futbolun ilk köklerinin atılmasını sağlamıştır.²⁴⁶ İtalya’da futbolun gelişimini anlamak için I. Dünya Savaşı sonrası İtalya’yı etkisi altına alan ve 1943 yılında Mussolini’nin görevden alındığı döneme kadar devam eden Faşist eğilimli devlet politikalarının dikkatlice incelenmesi gerekmektedir. 1947 yılında Faşist Parti’nin ve faşizmi destekleyen her türlü siyasi faaliyetin takibinin yasaklanmış olmasına rağmen sonraki dönemde de İtalyan futbolunda faşizm elementlerinin kendi göstermeye devam ettiği görülmektedir. Yasakların efektif olarak uygulanmamış olmasından hayatına devam edebilmiş faşizm doktrininin İtalya’da bu tarihten sonraki bütün ifadeleri “neo-faşizm” olarak nitelendirilmiştir.

1922 yılında Roma’ya yürüyen faşist kuvvetlerin mevcut hükümeti istifaya zorlamasından sonra kontrolü ele geçirmeleri ile İtalya’da futbolun giderek popülerleşmeye başladığı dönem aynı zamana denk gelmektedir. Mussolini liderliğinde İtalya’da kök salan faşizmin İtalya ile ilgili hedeflerinden biri de, Alman Nazizmine benzer şekilde, “Nuovo Italiano”yu yani “Yeni İtalyan”ı yaratmaktır. I. Dünya Savaşı esnasında, özellikle 1918 yılındaki İspanyol Vebası nedeniyle, yüz binlerce İtalyan cephede ya da savaştan döndüklerinde hayatlarını kaybetmişlerdi. Mussolini; kuracağı faşist rejimi büyütecek ve geleceğini garanti altına alacak yüksek mental ve fiziksel kapasitede İtalyan vatandaşları yaratabilmek amacıyla spora önem veriyordu. Bu hedefi doğrultusunda futboldan faydalanabileceğini anlayan Mussolini önderliğinde futbol İtalya’da Faşist Parti’nin kontrolü altında hızla organize oldu ve kurumsallaştı.²⁴⁷

İlki 1930 yılında Uruguay’da düzenlenen Dünya Kupası’nın ikincisi 1934 yılında İtalya’da düzenlenmiştir. İtalya’nın evinde kupayı kazanması sonucu organizasyon tam olarak Mussolini’nin şovuna ve dünyaya rejiminin başarılarını kanıtladığı bir gövde gösterisine dönüşmüştür. Sonrasında 1936 Berlin Olimpiyatları’nda da futbol alanında altın madalya kazanılması, Mussolini’nin idealindeki sportif, güçlü ve cesur “Yeni İtalyan” imajının pekiştirilmesini sağlamıştır. Mussolini’nin 1934 Dünya Kupası’na yüklediği anlamı o zamanın FIFA Başkanı Jules Rimet “Bu turnuvayı FIFA değil, Mussolini organize etti” cümlesiyle onaylamıştır.²⁴⁸ Mussolini, futbolla özdeşleşen politik figürler arasında en ön

²⁴⁵ Arık, 2004: 133-134

²⁴⁶ Wynn, 2007: 9

²⁴⁷ Wynn, 2007: 12

²⁴⁸ Dever, 2015: 148

sıralarda yer almaktadır. Faşist lider futbolu rejimini sağlamlaştırmak için vazgeçilmez bir unsur olarak görmüştür.²⁴⁹

İtalya’da 1943 yılında Mussolini’nin Kral III. Vittorio Emanuele tarafından görevden alınması ve sonrasında yaşanan kısa süreli iç savaş döneminden sonra faşizm rejimi resmi olarak sona ermiştir. Ancak ilerleyen yıllarda faşist rejimin devlet içerisindeki; ekonomi, ordu, hukuk, spor ve diğer kurumlarda yer edinmiş, aktif olarak faşist politikalara yön vermiş liderleri işlemiş oldukları suçlar ve ülkeye yaşattıkları kayıp ve zararlar nedeniyle hiçbir zaman adil bir şekilde yargılanmamışlardır. İtalyan Komünist Partisi’nin 1930’lu yıllarda faşizmin orta sınıf İtalyanlar arasında ne kadar popüler hale geldiğini görmesi ve kabullenmesi, kendi politikalarını da gözden geçirmesine neden olmuştur. İtalyan komünistler faşist rejimle zıtlaşmak yerine kısa ve orta vadede, direkt olarak faşist rejimle olmasa da, diğer politik gruplarla işbirliği yapmanın kendi varlıklarını koruma ve mutlak zafere ulaşma yolunda daha anlamlı olduğuna karar vermişlerdir. Bu nedenle, aslında faşist rejimin restorasyon sonrası yargılanması ve uygun bir şekilde cezalandırılmasının en büyük takipçisi olacak komünist blok bu süreçte pasif kalmıştır. 1944 yılında İtalyan Komünist Partisi kralın egemenliğini kabul edip, Katolikler ve monarşi yanlıları ile beraber ortak hükümet kurmuşlardır. Bu ortak hükümette Adalet Bakanı olarak hizmet veren İtalyan Komünist Partisi lideri Palmiro Togliatti bizzat faşistlerin yargılanmasının önünü kapayacak bir yasa teklifinin kabul edilmesi için kampanya yapmıştır.²⁵⁰ Faşistlerin hiçbir zaman tam olarak cezalandırılmaması, ülkeye verdikleri zararın da halk tarafından tam olarak anlaşılıp kabullenilmesinin önüne geçmiştir. Bu nedenle faşist görüş bugüne kadar toplumun ve devletin farklı kademelerinde varlığını sürdürebilmiştir.

1960 ve 1980’li yıllar arasında İtalya’da siyaset toplumu yüksek seviyede kutuplaşmış hale getirmiştir. İç savaş sonrası tam olarak çözülemeden ya da yüzleşilmeden taşınan sorunlar ve Hristiyan Demokratlar’ın modernleşen İtalyan toplumunun hayatını düzenlemeye yönelik gerçekleştirmekte geç kaldığı reformlar, önce üniversiteler sonra da fabrikalarda hızlıca radikalleşen ve farklı politik görüşlere sahip küçük gruplara ayrılmış bir toplum yaratmıştır. Futbolda kendini bulan bu politik küçük halk gruplarına “Ultralar” denmiştir. Kendilerini bağdaştırdıkları futbol takımı kadar politik görüşlerinin de taraftarlığını yapan bu gruplar statlarda belli yerlerde oturup, karşı takımın oyuncularından ziyade yine belli bir politik görüşe bağlı diğer taraftar grupları ile münakaşaya girmişler, sloganlar ve protesto

²⁴⁹ Dever, 2015: 147

²⁵⁰ Martin, 2018: 117

teknikleri geliştirip stadyumlarda kendilerini bu şekilde ifade etmişlerdir.²⁵¹ Politik spektrumun her iki ucunda da ultra kolektiflerine rastlanmaktadır. AC Milan'ın sol görüşlü ultra taraftar grubu "Fossa dei Leoni" 1968 yılında kurulmuştur ve ilk ultra grubu olarak kabul görmektedir. Aynı şehirdeki sağ görüşlü taraftarların desteklediği Internazionale'nin ilk ultra taraftar grubu "Inter Boys SAN" ise 1946 yılında kurulan ve İtalya'da neo-faşizmin temsilcisi olan İtalyan Sosyal Hareketi partisinin gençlik kolları tarafından organize edilmiştir.

Başkent Roma'nın iki büyük takımı AS Roma ve Lazio'lu neo-faşist ultra taraftar gruplarının maçlarda Yahudiler ve Afrikalılar adına hakaret içeren sloganlar atıp, svastika ve faşizm sembolleri içeren bayraklar ve posterler taşımaları stadyumlarda alışılır hale gelmiştir. Ultra taraftar gruplarının kurulmasındaki motivasyon politik görüş olduğu kadar kimi zaman coğrafi faktörlerden de etkilenmiştir. Özellikle İtalya'da faşizmin yayılmasından çok daha önceki dönemlerde bile izleri görülebilen İtalya'nın güney ve kuzey bölgeleri arasında bulunan, İtalya'nın siyasi olarak 19. yüzyıl sonunda tek bir otorite altında birleştirildiği dönemde oluşmuş, çekişme ve gerginlikler de birçok ultra taraftar grubunun kurulmasına zemin hazırlamıştır. Güney İtalya'nın kendine has kültür ve kimliğinin önemli temsilcilerinden biri olan Napoli şehrinin takımı FC Napoli'nin taraftarlarının kuzey bölgesinde deplasman maçlarında gördükleri muamele ve aynı şekilde verdikleri reaksiyon bu çekişme ile açıklanmaktadır.²⁵² Faşist rejimi ve yaptıklarını doğru şekilde yargılayıp cezalandıramayan İtalyan devleti ve kurumları, stadyumlarda türeyen ultra taraftar gruplarını hadlerini aştıkları noktalarda cezalandırmada ve kontrol etmekte de yetersiz kalmıştır.²⁵³

İtalya'da futbolla ilişkilendirilen bir diğer popüler isim de Silvio Berlusconi'dir. Medya patronu olan ve AC Milan kulübünün eski sahibi Berlusconi, İtalyan taraftarlar arasında "Forza Italia" adlı slogandan yola çıkarak "Forza İtalya Partisi"ni kurmuştur. AC Milan'ın başarılarını kendine mal eden Berlusconi, İtalya'yı da Milan gibi yapacağını vadederek 1994 seçimlerinin galibi olmuştur.²⁵⁴ Bilal Arık'ın Top Ekranda isimli kitabında aktardığına göre, "Onbeşinci yüzyılda varlıklı bir adam, kentin efendisi olabilmek için, en iyi fırıncıları tutardı; yirminci yüzyılın sonlarına doğru, sivil toplumda öne çıkmak ve görkem kazanmak için en iyi futbolcuları satın almak gerekmektedir."²⁵⁵ Berlusconi de tam da bu cümlede belirtildiği gibi yüksek bütçeli AC Milan'ın başarısını seçim kampanyasında kullanmıştır. Futbolun sosyal hayatı nasıl etkisi altına aldığına önemli bir göstergesi olan

²⁵¹ Alford, 2012: 6 https://www.academia.edu/6218799/Racism_in_Italian_Football, (erişim tarihi: 06.06.2019)

²⁵² Alford, 2012: 9 https://www.academia.edu/6218799/Racism_in_Italian_Football, (erişim tarihi: 06.06.2019)

²⁵³ Martin, 2018: 130

²⁵⁴ Foer, 2012: 175

²⁵⁵ Arık, 2004: 164

1994 seçimlerini “Adını bir futbol tezahüratından alan” partinin (“Forza Italia !”) kazanması İtalya’da futbolun sosyal, kültürel ve politik olarak ne denli önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.²⁵⁶

3.2.4. İspanya Tarihinden Kesitler

İber Yarımadası’nı Portekiz ile paylaşan İspanya, tarih boyunca pek çok istila ve göçe maruz kalması nedeniyle farklı azınlık ve etnik grupları bünyesinde barındırmaktadır.²⁵⁷ Çalışmanın çerçevesi göz önünde bulundurularak, İspanya’nın kimlik inşasında futbolun bir araç olarak kullanmasını açıklayabilmek için öncemlikle, öne çıkan iki etnik kimliğin (Katalan, Bask) tarihsel gelişim sürecine değinilecektir.

Coğrafi keşifler ile Amerika kıtasındaki zenginliği Avrupa’ya taşıyan İspanyollar, 17. yüzyılda Otuz Yıl Savaşları ile Avrupa’daki askeri ve siyasi üstünlüğünü kaybetmeye başlamıştır. Merkezi yönetimin zayıfladığı bu dönemde Katalanlar “kendi öz kimliklerini” geliştirme fırsatı bulmuşlardır. Katalan Cumhuriyeti 1641 yılında Fransızların desteğiyle kurulmuş ancak çok geçmeden İspanyolların Fransızları bölgeden çıkartmasıyla Katalan Cumhuriyeti de ortadan kalkmıştır. 1659 tarihli Pirene Antlaşması ile birtakım haklar elde eden Katalanlar için bu antlaşmanın bir diğer özel anlamı ise Katalonya’nın tarihsel sınırlarının resmi olarak belirlenmiş olmasıdır.²⁵⁸ Veraset Savaşları’nda İspanyollara karşı Avusturyalıların yanında yer alan Katalanlar 1714 yılında Barcelona’yı V. Felipe’ye teslim ederek özerkliklerini kaybetmişlerdir.²⁵⁹

Kral Amadeo’nun 1873 yılında tahttan çekilmesi ile başlayan kraliyet yanlıları ile cumhuriyetçiler arasındaki gerilim 1936-1939 yılları arasında yaşanan iç savaşın öncüsü olarak değerlendirilebilir.²⁶⁰ Kısacası 20. yüzyıl İspanyası 19. yüzyıl İspanyasından ciddi sorunlar miras edinmiştir. İspanya’yı iç savaşa sürükleyen üç temel sorun bulunmaktadır. Bu sorunlar arasında toplumsal temelli tarım işçileri ile sanayi işçilerinin sorunları, kilisenin tutucu gruplara destek vermesi nedeniyle oluşan dini sorunlar ve Katalan ve Bask milliyetçiliğine dayanan bölgesel sorunlar yer almaktadır.²⁶¹

Katalan milliyetçiliğinin temelinde köklü bir geçmişe sahip dil, köklü bir tarih, güçlü bir ekonomi ve “özgürlükçü bir gelenek” yatmaktadır.²⁶² “Katalan bilinci” 1898 yılında İspanya’nın ABD’ye karşı aldığı yenilgi ve Küba’yı kaybetmesiyle daha da gelişmiştir.

²⁵⁶ Kuper, 1994: 391

²⁵⁷ Gürçan, 2018: 187

²⁵⁸ Gürçan, 2018: 195-196

²⁵⁹ Gürçan, 2018: 197

²⁶⁰ Gürçan, 2018: 197

²⁶¹ Vilar, 2007: 11

²⁶² Vilar, 2007: 21

“Katalonya vatandır, İspanya millet diyen Katalanlar artık şunu demeye başlarlar: Katalonya millettir, İspanya devlet.”²⁶³

Bask milliyetçiliğinin temelinde de Katalanlarda olduğu gibi köklü bir tarih ve özgün bir dile sahip olmaları yatmaktadır. Fransa ile İspanya arasında sınır konumunda bulunan Bask bölgesindeki halk çevresinde bulunan Batı Avrupa topluluklarından farklı olarak Latin kökenli olmayan bir dil konuşmaktadırlar.²⁶⁴ Geçmişi çok eskiye dayanan bu etnik grup, bulundukları bölgede tarih boyunca Romalılar, Araplar ve Franklara karşı mücadele vermiş ancak 12. yüzyılda Hristiyanlaşmışlardır.²⁶⁵ Fransa ile İspanya arasında bir mücadele alanına dönüşen Bask bölgesi 100 Yıl Savaşları sonucunda Fransa’nın hakimiyetine girse de 1525 yılında tekrar İspanya egemenliği altında varlığını sürdürmüştür. İspanya’nın altın çağı olarak kabul edilen 16. yüzyılda diğer etnik gruplar gibi Basklı denizciler de “İspanya’nın Yenilmez Armadası” içinde yer almışlardır. “Fueros” adlı özel hükümlerle yönetilen ve özerk statüsü bulunan Basklar üzerinde 1720’li yıllarda merkezi yönetimin denetimi giderek artmıştır. 1873-1876 yılları arasında gerçekleşen cumhuriyetçi ayaklanma sonucu Basklar büyük ölçüde özerkliklerini kaybetmişlerdir.²⁶⁶

1931 yılında özerk cumhuriyetlerin ittifakıyla kurulan cumhuriyet ile İspanya’da askeri yönetim ve krallık kaldırılmıştır. İkinci Cumhuriyetçiler’in “kral yanlılarına, ruhban sınıfına ve dindar Katoliklere” karşı sert tutumu kraliyet yanlıları ve cumhuriyetçiler arasındaki yüzyıllara dayanan çatışmayı tekrar gün yüzüne çıkartmıştır.²⁶⁷ Manuel Fal Conte liderliğinde kraliyeti yeniden kurmak için yapılan kısmen başarılı darbe sonucu İspanya Kralcılar ve Cumhuriyetçiler arasında yaşanan üç yıl sürecek iç savaşa sahne olmuştur.²⁶⁸

İç savaş sonrası görünürde krallık tesis edilse de yönetim General Francisco Franco’nun eline geçmiştir. Ülkedeki özerk statülere son veren hatta Katalan ve Bask dillerini yasaklayan baskıcı bir yönetimi benimseyen Franco döneminde Bask milliyetçiliği radikalleşmiştir. Franco diktatörlüğüne muhalif radikal sol bir örgüt olan ETA (Euskadi Ta Askatasuna) 1959 yılında kurulmuştur. 1975 yılında Franco’nun ölümünden sonra demokratikleşme için atılan adımlar sonunda 1978 Anayasası ile 17 yeni bölgesel yönetim kurulmuştur. Tam bağımsızlıktan yana olan ve tanınan yeni haklardan tatmin olmayan ETA İspanya ile kanlı bir mücadeleye girmiştir. İspanya’nın kurulduğu ilk andan itibaren yoğun bir şekilde mücadele ettiği ETA haklarını demokratik yollardan aramak üzere 2011 yılında

²⁶³ Vilar, 2007: 22

²⁶⁴ Gürçan, 2018: 200

²⁶⁵ Vilar, 2007: 25

²⁶⁶ Gürçan, 2018: 200-201

²⁶⁷ Gürçan, 2018: 197

²⁶⁸ Gürçan, 2018: 198

ateşkes ilan etmiş, 2017 yılında ise örgüt silahlarını terk etmeyi kabul etmiştir.²⁶⁹

3.2.4.1. İspanya’da Futbol ve Kimlik

İspanya’da kimlik inşasına ilişkin iki farklı yaklaşımdan bahsedilebilir. Bastırılan etnik kimliklerin kendilerini ortaya koymak için alan arayışında futboldan faydalanılmasına ilişkin olarak, Bask ve Katalan kimliklerinin futbol üzerinden nasıl yansıtıldıkları iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bu kimliklerin İspanya’daki temsilcileri olan FC Barcelona ve Athletic Bilbao, sadece bu milliyetlerden futbolculardan kadrolarını kurmaları ya da söz konusu milli kimliklerin çıkarlarının devlet politikaları ile çakışması durumunda temsil ettikleri toplumların sözcüleri olarak ön plana çıkmaları yoluyla sadece bir futbol kulübü olmaktan daha büyük bir amaca hizmet ettiklerini kanıtlamışlardır. Öte yandan, İspanya’daki devlet politikalarıyla baskın hale getirilmek istenen İspanyol kimliğinin temsilcisi olan Real Madrid’in, devlet yöneticileri ile olan ilişkileri ve bu anlamda elde ettiği ayrıcalıklı konumunun da sayesinde, ulaştığı sportif başarılar İspanyol kimliğinin promosyonu amacıyla devlet kurumları ve yine devlet çıkarlarını paylaşan diğer her türlü kurum ve birey tarafından yoğunlukla kullanılmıştır. Yine de, İspanyol milli takımının son dönemde elde ettiği uluslararası başarılarla İspanya toplumunu oluşturan farklı etnik gruplara ait futbolcuların ortak çabaları sayesinde ulaşmış olduğu gerçeği, İspanya’da futbol aracılığıyla ortaya konan ötekilik kavramının milli takım seviyesinde, ters bir etkiyle, tek bir “İspanyol” ulusu algısının inşa edilmesine fayda sağlamıştır.

Futbol ve milliyetçiliğin karşılıklı etkileşimde bulunduğu ülkelere verilebilecek örneklerin başında İspanya gelmektedir. İspanya Anayasası’na göre ülkede İspanyollar dışında üç tane millet (Bask, Katalan ve Galiçya) bulunmakta ve bu milletlerin dilleri de ülke resmi dili statüsünde bulunmaktadır. İdari ve etnik anlamda Avrupa ortalamasının üzerinde bir bölünmüşlük ifade eden, neredeyse federatif bir yapıya sahip olması gerekiyormuş hissiyatı veren İspanya’da en popüler spor olan futbolun da bu durumundan etkilenmemiş olması ya da bu alandaki gelişmelere de katkıda bulunmuyor olması mümkün değildir.

İspanya “Veraset Savaşı”ndan sonra ancak 18. yüzyılda merkezi bir devlet halini almıştır. Ortaçağdan 1715 yılına kadar özerk statüsünü koruyan Katalonya, bu tarihten sonra Kastilya yasalarına bağlanmıştır.²⁷⁰ Fransız İhtilâli’nin bir çıktısı liberalizm ile ortaya çıkan romantizm akımıyla beraber milletlerin kendi devletlerini kurma eğilimleri artış göstermiştir. Katalanlar da bu akımdan etkilenerek 1892 yılında özerklik talep etmişlerdir.²⁷¹ Bu talepten

²⁶⁹ Gürçan, 2018: 202-203

²⁷⁰ Colome, 2015: 128

²⁷¹ Colome, 2015: 129

kısa bir süre sonra, 1899 yılında kurulan FC Barcelona tarihinin en başından beri tarafını belli ederek, Katalonya'nın özerk ilan edilmesine yönelik politik eylemlerin destekçisi olmuştur.²⁷² Kastilya'nın Katalanlar üzerindeki baskısı, diktatör Primo de Rivera (1923-1929) yönetiminde artış göstermiştir. Katalanlara ilişkin etnik sembollerin yasak olduğu bu dönemde, FC Barcelona ile İngiliz Jupiter takımları arasında oynanan maçta Katalanların İspanyol milli marşını protesto etmelerine sinirlenen Rivera, FC Barcelona'nın bütün faaliyetlerini yasaklamış, hatta kulüp başkanı ülkeden gitmek durumunda bırakılmıştır.²⁷³ Madrid'in bu gibi yasaklayıcı politikaları nedeniyle Katalanlar milli kimliklerine daha çok sarılarak, kimliklerinin vücut bulmuş hali olarak gördükleri FC Barcelona'yı daha çok sahiplenmişlerdir. FC Barcelona "Katalan halkının bir futbol takımı suretindeki epik yükselişi" olarak görülmektedir.²⁷⁴

İspanya İç Savaşı'nın kaybedenleri tarafında yer alan Katalanlar, Franco'nun iktidarı boyunca (1939-1975), Primo de Rivera döneminde deneyimledikleri baskıyla tekrar karşılaşmışlardır. Kültürel ve milli değerlerine yönelik yasaklar Katalanların FC Barcelona'yı bu denli yüceltmelerinin nedenlerinden sayılabilir. Bu dönemler boyunca FC Barcelona rejim tarafından da depolitize edilmeye çalışılmıştır. Kulübün efsanevi başkanlarından ve Katalan milliyetçisi Josep Sunyol fikirleri yüzünden İspanya İç Savaşı sırasında öldürülmüş, ondan sonra uzun süre kulübün yönetiminin emanet edildiği yöneticiler de genellikle merkezi yönetimin onayına tabi olarak başa getirilmiştir. Kulüp yönetiminin kulübün imajına herhangi bir aktif katkısının bulunmaması Katalan halkı gözünde FC Barcelona'nın değerini kaybetmesine asla yol açmamıştır. FC Barcelona yönetimi ile Katalan milliyetçiliği arasındaki ilk belirgin bağlar, 2003 yılında Laporta'nın başkanlığı döneminde ortaya çıkmıştır. Ateşli bir Katalan milliyetçisi olan Laporta 2003 ve 2010 yılları arasında uluslararası arenada da daha önce hiç olmadığı kadar FC Barcelona'nın hem sportif başarıları hem de Katalonya'nın en önemli elçisi olarak ön plana çıkmasını sağlamıştır. Nitekim Laporta 2010'da kulüp başkanlığını bıraktıktan sonra siyasete de atılmıştır.²⁷⁵ Kulüp sonraki dönemlerde daha aktif bir şekilde Katalan milliyetçiliğinin odağında olmaya devam etmiştir. 1 Ekim 2017 tarihinde yapılan bağımsızlık referandumu sonrası göstericilere polisin sert müdahalesini protesto etmek adına FC Barcelona o gün sahasında oynadığı Las Palmas maçını seyirciye kapalı gerçekleştirmiştir. Barcelona'nın resmi sloganı olan "Mes que un club" yani "Bir kulüpten daha ötesi" Barcelona'nın Katalanlar için sadece bir futbol kulübü olmadığını tek cümlelik

²⁷² Colome, 2015: 130

²⁷³ Colome, 2015: 131

²⁷⁴ Colome, 2015: 127

²⁷⁵ Tunion ve Brey, 2012: 24

özetidir.²⁷⁶ Bu sloganı Colome ise, “kendini devlet olarak yapılandırmayı başaramayan bir millet olarak Katalan halkının hüsrانlarının ve özlemlerinin, bir spor kulübünün kahramanlıklarıyla yüceltişini simgeler. Bu nedenle sportif zaferler siyasi zaferlermişçesine yaşanır, yenilgiler ise hüsrandır” şeklinde açıklamaktadır.²⁷⁷

FC Barcelona gibi, İspanya’nın kültürel anlamda geri kalan kısmından farklılık sergileyen bölgelerinden biri olan Bask bölgesinin de en önemli temsilcisi Athletic Bilbao olmuştur. Bask bölgesi, daha köklü bir tarihe ve karmaşık bir yapıya (İspanya ve Fransa sınırları içerisinde kalmış) sahip olmasına rağmen, ekonomik ve nüfus anlamında Katalonya bölgesinden daha küçüktür. Bask bölgesi içerisindeki bölgesel aidiyet seviyesi İspanya’nın geri kalanı ile karşılaştırıldığında, Katalonya ve Galiçya’nın da önünde, en yüksek seviyededir. Bu durum, FC Barcelona Katalan milliyetçiliği için ne ifade ediyorsa, Athletic Bilbao’nun da Bask milliyetçiliği ile benzer bir ilişkiye girmesine neden olmuştur. Athletic Bilbao 1901 yılında kurulmuştur. 1919’dan beri yürürlükte olan “sadece Bask oyuncuları” oynamak politikasıyla da İspanya ve dünyada kendine bir yer edinmiştir. Bask milliyetçiliğine sıcak yaklaşmayan bazı İspanyol vatandaşlarının bile Athletic Bilbao’nun bu tutumuna sempati ile yaklaştıkları ve saygı duydukları bilinmektedir. 1995 yılında Bosman kuralları dâhilinde futbolculara Avrupa Birliği sınırları içerisinde çalışma serbestisi sağlanması, küçük bir havuzdan beslenen Athletic Bilbao’yu olumsuz etkilemiştir. Kulüp gerektiği zamanlarda “Sadece Bask” kuralının tanımında değişikliklere gitmiş ancak yine de duruşundan taviz vermemiştir. Bu nedenle, FC Barcelona kadar sportif başarısı olmamasına ve tanınmamasına rağmen, Bask halkının önemli bir kısmı tarafından sevilme ve kabul görmektedir. “Sadece Bask” kuralının Athletic Bilbao’nun, FC Barcelona’nın tersine, direkt olarak Bask milliyetçilik akımı altında ortaya çıkmış olması ve sonrasında da yönetimde Bask Milliyetçi Partisi’nin etkinliğini korumuş olması ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Bask milliyetçiliğinin temsili anlamında Athletic Bilbao tek başına değildir ve Bask taraftarların desteği için San Sebastian’dan çıkmış Real Sociedad ile de çekişmek zorundadır.²⁷⁸

Franco, futbol ve siyaseti harmanlayıp kullanması açısından dünyanın en hünerli politikacılarından biri olarak görülmektedir. Galiçya’lı olmasına rağmen, Real Madrid futbol kulübüne yoğun ilgi göstermiştir. Kendisiyle iç savaş sırasında aynı saflarda silah tutmuş Real Madrid’in efsanevi başkanı Santiago Bernabeu ile dostluğunu ve ortaklığını Real Madrid üzerinden hayata geçirmiştir. Kraliyet kurumu tarafından “Real/Royal (kraliyete ait)” ibaresini kullanmasına izin verilen ilk İspanyol futbol kulübü olan Real Madrid, Franco’nun

²⁷⁶ Koçak, 2010: 30

²⁷⁷ Colome, 2015: 127-128

²⁷⁸ Tunion ve Brey, 2012: 17

da desteği ve Bernabeu'nun başarılı yönetimi sayesinde 1961 yılına kadar 16 kez lig, 6 kez İspanya Kupası, 6 kez de Avrupa Şampiyonluğu yaşamıştır. Franco 1975 yılında vefat edene kadar Real Madrid'e verdiği merkezi yönetim desteğini esirgememiştir. Bu kulüple yaratmaya çalıştığı imaj sayesinde Franco kamuoyunu manipüle etmeye ve halkın iktidarla ilgili sorunlarından ya da eleştirilerinden farklı alanlara odaklanmalarını sağlamaya çalışmış, ayrıca İspanya'nın uluslararası arenadaki imajına destek vermeyi hedeflemiştir. Franco ve Real Madrid arasındaki bu güçlü bağ, özellikle otonomi arayan bölgesel yönetimleri destekleyen İspanyol vatandaşlarının gözünde Real Madrid'in imajının; merkezi yönetim destekçisi, sağa ve hatta Faşizme yakın duran bir kulüp olarak oluşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, farklı anketlerde, FC Barcelona ve Athletic Bilbao gibi takımların taraftarları Real Madrid ya da İspanyol milli takımının başarılarına kayıtsız kaldıklarını ya da bu takımları takip etmediklerini bildirmektedirler.²⁷⁹

İspanya'da 19. yüzyıl sonlarından beri daha fazla özgürlük ve hatta tam bağımsızlık peşinde koşan Bask ve Katalan milletleri, özellikle Franco diktatörlüğü döneminde, baskı altında kısıtlanan ifade özgürlüklerini kullanamadıkları ve kültürlerini yaşayamadıkları için futbol kulüplerine olan bağlılıklarını kendilerini ifade etmenin bir yolu olarak kullanmışlardır. Futbol kulüplerinin bu anlamda görev ve sorumlulukları da farklılaşabilmiştir. FC Barcelona bünyesinde yer verdiği yabancı oyuncular ve global olarak da verdiği mesaj nedeniyle, Katalan milliyetçiliği kadar kültürünün de bir temsilcisi olarak algılanmaktadır. Athletic Bilbao ise daha katı kurallara sahiptir ve direkt olarak Bask milli görüşünü temsil eder. İspanya merkezi yönetimi de, aynı şekilde, futbolu iktidarın imajını sağlamlaştırmak ve uluslararası arenada kabul edilirlilik kazanabilmek için desteklemiştir. İspanya'daki siyasi gelişmeleri tahmin ve geleceği öngörmek zor, ancak futbolun en etkili platformlardan biri olarak kullanılmaya devam edeceğine şüphe bulunmamaktadır.

²⁷⁹ Tunion ve Brey, 2012: 18

SONUÇ

Futbol oynanmaya başladığı ilk günden bu yana kitleleri peşinden sürükleyen bir oyundur. Özellikle 19. yüzyılda kurallar çerçevesine oturtulan modern futbol, bu haliyle bir oyun olmasının ötesinde başka anlamlar da kazanmıştır. Futbol dünyanın her köşesine yayılarak toplumların kimliklerinin oluşumuna ve gelişimine farklı şekillerde katkıda bulunmuştur. Sınıfsal, etnik ya da farklı sebeplerle bölünmüş toplumlar içindeki insanların ortak bir değer olarak algıladığı futbol, “biz” ve “onlar” algısının yeşil sahalara taşındığı, sadece bir spor olarak nitelendirilemeyecek bir sosyalleşme ortamıdır.

Futbol kimlik inşasına hangi yöntemle katkıda bulunmaktadır? Bunu anlayabilmek için makro (devlet-ulus) ve mikro (birey) düzeylerde kimliklerin nasıl oluştuğuna ve geliştiğine dair en anlaşılır ve güncel fikirlerin inşacılık yaklaşımı içerisinde ele alındığı görülmektedir. Çalışmada inşacılık yaklaşımı incelenerek futbolun nasıl bir kimlik inşa aracına dönüştürüldüğü anlaşılmaya çalışılmıştır. İnşacılık yaklaşımına göre yapı-yapan arasındaki karşılıklı etkileşim kimlik oluşumu için olmazsa olmaz niteliğinde bir devamlılığı simgelemektedir. Futbol, bireyleri ortak çıkarlar ve idealler etrafında toplayıp beraber hareket ettirebileceği gibi, bireylerin kendisini bir araç olarak kullanmaları sayesinde kendi üzerinde bulunan yapılarla şekil de kazandırabilecek geniş bir platformdur.

Futbol hangi özellikleri sayesinde kimlik inşasına katkıda bulunmaktadır? Burada kimliğin inşası için gereken asgari koşulların neler olduğunu ve futbolun aslında bu koşulların sağlanmasına dair nasıl bir altyapısı olduğunu araştırmak ve anlamak gerekir. Kimliğin oluşması için ben-öteki ayrımı kesindir. Bir kimliğin kendisini tanımlaması için ne olduğu kadar ne olmadığını da belirlemesi ve sınırlarını kesin çizgilerle çizmesi şarttır. Futbolun bu noktada bir takım oyunu olması ve aidiyet hissiyatını körükleyen birleştirme-ayırıştırma motifleri ve ritüelleri ile (formalar, renkler, stadyumlar, vb.) bezenmiş olması futbolu kimlik inşası faaliyeti sürdürülebilecek bir araç haline getirmektedir. Futbol kimlik inşasına yardımcı kendisine has birtakım özellikleri bulunmasının yanı sıra, tarihinden de anlaşılabilceği gibi dünya çapında en hızlı şekilde organize olmuş spor dalıdır. Özellikle iki dünya savaşı arasındaki dönemde agresif bir tutumla yayılma alanı arayan siyasi ideolojilerin yükselişi, futbolun küresel olarak tanınan ilk spor dalı olarak zirveye çıkışıyla aynı döneme denk gelmiştir. Bu durum, II. Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında futbolu siyasi iktidarların kimlik inşası için kullandığı bir propaganda aracı haline getirmiştir. Devletin toplumu şekillendirme sürecinde kullanılmasından çok daha önce futbol insan toplulukları içerisinde “doğal” yollardan bir kimlik inşa aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. 20. yüzyılın başında

İngiltere’de futbol kurumsallaşmaya doğru ilk adımları atarken, Sanayi Devrimi etkisinde şehirleri doldurmuş işçilerin kurduğu takımlar ve sermaye sahibi sanayicilerin ve aristokratların kurduğu takımlar toplum içerisinde farklı kimlikleri temsil etmeye başlamışlardır. Böylelikle futbol İngiliz toplumunun bütün bireylerinin kendilerini ifade edebildiği favori spor dalı haline gelmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası küreselleşme ve sermayenin serbest dolaşımı bu sefer futbolun kimlik inşa potansiyelinin sermaye sahipleri ve özel girişimciler tarafından kullanılmasına zemin hazırlamıştır. Organize bir hal alması, değişen sosyal ekonomik dengeler ve teknolojik gelişmeler ile futbol günümüzde metalaşarak sadece bir oyun olmanın daha da ötesine geçmiştir. Galeano’nun da belirttiği gibi “Günümüzde her futbolcu top oynayan bir reklam panosu”na dönüşmüştür.²⁸⁰ İdeolojik savaşların yaşandığı dönemlerde futbol daha çok milliyetçilik kavramıyla ilişkilendirilmiş ve ideolojilerin topluma yansıtıldığı bir araç haline gelmiştir. Ancak günümüzde küreselleşme ve sermayenin futbola olan ilgisinin artmasıyla daha çok futbolun ekonomik boyutu göz önünde bulundurulmaktadır.

İncelenen ülke vakalarında örnekleri görüldüğü üzere, siyasal iktidar sportif başarılarından kendine pay çıkartarak; durumu hem iç politikada “milli kimlik” yaratmada bir araca hem de dış politikada devletlerarası yarışta bir üstünlük göstergesine dönüştürmektedir. Futbol, siyasal iktidar tarafından devlet propagandası amaçlı kullanılabilmesinin yanı sıra, insanların sosyalleşmesi ve topluluk olarak hareket etme alanı yaratması açısından da devlet politikalarına muhalif değerleri de içinde barındırabilmektedir. Siyasal iktidarın futbolu bir propaganda aracına dönüştürdükleri ülke incelemelerinde ve futbolun tarihsel gelişimi içerisinde anlatılmıştır. Ancak stadyumlar baskının ve iktidarın reddedildiği, muhalif görüşlerin yansıtıldığı ve hatta yasakların delindiği alanlara da dönüşebilmektedir. Siyasi görüşleri ve kimlikleri baskılanan, kendini rahatça ifade edemeyen bireyler stadyumlarda tepkilerini futbol üzerinden yansıtabilmekte ve kitlesel bir farkındalık yaratmaktadır.

Çalışma kapsamında günümüzde dünya futbolunun en önemli merkezleri haline gelmiş; İngiltere, İtalya, İspanya ve Brezilya’da futbolun tarihsel gelişimi ve kimlik inşası kapsamında toplumsal ve siyasi olaylarda ne gibi roller üstlendiği analiz edilmiştir.

Futbolun anavatanı İngiltere’de futbol siyasi iktidarın hâkimiyet alanı haline getirilmeden çok yakın tarihe kadar Büyük Britanya toplumlarını bölen ve kökleri futboldan öncesine dayanan toplumsal farklılıkların seslendirildiği bir platform olarak hizmet vermiştir. Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan kırsal ve kent arasındaki sınıf ayrımı kültürleri de değiştirmiştir. Bu kültürler arasındaki değişimde görülmektedir ki toplumun iki kesimi de

²⁸⁰ Galeano, 2017: 154

futbol oynamak istemektedir. Ancak kırsaldan şehirlere taşınan köylü sınıfı artık futbol oynayabilecekleri alanlara sahip olamadıkları için çok geçmeden bu sporu icra edebilmek amacıyla kendi aralarında örgütlenmeye başlamışlardır. Futbolun etkileri sayesinde yaşanan bu örgütlenme ile ilk işçi sendikaları ortaya çıkmış ve insanlar ortak paydada oldukları kişiler ile “biz”, karşıt görüşleri olan kişiler ile de “onlar” ayrımı yaşamaya başlamışlardır. Futbolun kimlik inşasına katkısı sayesinde bu farklar giderek belirginleşmiş ve ancak “holiganizm” gibi şiddet içeriği bulunan aktivitelerin yaygınlaşmasından sonra İngiltere’de devlet futbola müdahale etmeye başlamıştır. Devletin futbola müdahalesi ilk defa İngiltere’de stadyumlara giren taraftarların sıkı şekilde denetlenebilmesinin önünü açmış, bu sayede holigan olarak etiketlenen kitle stadyumun dışında tutulmuştur. Buradaki tek amacın güvenlik gerekçesi olmadığı, devlet ve sermayenin ortak güdümünde, aslında toplumda baskılanan işçi sınıfının stres atma alanı olarak gördüğü stadyumdan dışlanarak yerlerine taraftardan çok “müşterilerin” getirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

İspanya ve İtalya’da futbolun kimlik inşa kapasitesinin çok daha farklı örnekleri bulunmaktadır. İki ülkede de futbol kendi haline bırakılmamış, devletin kimlik inşası için açıkça bir araç olarak kullanılmıştır. İspanya’da bu çabaların karşısında Katalanlar ve Basklar gibi bazı azınlıkların da cevap olarak futbol üzerinden kendi kimliklerini yansıtmaya yoluna gittiği görülmüştür. Katalan halkı, tarihleri ile paralellik gösteren ve Katalanlar için birleştirici, Katalan milliyetçiliğinin sonuna kadar yaşandığı FC Barcelona futbol kulübü ile özerk ve politik eylemlerinin en önemli temsilcisini meydana getirerek önce İspanya sonra tüm dünyaya kafa tutmayı başarmışlardır. Bunun karşısında, Franco diktatörlüğünde devlet tarafından açıkça Real Madrid’e destek verilerek, kulübün yerel ve uluslararası turnuvalardaki başarıları ile İspanyol imajına katkıda bulunulması hedeflenmiştir.

İtalya futbolun toplum inşasında kullanılmasına yönelik devlet eliyle gerçekleştirilmiş en kapsamlı projeye tanıklık etmiştir. Mussolini’nin idealindeki sportif, güçlü ve cesur “Yeni İtalyan” kimliğini oluşturmak için, futbol ulusal spor ilan edilmiştir. Bu kapsamda futbol devlet eliyle hızlıca kurumsallaşmış, ülkede faşist rejimin gücünün kanıtı olarak birçok simgesel stat inşa edilmiş, futbol kulüpleri desteklenmiş ve uluslararası başarılar elde edilmesi için devlet bütün imkânlarını seferber etmiştir. 1930’lu yıllarda Dünya Kupası ve Olimpiyat Oyunları’nda alınan başarılar, 1920’li yıllarda başlayan değişim sürecinin meyveleri olarak algılanmış ve itibar siyasi iktidara verilmiştir. Bu itibar, toplum gözünde faşist rejimin popülaritesini arttırmış ve kabulünü kolaylaştırmıştır. İtalya’da faşist doktrinin futbol ile kendisi arasında kurmaya çalıştığı bağ nedeniyle ise, bugün hâlâ İtalya’da futbolun içerisinde dünyanın birçok yerinden daha fazla faşist unsur barınmaya devam etmektedir. Faşizm etkisi

altında kurulan Lazio takımı günümüzde bile hâlâ aşırı sağcı taraftar tutumu ve özellikle siyahilere karşı ırkçılığıyla gündeme gelmektedir.

Brezilya’da futbol hem devlet eliyle hem de doğal yollardan farklılıkların vurgulanmasında ve kimlik inşasında kullanılmıştır. Futbol Brezilya’da ortadan kalkan köleliğin etkilerinin devam ettirilmeye çalışıldığı ve beyazların üstünlüklerini sürdürmek istedikleri bir platform olarak ortaya çıkmış, bu ırkçı ayırım yoksul ve siyahi halkın birleşerek organize olmasını sağlamıştır. Futbolun Brezilya’ya geldiği yıllarda ulusal kimlik arayışı içinde olan halk arasında yaşanan bu birleşmeler ve ayrımlar futbolun inşacılık etkilerinin en bariz örneklerindendir. McGill’in belirttiği gibi “Futbolu soyluluktan ayıran şey futbolda seçkinciliğin olmamasıdır; ancak doğuştan asil olunabilecekken, herkesin bir futbolcu olma potansiyeli vardır.”²⁸¹ Bu ifade Brezilya’daki futbolun konumunu çok iyi anlatmaktadır. Sömürgecilik ve ırkçılığın çok uzun süre topluma nüfuz ettiği Brezilya’da, futbol dışlanan bireylere toplumda yer edinebilme fırsatı tanımıştır. 200’den fazla yerli kabilesi bulunan Brezilya’da toplumdan tamamen kopuk yaşayan toplulukların futbol sayesinde topluma entegre edilmesi amaçlanmaktadır. Bunun bir örneği olarak kendi yerel dillerini konuşan kabile üyelerinin futbol maçlarında ortak dil Portekizce’yi konuşmaları gösterilebilir. Afro-Brezilyalılar ve Brezilya’da yaşayan yerel kabile üyeleri içinde futbol sınıf atlamak ve şehir hayatına adapte olmak için uygun ortam hazırlamaktadır. Sınıfsal, etnik, dini ve kültürel çeşitliliklerin olduğu Brezilya’da, toplumun her kesimini birleştirici bir unsur olarak, futbolun merkezde yer aldığı görülmektedir.

Sonuç olarak; futbol, inşacı yaklaşımın sıkça üzerinde durduğu sosyalleşme bağlamında önemli bir yer teşkil etmektedir. İnsanların sosyalleşerek ve bilgi paylaşarak yarattıkları toplumsal düzenin yaratılmasında futbolun katkı sağladığı ayrıca yaratılan toplumsal düzen içerisinde futbolun da yeniden şekillendiği söylenebilir. Modern futbol ilk zamanlarında bir boş zaman eğlencesi iken değişen dünya düzeni ile günümüzde daha çok ekonomik ve politik bir araca dönüşmüştür. Uluslararası örgütleri ve evrensel kuralları bulunan futbol, her ülkede aynı kurallar çerçevesinde oynansa bile, ülkelerin kültürel ve toplumsal farklılıklarıyla beraber her ülkede bir alt futbol kültürünün oluşmasına ön ayak olmuştur. Taraftarlık ögesi üzerinden biz ve ötekine yaptığı vurgu ve bu kavramları yaratırken kullandığı semboller ile futbolun kimlik inşasında önemli bir rol üstlendiği ülke incelemelerinde de ortaya konmuştur. Kısaca, futbol ve toplumsal yapı karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedirler.

²⁸¹ McGill, 2006:10

KAYNAKÇA

- Abdürrezzak, A. O. (2015). “Futbolun Gizemli Dünyasının Sosyo-Kültür, Kimlik ve Mitoloji Bağlamında Değerlendirilmesi: İki Kulüp Örneği”. *Gazi Üniversitesi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1/16: 51-69.
- Adler, E. (2013). “Constructivism in International Relations: Sources, Contributions, and Debates”, *Handbook of International Relations, Second Edition*. W. Carlsnaes, (drl.). SAGE Publications Ltd., Londra.
- Akkaya, C. (2008). “Küreselleşme ve Futboldaki Dönüşüm”. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 1 (4): 1-14.
- Akkuyu, İ. (2014). “Brezilya 2014: Kriz, Futbol ve Siyaset”. *DİSKAR Dergisi*, 1(2): 100-104
- Arı, Ö. ve Kıran, A. (2011). “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”. *EKEV Akademi Dergisi*, (46):.49-64
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. MKM Yayıncılık, Bursa.
- Arı, T. (2014). “Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Post-Modern Teoriler”, *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2*. T. Arı (drl.). Dora, Bursa.
- Arık, M. B. (2004). *Top Ekranda: Medya Çağında Futbol ve Televizyon Arasındaki Kaçınılmaz İlişki*. Salyangoz Yayınları, İstanbul.
- Ateş, D. (2008). “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1: 213-235
- Baştürk, A. E. (2007). “Türk Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Yayıncılığın Yeri”. *Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi*, (7): 123-139.
- Bauer, O. (2000). *The Question of Nationalities and Social Democracy*, E. J. Nimni (Ed.), University of Minnesota Press, London.
- Bellos, A. (2003). *Futbol Brezilya Tarzı Yaşam*. (Çev. Ç. Özuer), Literatür Y
- Bora, T. ve Gökalp. E. (2010). “Futbolda Sıradan Milliyetçilik-İşte Böyle Böyle Türklüğümüz Yok Oluyor”. H. Millas (drl.). Sözde Masum Milliyetçilik, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2012). “Konstrüktivizm ve Rol Teorisi: Kimlik, Rol ve Dış Politika Analizi”, *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler – 1*. T. Arı, (drl.). MKM Yayıncılık, Bursa.
- Cenikli, A., Dalkılıç, M., Yiğit, E. ve Bozkurt, V. (2017). “Modern Futbolun Tarihi”. *Dialektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 14: 53-63.
- Colome, G. (2015). “FC Barcelona ve Katalan Kimliği”. R. Horak, W. Reiter, ve T. Bora

- (drl.). *Futbol ve Kültürü*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çamdereli, M. ve Güner, M., (2008). “Futbolda Görsel Kimlik Ögesi Olarak Kulüp Armaları”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26: 135-168.
- Çimen, T. (2018). *Futbol Kulüplerinin Mali İşlemleri ve Bist'te Yer Alan Futbol Kulüplerinin Maç Sonuçlarının Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi Üzerine Bir Uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Çoban, B. (2008). “Futbol ve Toplumsal Muhalefet”. *Ankara Üniversitesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (26): 59-88.
- Demirtaş, B. (2014). “İnşacılık”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Ş. Kardaş ve A. Balcı, (drl.). Küre Yayınları, İstanbul.
- Dever, A. (2015). *Spor Sosyolojisi*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Devlen, B., ve Özdamar, Ö. (2010). “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7/25: 43-68.
- Dunne, T. (1995). “The Social Construction of International Society”. *European Journal of International Relations*, 1/3: 367-389
- Efegil, E. (2012). *Dış Politika Analizi: Ders Notları*, Nobel Yayıncılık, İstanbul.
- Erdem, Ö. O. (2010). *Futbolun Bir İdeolojik Aygıt Olarak Kullanılması ve Bunun Medyadaki Yansımaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ereker, F. (2010). *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikası Analizi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erkal, M. (1998). *Sosyoloji*. Der Yayınları, İstanbul.
- Foer, F. (2012). *Futbol Dünya'yı Nasıl Açıklar?*. İthaki Yayınları, İstanbul.
- Fichter, J. (1996). *Sosyoloji Nedir?*. (Çev. N. Çelebi), Toplum Yayınevi, Konya.
- Friedman, L. M. (2002). *Yatay Toplum*. (Çev. A. Fethi), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Galeano, E. (2017). *Gölgede ve Güneşte Futbol*. (Çev. E. Önalp ve M. N. Kutlu), Can Yayınları, İstanbul.
- Goldstein, J. S. ve Pevehouse J. C. (2006). *International Relations*. Pearson Longman, New York
- Gürcan, F. (2018). *Sorularla Avrupa Tarihi*. Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

- Hayes, C. J.H. (2010). *Milliyetçilik Bir Din*. İz Yayınları\ İstanbul.
- Heywood, A. (2016). *Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*. (Çev. F. Bakırcı), BB101 Yayınları, Ankara.
- Hobsbawm, E. J. (2014). *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*. (Çev. O. Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Irak, D. (2009). *Hükmen Yenik Türkiye’de ve İngiltere’de Futbolun Sosyo-Politiği*. Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- İnal, R. (2008). *Küreselleşme ve Spor, Küreselleşmenin Spora Etkileri*. Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Jarvie, G. (2006). “Internationalism and Sport in the Making of Nations”. *Global Studies in Culture and Power*, (10): 537-551
- Karacasulu, N. (2012). “Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları”, *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler – 1*. T. Arı, (drl.). MKM Yayıncılık, Bursa.
- Karaduman, S. (2010). “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”. *Journal of Yaşar University*, 17/5: 2886-2889.
- Keyman, E. F. (2012). “Uluslararası İlişkilerde Kimlik Sorunu ve Demokratik Dünya Düzeni”, *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler – 1*. T. Arı, (drl.). MKM Yayıncılık, Bursa.
- Kiraz, S. (2014). “Sosyal İnşacılık Yaklaşımı”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar*. M. Şahin ve O. Şen, (drl.). Kripto Yayıncılık, Ankara.
- Koçak, K. (2010). “Milliyetçiliğin Bir Av Sahası: Futbol”. *Cogito Dergisi*, (63): 27-42
- Koçdemir, K. (2004). *Milli Devlet ve Küreselleşme:Anlamı Değişen Sınırlar*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Kuper, S. (1994). *Futbol Asla Sadece Futbol Değildir*. (Çev. S. Gürtunca), İthaki Yayınları, İstanbul.
- Kuyucu, M. (2014). “Futbol Endüstrisinde Sosyal Medya Pazarlama Uygulamaları”. *İstanbul Aydın Üniversitesi Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (7): 161-175.
- Küçük, M. (2009). “Uluslararası İlişkiler Kuramında Konstrüktivist Dönüşü Anlamak”. *Ege Akademik Bakış*, 9/2: 771-795.
- Küçük, M. (2014). “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. R. Gözen, (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Layder, D. (2013). *Sosyal Teoriye Giriş*. (Çev. Ü. Tatlıcan), Küre Yayınları, İstanbul.
- Maalouf, A. (2000). *Ölümcül Kimlikler*. YKY, İstanbul.
- Martin S. (2018). “Football, Fascism and Fandom in Modern Italy”. *Revista Critica de*

Ciencias Sociais, 116: 111-134.

McGill, C. (2006). *Futbolun Karhanesi*. İthaki Yayınları, İstanbul.

Ongan, T. H. ve Demiröz, D. M. (2010). *Akademik Futbol; Futbolda Rekabet ve Başarı İlişkisi*. Hiperlink Yayınları, İstanbul.

Onuf, N. (2014). *World of Our Making: Rule and Rules in Social Theory and International Relations*. University of Helsinki Erik Castren Institute of International Law and Human Rights, Helsinki.

Öksüz, İ. (2017). *Millet ve Milliyetçilik*. Panama Yayınları, İstanbul.

Öngören, H. ve Karadoğan, E. (2002). “Küresel Tutku: Futbol”. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (14): 209-221.

Özev, M. H. (2013). “Eleştirel Teori Olarak Konstruktivizm”, *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*. H. Çomak ve C. Sancaktar, (drl.). Beta Yayınları, İstanbul.

Özkırımlı, U. (2017). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Özlük, E. (2009). “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Soy Kütüğü”. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17: 237-260.

Pagden, A. (2002). *The Idea of Europe from Antiquity to the European Union*, A. Pagden (Ed.), Cambridge University Press, Cambridge.

Reus-Smith, C. (2014). “Konstruktivizm”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. (Çev. M. Ağcan ve A. Aslan), Küre Yayınları, İstanbul.

Rumelili, B. (2014). “İnşacılık/Konstruktivizm”, *Küresel Siyasete Giriş*. E. Balta, (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.

Say, Ö. (1998). *Milli Devlet Kültürü Türkiye Yansımaları*. Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Saygın, A. U. (2012). *Futbol ve Milliyetçilik: Türk Milli Takımının Katıldığı Dünya Kupalarının Hürriyet Gazetesi Üzerinden Çözümlemesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.s

Sevim, A. (2008). *Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü Herder*. Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Smith, A. D. (1999). *Nationalism and Modernism*. Routledge Press, London.

Smith, A. D. (2002). “When is a nation?”. *Geopolitics*. 7(2): 5-32.

Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik: Kuram, İdeoloji, Tarih*. (Çev. Ü. H. Yolsal), Atıf Yayınları, Ankara.

Smith, A. D. (2017). *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik*. (Çev. B. F. Çallı), Alfa Araştırma

Yayınları, İstanbul.

- Stemmler, T. (2000). *Futbolun Kısa Tarihi*. (Çev. N. Aça), Dost Yayınları, Ankara.
- Şahin, M. Y. ve Tunçkol, H. M. (2010). “İşçi Hareketlerinin Futbolun Tarihsel Gelişim Sürecine Etkisi”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(1): 1-13.
- Şimşek, U. ve Ilgaz, S. (2007). “Küreselleşme ve Ulusal Kimlik”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1): 193-194.
- Talimciler, A. (2014). *Türkiye’de Futbol Fanatizmi ve Medya İlişkisi*. Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Thimmel, S. ve Azzellini, D. (2009). *Futbolistas - Futbol ve Latin Amerika*. (Çev. S.Bucak). Otonom Yayıncılık, İstanbul.
- Tunion, J. ve Brey, E. (2012). “Sports and Politics in Spain-Football and Nationalist Attitudes within the Bask Country and Catalonia”. *European Journal for Sport and Society*, 9 (2): 7-32.
- Ulus, S. (2007) “Sporda/Futbolda Şiddet ve Kışkırtılan Milliyetçilik”. *Marmara İletişim Dergisi*, 12/12: 213-229.
- Vatandaş, C. (2004). *Ulusal Kimlik, Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*. Açılım Kitap. İstanbul.
- Vilar, P. (2007). *İspanya İç Savaşı*. (Çev. E. I. Ergüden), Dost Kitapevi Yayınları, Ankara.
- Vincent, A. (2010). *Modern Political Ideologies*. Wiley-Blackwell Press, Malden.
- Wahl, A. (2005). *Ayaktopu Futbolun Öyküsü*. (Çev. C. İleri), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Weber, M. (1993). *Sosyoloji Yazıları*. (Çev. T. Parla), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Weber, M. (2006). “Millet”. (Çev. E. Çerezcioğlu). *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (Milliyetçilik-II). 2(39): 181-188.
- Weber, M. (2012). *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi*. (Çev. V. F. Öğütle), Küre Yayınları, İstanbul.
- Wendt, A. (1992). “Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics”. *International Organization*, 46/2: 391-425.
- Wendt, A. (2009). “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapan-Yapı Sorunu”. *Uluslararası İlişkiler*, 6/23: 3-44.
- Wendt, A. (2014). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*. (Çev. H. Sarı Ertem ve S. G. İhlamur Öner), Küre Yayınları, İstanbul.
- Williams, J. (2015). “ ‘Lick My Boots!’ (Pabuçlarımı Yala!), Britanya Futbolunda Irkçılık”. R. Horak, W. Reiter, ve T. Bora (drl.). *Futbol ve Kültürü*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Wynn, A.C. (2007). *The Gooooaaaaaals of Government: Football as a Political Tool of*

Fascism and Nazism. Lisans Tezi. Wesleyan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, ABD.

Zehfuss, M. (2002). *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*. Cambridge University Press, İngiltere.

Zelyurt, M. K. (2013). “Dünyanın Çeşitli Bölgelerinde Etnik Gerilimler Bağlamında Futbol”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi II*, 2/2: 179-214.

İnternet Kaynakları

Alford, D. (2012). Racism in Italian Football, https://www.academia.edu/6218799/Racism_in_Italian_Football, (erişim tarihi: 06.06.2019)

Casaqui, V. ve Peres-Neto, L. (2013). “Brazilian Identity Constructions and Financial Capital Discourse Advertising: Playing Football to Change the Nation” *Estudos em Comunicação*, no: 14., <http://www.ec.ubi.pt/ec/14/pdf/EC14-2013Dez-05.pdf> (erişim Tarihi: 12.09.2019)

Costantini, J. J. ve Bittencourt, M. V. L. (2014). “Index of political instability in Brazil, 1889-2009”, *CEPAL Review*, no: 114, https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/37815/1/RVI114Costantini_e_n.pdf (erişim tarihi: 12.09.2019)

Ekici, B. (2014). “Brezilya Yönetim Sistemi”, http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/brezilya.pdf (erişim Tarihi: 12.09.2019)

Fedorova, D.N. (2010). “Football and Identity in Contemporary England”. https://www.academia.edu/2042318/Football_and_identity_in_contemporary_England?auto=download , (erişim tarihi: 17.02.2019)

Jačisko, J. (2015). *Religion in Scotland and its influence over the Celtic vs. Rangers Rivalry* Bachelor Thesis, Masaryk University Brno Faculty of Education, https://is.muni.cz/th/x4oat/Bachelor_Thesis_-_Jan_Jacisko.pdf (erişim tarihi: 12.09.2019)

Katzenstein, P. J. (1996). “The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics”, <http://www.fb03.uni-frankfurt.de/45503391/Introduction-fromKatzenstein-1996---The-Culture-of-National-Security.pdf>, (erişim tarihi: 20.07.2019).

Marquese, R.B. (2006). “The Dynamics of slavery in Brazil – Resistance, the slave trade and manumission in the 17th to 19th centuries”. http://socialsciences.scielo.org/pdf/s_nec/v2nse/scs_a04.pdf, (erişim tarihi: 12.09.2019)

12.09.2019)

Onuf, N. (1998). “Constructivism: A User’s Manual” in International Relations In A Constructed World. <http://www.rochelleterman.com/ir/sites/default/files/Onuf.pdf> (erişim tarihi: 01.08.2019)

UEFA Raporu, (2018), https://www.uefa.com/MultimediaFiles/Download/OfficialDocument/uefaorg/Clublicensing/02/59/40/27/2594027_DOWNLOAD.pdf, (erişim tarihi: 20.07.2019)

TDK, (2019), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ccc356383f843.36116510, (erişim tarihi: 04.01.2019)

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/05/060523_brazil-so-good.shtml, (erişim tarihi: 10.02.2019)

<http://www.nkfu.com/uluslararasi-futbol-federasyonu-fifa-hakkinda-bilgi/>, (erişim tarihi: 17.02.2019)

<https://webpages.cs.luc.edu/~dennis/106/106-Bkgr/20-Industrial-Rev.pdf> (erişim tarihi: 12.09.2019)

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Elif Hande İYİKUL
Doğum Yeri – Tarihi	Turhal - 16.06.1986
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Antalya Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Çankaya Üniversitesi
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	İçişleri Bakanlığı Jandarma Genel Komutanlığı
E-Posta	handeozogretmen@gmail.com